

PREDSEDNIČKI IZBORI 2008

Okolnosti i rezultat

СЛУЖБЕНИ
ГЛАСНИК

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

EDICIJA IZBORI

Knjiga 2

РЈЕДНОСТНИЧКИ
ИЗБОРИ 2008
Окрузи и резултати

PRESEDNIČKI IZBORI 2008

Okolnosti i rezultat

Privedio Srećko Mihailović

Beograd, 2008

PREDSEBNICKI

IZBORI 2008

Okolnosti i rezultati

Opština Metković

Sadržaj

	Strana
Srećko Mihailović Predsednički izbori 2008. godine, okolnosti i rezultat	7
Zoran Stojiljković Predsednički izbori kao institucionalizovani i stilizovani politički konflikt	21
Zoran Lučić Pogled na izborne rezultate	41
Miloš Hrnjaz Izborna participacija i apstinencija	57
Dorđe Vuković i Miloš Mojsilović Izborna opredeljenja birača u kontekstu partijske identifikacije i sociodemografskog profila	73
David Pupovac Glasanje etničkih manjina i predsednički izbori 2008.	93
Zlatko Šram Mentalitet nacionalnog opsadnog stanja i predsednički izbori u Srbiji	115
Snežana Milivojević, Ana Nikolić, Bojan Klačar i Tanja Petrović Monitoring medija	143
Srećko Mihailović Izbor tekstova o predsedničkim izborima	163
Milenko Buišić Poruke sa Trga poraza (<i>Danas</i> , 28. 12. 2007)	166
Slaviša Orlović Od izbora dva putića (<i>Politika</i> , 31. 12. 2007)	168

Dragica Stanojlović	
Srpski gambit (<i>Republika</i> , broj 424–425. 1–31. 03. 2008)	172
Vera Didanović	
Gasovito stanje (<i>Vreme</i> , 31. 1. 2008)	175
Dragan Bujošević	
Opet na raskršću. Predsednički izbori (<i>NIN</i> , 31. 1. 2008)	180
Dorđe Vukadinović	
Može biti samo jedan (<i>Politika</i> , 8. 1. 2008)	186
Živorad Kovačević	
Vododelnica (<i>Politika</i> , 10. 1. 2008)	189
Slobodan Antonić	
Zemljotres koji nije priznat (<i>Politika</i> , 24. 1. 2008)	192
Dragoljub Žarković	
Zemljotresa nije bilo (<i>Politika</i> , 25. 1. 2008)	195
Nebojša Krstić	
Proizvođači kolektivnog zaborava (<i>Politika</i> , 4. 2. 2008)	198
Zoran Avramović	
Čisto i prljavo, Povodom teksta „Proizvođači kolektivnog zaborava“ (<i>Politika</i> , 9. 2. 2008)	200

SREĆKO MIHAILOVIĆ

Predsednički izbori 2008. godine, okolnosti i rezultat

Apstrakt. Osnovna pitanja predsedničke kampanje nisu osnovna pitanja građana, građani imaju drukčije prioritete od prioriteta političke klase. Pitanje kvaliteta života kao osnovno pitanje građana u Srbiji, politička klasa je gurnula u drugi plan ili je svoj stav prema tom pitanju iskazivala tek imlicitno, podrazumevajuće. Politička klasa je građanima naturala (ideološke i vrednosne) prioritete pomoću kojih je računala da će osvojiti glasove. Nacionalni blok (Tomislav Nikolić) je sve vreme mahao sa zastavom na kojoj je pisalo Kosovo, dok je demokratski blok (Boris Tadić) to činio sa zastavom na kojoj je pisalo Evropa. Prevagu su odneli, tek za zericu, oni koji su svoju temu u većoj meri, podrazumevajuće, povezali sa onim do čega je građanima Srbije prvenstveno stalo, sa temom kvaliteta života.

Gljučne reči: vrednosni prioriteti, Kosovo, Evropa, polarizacija.

Po jednom gotovo prirodnom redosledu stvari, postkomunističke zemlje su počev od kraja osamdesetih prošlog veka manje-više burno ulazile u tranziciju ka kapitalizmu, „sređivale se i umivale“, pripremale za ulazak u Evropsku uniju i gotovo sve ušle ili su sada pred njenim vratima. Na tom putu i u tom sledu događaja ove zemlje nisu imale velikih dilema, malo ko je u tim zemljama video neku alternativu na putu u Kapitalizam i Evropu. Bilo je među građanima žala za socijalizmom, ali je to više bila abreakcija na tranzicione nedaće, nego tvrdo ideološko uverenje ili istinsko verovanje u prednosti socijalizma u odnosu na novi cilj. Pogotovu nije bilo političkih aktera koje bi relevantno zastupali neku alternativu putu u Kapitalizam i Evropu. – Sve u svemu, nije bilo velikih rascepa u sferi politike, niti značajnijeg rascepa u redovima političke klase, niti u kakvoj-takvoj *svesti* građana.

Među malobrojnim izuzecima od navedenih pravilnosti, nalazi se i Srbija. Osim tranzicije kao takve, Srbiju su u sveskolikoj tranzicionoj krizi još posebno obeležili:

- (1) ratovi i njihovim posledicama otežani izlazak iz krize;
- (2) nova pitanja identiteta države i njenih granica;

(3) nenaklono međunarodno okruženje koje je dobilo povod da se si-
lom bori za koncept ljudskih prava u tuđoj zemlji i priliku da *odgovori*
zemlji koja je u međunarodnim odnosima čitavo stoleće igrala ulogu koja
je iznad njene veličine;

(4) novim problemima nedorasla nova elita željna/gladna vlasti, uti-
caja, para...

(5) građani opterećeni nacionalizmom i neotradicionalizmom, poli-
tizovani nadom u brzodolazeći *bolji život*, a istovremeno željni dobiti
dobrog socijalizma i opterećeni (komparativnim) sećanjem na *Titovo doba*.

Jedna od najvidljivijih i svakako najboljih posledica kumulacije i
sinergetskog pojačavanja efekata pomenutih činilaca, bilo je produžava-
nje procesa tranzicije („Dugo nas mrcvare!“). U dugom procesu, pozitivni
tranzicioni tokovi su usporeni i zagađeni onim negativnim, a negativni
su bujali i uticali na usporavanju pozitivnih procesa. Tranzicija se otuda
masovno percipira kao negativno stanje stvari,¹ pa i u onim dimenzijama

1 Nema sumnje da zemlje u tranziciji pate od deficita poverenja i suficita nezadovoljstva
svojih građana. Druga stranu ovog fenomena predstavlja ono što je naglasio Thomas
Carothers kada je govorio o **političkoj sivoj zoni** u koju upadaju zemlje u tranziciji.
Reč je o velikom demokratskom deficitu: slaba reprezentacija interesa građana, niska
politička reprezentacija izvan izbora, kršenje zakona od strane visokih funkcionera,
mali nivo javnog poverenja u državne institucije i konstantno slabe institucionalne
performanse države (videti: Carothers, 2002).

„U Srbiji su nepoverenje i nezadovoljstvo još izraženiji nego u onim zemljama u ko-
jima se aktuelno stanje ne može porediti sa 'dobrim socijalizmom'“. Za građane Sr-
bije su mnoge stvari još gore zato što su, po njihovom mišljenju, u socijalizmu živeli
bolje (Kao da je socijalizam sve bolji što se više od njega udaljavamo.) Drugi je pak
problem što je u svim postjugoslovenskim državama, za građane dobru socijalnu (so-
cijalističku) državu, mogla da zameni jedino dobra nacionalno-nacionalistička kapi-
talistička država.

Nalazi o percepciji sopstvenog života i života datog društva, i u velikoj meri na tim
osećajima i viđenjima zasnovane evaluacije institucija, aktera i delatnosti sa stanovišta
zadovoljstva i poverenja, nisu nikakve mere objektivnog stanja stvari, već samo njihove
percepcije i doživljaji od strane građana. Dakle, u pitanju je percepcija i doživljaj
a ne objektivno stanje stvari. – Stvari se retko u javnom mnenju vide onakvim kakve
one objektivno jesu; one se vide ili boljim ili lošijim nego što zaista jesu. Pitanje je
samo širine, dubine i dužine trajanja tog raskoraka (neke stvari ne mogu u nedogled
trajati). Milošević i njegova politička i intelektualna kamarila, uz pomoć manipulisa-
nih medija i čuteće javnosti, bio je prilično efikasan u stvaranju slike o boljem životu
u odnosu na stvarni život. /.../ No to je trajalo koliko je trajalo i završilo se u izrazito
visokom nepoverenju i izrazito visokom nezadovoljstvu građana /.../ Nasuprot Mi-
loševiću, dosovska i postdosovska vlast nije uspeła da uravnoteži javnomnjenjsko

gde su nesporno i objektivno identifikovani kao pozitivni trendovi. Dugo je, na primer, bila široko rasprostranjena negativna ocena standarda iako činjenice govore drukčije, mada se u poslednje vreme javljaju indicije o smanjenju raskoraka između percepcija i objektivnog stanja stvari, barem u jednoj ravni.²

Kada su u pitanju subjekti tranzicije postavlja se pitanje delovanja njihovog konsenzusa ili na drugoj strani snažnog socijalnog i političkog rasepa unutar njih, a i između njih? U subjekte tranzicije treba pre svega ubrojati građane i političku klasu³ (elita, stranke), aktere civilnog društva (crkva, mediji, sindikati, nevladine organizacije...), ali i međunarodno okruženje. Sa stanovišta logike konstelacije konsensus versus rasepa u prvom redu nas interesuju građani i elita, odnosno političke stranke.

Na pojavnoj ravni pitanje rasepa (*cleavage*), tj. snažnih podela, polarizacija političkog pa i socijalnog polja, ispoljava se u odnosu prema pitanju Kosova i prema pitanju Evrope⁴.

sa objektivnim viđenjem stvari. **Nakon 2000. godine, javno mnjenje stvari vidi lošijim nego što one zaista jesu.** Količina optimizma, nade, količina aspiracija koja je „uneta“ u građane uoči septembarskih izbora 2000. godina, bila je tolika da se posledice tih visokih očekivanja osećaju i dan-danas. **Sadašnji svoj život i društvo u kojem žive, građani mere sa visina protokom vremena ulepšane slike socijalističke države i sa visine očekivanja koja su stvorena uoči prelomnih događaja u 2000. godini.**

Zašto bi javnomnjenjska, po pravilu, neobjektivna slika stvarnosti bila relevantna. Upravo zato što se ljudi ne ponašaju na osnovu nekog objektivnog stanja stvari, naučno utvrđenog i statistički potkrepljenog, već na osnovu onoga kako oni vide stvari, kako doživljavaju i kako interpretiraju tu percepciju (Mihailović, 2007: 21).

- 2 „Građani Srbije ocenjuju da danas žive bolje nego pre godinu dana, pa čak nešto malo bolje nego proletos. Desilo se ono što se inače retko dešava, da percepcija građana sledi zvanične statističke podatke. Prema našim nalazima nešto više od dve petine ispitanika izjavljuje da živi osrednje ili dobro, trećina kaže da živi podnošljivo, a petina živi teško podnošljivo ili nepodnošljivo. – Sa poboljšanjem života, povećavaju se i razlike u ocenama; jedni žive sve bolje, a drugi sve gore. Poboljšanja nisu podjednako podeljena. Nejednakost se tako ispoljava da onima kojima je bilo dobro, biva još bolje, a onima kojima je bilo loše, biva još lošije“ (Mihailović, 2007: 6).
- 3 Rastko Močnik konstatuje da se „u postkomunističkim društvima oblikuje nova vladajuća klasa; ta se klasa najprije oblikuje kao politička klasa. Kao politička klasa ona prisvaja poluge ekonomskog i društvenog gospodstva koje će je, tako se nada uzdići u trajnu vladajuću klasu rubnih društava“ (Močnik, 1999: 59).
- 4 „Srpsko političko telo veoma jasno se podelilo, čak i aritmetički, na dve jednake polovine. Na jednoj strani su pristalice daljih ekonomskih reformi i evropske integracije, na drugoj oni koji se protive nastavljanju nekih od reformi i koji pitanju Evrope

Do kraja pojednostavljeno pitanje Kosova se svodi na to da li ćutke prihvatiti proglašenu nezavisnost Kosova ili je verbalno i u dokumentima *nikad ne prihvatiti*. Malo ko govori o *direktnom materijalnom* protivljenju ovoj nezavisnosti, mada je na neki način kvarenje odnosa sa zemljama koje su priznale nezavisnost Kosova, samo po sebi, materijalna činjenica. U suštini, Srbija ništa ne može da učini protiv proglašene nezavisnosti Kosova, osim da se s tom činjenicom nikad ne složi i da je nikad ne prihvati.⁵ Neprihvatanje i formalne nezavisnosti Kosova i kvarenje odnosa sa zemljama koje su oficijelno priznale nezavisnost, samo po sebi ne utiče na činjenicu – nezavisno Kosovo – ali i kratkoročno i dugoročno kvari odnose na Balkanu i odnose Srbije i Evrope, a političke procese unutar Srbije opterećuje konceptom *nemoguće misije!*

Pitanje Evrope se, takođe veoma pojednostavljeno viđeno, svodi na to da li prihvatiti ili odbaciti procedure koje vode ulasku Srbije u Evropsku uniju (onda kada papiri koji to sankcionišu budu ponuđeni Srbiji). U suštini, otpor prema Evropi je istovremeno i maskirani otpor prema kapitalizmu; nema puta u Evropu bez puta u kapitalizam; neosocijalizam je moguć samo izvan Evrope, ako je uopšte moguć!

Grubo, ali ne i netačno, linija rasepa ide linijom jaza između socijalizma i nacionalizma na jednoj strani i kapitalizma i Evrope na drugoj strani. Linija podele/rasepa je faktički oštra iako se ideološki zatupljuje pa u toj ravni nema isključivih reakcija niti prema kojem objektivu, pa čak ni prema socijalizmu, a pogotovu prema nacionalizmu, kapitalizmu, Evropi. Tako će jedni reći, Evropa, DA... ALI... Dok će drugi reći NE NACIONALIZMU... ALI KOSOVO... Sve u svemu, u ravni fakticiteta, reč je o sukobu između koncepta *autohtonog* (urođeničkog) *srpskog neosocijalizma* i koncepta *srpskog evrokapitalizma*.

pretpostavljaju rešavanje pitanja Kosova. Prema prvima, ulazak u Evropu je upravo pretpostavka za zadržavanje Kosova u 'nekoj formi' u Srbiji. Prema drugima, situacija je upravo suprotna: hrliti u Evropu znači prećutno prihvatiti da je Kosovo postalo nezavisno. Ovaj raskol svakog dana postaje sve dublji, jer se tiče i taktike i strategije koju treba voditi" (Milanović, 2008).

- 5 Odnos Demokratske stranke Srbije i Nove Srbije prema približavanju Srbije Evropskoj uniji sveo se na floskulu kako ove dve stranke „najenergичnije insistiraju da se pre potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju unese jasna odredba da EU, saglasno svojim osnivačkim aktima, u potpunosti garantuje i poštuje suverenitet i teritorijalni integritet Srbije u međunarodno priznatim granicama“.

Podela/rascep na nivou političkih stranaka, s jedne strane izdvaja Demokratsku stranku, G17 PLUS, LDP, SPO, SDP.. Drugu obalu političke podele/rascepa obeležavaju stranke⁶ kao što su Srpska radikalna stranka, Socijalistička partija Srbije, Demokratska stranka Srbije, Nova Srbija ...

Podela/rascep na nivou socijalne strukture odvaja na jednoj strani stručnjake (visokoobrazovani), kao i službenike, tehničare i visokokvalifikovane radnike (srednjeobrazovani). Na ovoj strani su i boljestojeći poljoprivrednici, privatnici (vlasnici, kapitalisti) koji zapošljavaju više od deset radnika, kao i srednje i visokoobrazovani penzioneri. Gledano po godinama na ovoj strani su češće nego na drugoj građani srednjih godina. Zbirno gledano ovaj blok ima jedino većinu u grupi ispitanika koji od obrazovanja imaju višu školu ili fakultet (1:1,6).

Na drugoj strani su strani nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici, domaćice, privatnici koji zapošljavaju manje od deset radnika, poljoprivrednici koji imaju manje od tri hektara imanja. U ovoj kategoriji su potom i penzioneri nižeg materijalnog statusa (bez škole, osnovna škola, dvogodišnje ili trogodišnje radničke škole), nezaposleni koje nemaju srednje ili više obrazovanje; kao i stariji građani. Zbirno gledano na ovoj strani većinski su ispitanici sa osnovnom školom ili bez nje (1:1,8), ispitanici sa dvogodišnjim ili trogodišnjim radničkim školama (1:1,5) i ispitanici sa srednjim školama (1:1,4). – Ukupno uzev, kao da je reč o sukobu donjeg i gornjeg dela društvene hijerarhije, ili klasnom sukobu prema marksističkoj terminologiji, ili socijalnim rascepima (*cleavages*) prema Lipsetu i Rokanu ili sukobu gubitnika i dobitnika tranzicije...

Ove socijalne grupe smo svrstali na jednu ili na drugu stranu, ako je proporcija između pripadanja jednoj ili drugoj grupi izrazitija od 2:3, tj. ako u jednoj grupi ima najviše 40% pristalica date strane, a 60% ili više na drugoj strani. Među relevantnim grupama u socijalnoj strukturi ove uslove ne zadovoljavaju dve grupe: grupa kvalifikovanih radnika i grupa učenika i studenata. Kod radnika je proporcija podele 1:1,36, a kod učenika i studenata 1:1,08. Radnici blagom većinom inkliniraju *srpskom neosocijalizmu*, a učenici i studenti jedva nešto više *evrokapitalizmu*.

6 Slučajnost ili ne, ali u drugom bloku sve važnije stranke imaju u svom nazivu naglašenu lokaciju – *Srbija*, ili prisvojnu odredbu – *srpska*; dok je u drugom bloku samo jedna takva stranka – *Srpski pokret obnove*.

U kontekstu predsedničkih izbora, gledano iz ugla socijalnog utemeljenja jednog, odnosno drugog kandidata, vidljivo je da pristalice radikalnog kandidata potiču iz donjih slojeva, a pristalice demokratskog kandidata iz srednjeg sloja i onih koji su u socijalnoj hijerarhiji iznad njih. Naravno, to ne znači da među glasačima Nikolića nema, na primer, visokoobrazovanih, kao i to da među glasačima Borisa Tadića nema onih iz najnižeg sloja. Ali, ako varijablu socijalnog statusa povežemo sa uzrastom glasača i sa mestom stanovanja, onda će glasač iz nižeg društvenog sloja (bez obrazovanja, bez kvalifikacije, bez imovine), koji živi na selu ili na periferiji grada i koji je stariji od 50 godina, sedam puta češće glasati za Tomislava Nikolića nego za Borisa Tadića. Starosna prekretnica je negde oko 45 godine života, a socioklasna tamo negde između trogodišnje i četvorogodišnje srednje škole. I najkonkretnije, radikalni kandidat ima prevagu među glasačima bez završene osnovne škole, sa završenom osnovnom školom i veoma malu prevagu među onima koji imaju završene dvogodišnje ili trogodišnje radničke škole (KV radnici). U ostalim obrazovnim grupama prevagu ima demokratski kandidat. Dosadašnji izbori pokazuju da onaj ko stekne prednost među KV radnicima nosi izbornu pobedu – na svim dosadašnjim izborima, počev od 1990. godine pobeđivale su one stranke i oni kandidati koji su bolje prolazili među KV radnicima.⁷ Uostalom, jedino je ova socijalna grupa menjala svoja izborna opredeljenja. Radnici su doveli Miloševića na vlast, radnici su ga i oterali sa vlasti.

Predsednički izbori u Srbiji su došli na red upravo u trenutku kada su na dnevnom redu veoma akutno postavljena pitanja Kosova i Evrope. Izborna kampanja je samo ta pitanja još više aktuelizovala, naglasila pa i preneglasila. Sve je to naišlo na plodno tle kod samih građana, jer, definitivno, veliki broj građana ima potrebu da konačno izabere pravac

7 U ispitivanju koje je pre nekoliko meseci obavila Istraživačka grupa „Sindik“ (Srećko Mihailović, Zoran Stojiljković i Gradimir Ivanić) za potrebe Švajcarske organizacije za pomoć svetu rada (Swiss labour assistance – SLA) našli smo da 45% radnika smatra da nema političke stranke koja uvažava radničke i sindikalne zahteve, a čak 32% kaže da ne zna koja bi to stranka mogla da bude. Tek 23% radnika navodi neku stranku koja po njihovom mišljenju uvažava radnička pitanja. Kada je reč o pomenutim strankama, tu su pre svih radikali sa sedam posto „glasova“, a potom demokrate sa 4%. – U slučaju stranačke identifikacije dominiraju opredeljenja za demokrate (10%) i radikale (9%).

u kojem se Srbija kreće. Po svemu sudeći radi se o finalizaciji političke, pa na neki način i civilizacijske polarizacije. Jedan deo Srbije drži se kriterija prošlosti, a drugi se rukovodi kriterijima budućnosti. Birači radikalskog kandidata su motivisani stanjem onakvim kakvo jeste, a birači demokratskog kandidata stanjem kakvo treba da bude. Jedni rezonuju kako se iz ove kože ne može, a drugi ne prihvataju ograničenja puke sadašnjosti i iskoračuju ka budućnosti.

Polarizacija političke scene se definitivno okončava, Srbija ide ka faktički dvostranačkom sistemu, a floskula o dve Srbije postaje stvarnost. I jedna i druga Srbija traži da bude predstavljena, i šta više, da bude vlast!

U ovu predsedničku kampanju demokratski blok je ušao s nizom predrasuda i pogrešnih procena, Među njima izdvajam jednu vezanu za procenu brojnosti *svojih* i *protivničkih* pristalica. U stvari, u Srbiji se stalno potcenjuje brojnost podrške nacionalističkoj, tradicionalističkoj, autarkičnoj, konzervativnoj, (pseudo)socijalističkoj Srbiji, a precenjuje podrška građanskoj, evropskoj, modernoj Srbiji. Otuda i ta fama o izlaznosti i njenom prodemokratskom kapacitetu. Kampanje za veću izlaznost probude demokratske lenjivce, ali isteraju na biralište i nacionalističke spavače.⁸ U stvari, Radikalima pogoduje i niska ali i visoka izlaznost, dok Demokratama samo ona – osrednja. Radikalima pogoduje ona izlaznost koja na biralište dovodi samo one koji su partijski identifikovani, ali i ona koja motiviše veliki broj neodlučnih da izađu na izbore. Neodlučni koji inače nemaju iole naglašeno izbornu usmerenje, kada se motivišu na izbornu participaciju, ipak pre podlegnu nacionalističkim porivima, nego što se orijentišu prema viđenju nekog dobitka u ekonomskoj ravni što obećava demokratski kandidat. Dakle, sve u svemu, pokazuje se da se neodlučni izbornu odlučuju u proporciji već odlučениh, ma koliko oni bili u svim drugim vrednosnim dimenzijama bliži demokratskoj opciji (a upravo to prevari analitičare te ih usmeri ka prodemokratskoj interpretaciji izbornih opredeljenja neodlučnih).

8 U svemu tome, mi već drugi put bivamo svedoci kako istraživački nezasnovane kampanje pojedinih nevladinih organizacija za veću izlaznost donose plodove radikalskoj opciji, a ipak ne verujem da je to bila intencija ovih kampanjera i njihovih finansijera. No, sve to pokazuje dokle i kuda vodi potcenjivanje ozbiljnih empirijskih istraživanja, a precenjivanje površnih javnomnjenjskih opservacija i navijačkih ideja tzv. analitičara koji se u Srbiji većinom pozicioniraju na desnom centru.

Vrednosni, ideološki i političko-emocionalni profil izbornih pristalica Borisa Tadića natpolovično obeležavaju sledećih osam karakteristika:

- odbacivanje politike S. Miloševića (75%),
- raspoloženja pozitivne energije (75%),
- liberalna demokratija (64%),
- „meka“ percepcija kosovskog pitanja (62%),
- demokratska orijentacija (56%),
- percepcija „teško podnošljivog stanja u društvu“ (54%),
- optimizam (54%) i
- politički aktivitet (52%).

Boris Tadić: **Gradimo evropski put**

MOJ program je: nastavak politike mira i stabilnosti. Moja politika je: u Evropu sa identitetom. Od identiteta naše zemlje i našeg naroda nikad neću odustati. Srbija mora da brani svoje dostojanstvo i svoj teritorijalni integritet, ali i svoj ekonomski razvoj kroz približavanje Evropskoj uniji. Zbog toga je lažna dilema da Srbija mora da bira između Kosova i Evrope. Srbija se opredelila i za jedno i za drugo. Srbija neće ići u nove ratove, zalažem se za politiku koja slavi život i obezbeđuje perspektivu. U prošlosti strane investicije zaobilazile su Srbiju zbog ratova i nestabilnosti, pa je moje protivljenje novim sukobima i izolaciji podstaknuto upravo željom da se u državi stvori što bolja klima za ulaganja u privredu, a tako i u bolji život građana.

Ključ rezultata izbora leži u građanima Srbije i ovi izbori jesu prelomni i biće svaki naredni, dok ne uđemo u EU. Svaki proces udaljavanja od Evrope tiče se direktno naše egzistencije i loše ekonomije, a ako imamo lošu ekonomiju, kako ćemo pomoći KiM?

(Iz teksta „Poruke predsedničkih kandidata“, *Večernje novosti*, 16. 01. 2008)

Vrednosni, ideološki i političko-emocionalni profil izbornih pristalica Tomislava Nikolića natpolovično obeležavaju sledećih šest karakteristika:

- percepcija „teško podnošljivog stanja u društvu“ (81%),
- nacionalizam (70%),

- antievropska orijentacija (68%),
- raspoloženja pozitivne energije (61%),
- politička pasivnost (61%) i
- prihvatanje politike S. Miloševića (51%).

Tomislav Nikolić: **Živećemo ponosno**

POŠTOVANI građani Srbije, dragi prijatelji, želim da vam se, neposredno pre izbora, direktno obratim i predstavim vam prioritete mog predsedničkog programa.

Ponosna zemlja. Danas se ozbiljnost vlasti dokazuje zaštitom ustavnog poretka koji nalaže očuvanje teritorijalne celovitosti Srbije.

Zato je moj apsolutni prioritet očuvanje Kosova i Metohije u granicama Srbije.

Pravedno društvo. Želim da zajedno izgradimo društvo jednakih šansi za sve građane Srbije, u kojoj ćemo negovati solidarnost među svim generacijama.

Zato je jedan od mojih prioriteta bolji i pravedniji život svih građana.

Pravna država. Korupcija i kriminal danas vladaju Srbijom. Hoću da budem predsednik koji može i mora da predstavlja oslonac borbe za pravnu državu. Zato je moj treći prioritet borba protiv korumpiranog režima.

Ovi ciljevi su moja predsednička zakletva. Želim da zajedno pokrenemo našu zemlju u pozitivnom pravcu.

Zato mi je potrebno vaše poverenje, vaš glas.

Ovo je vreme kada Srbiji treba ozbiljan i odlučan predsednik.

Spreman sam za taj izazov. Svim srcem.

(Iz teksta „Poruke predsedničkih kandidata“, *Večernje novosti*, 16. 01. 2008)

Među ukupno 12 karakteristika koje natpolovično obeležavaju bilo jednog bilo drugog predsedničkog kandidata dve su iste:

- percepcija „teško podnošljivog stanja u društvu“ (obeležava 81% pristalica Tomislava Nikolića i 54% pristalica Borisa Tadića) i
- raspoloženja pozitivne energije (obeležavaju 75% pristalica Borisa Tadića i 61% pristalica Tomislava Nikolića).

Među pomenutih 12 karakteristika koje natpolovično obeležavaju bilo jednog bilo drugog predsedničkog kandidata dve su istog sadržaja ali različitog smera:

- odbacivanje politike S. Miloševića (obeležava 75% pristalica Borisa Tadića), odnosno prihvatanje politike S. Miloševića (obeležava 51% pristalica Tomislava Nikolića) i
- politička pasivnost (obeležava 61% pristalica Tomislava Nikolića), odnosno politički aktivitet (obeležava 52% pristalica Borisa Tadića).

Vrednosno-ideološki rascep, ukoliko ga merimo najizrazitijim razlikama između pristalica Borisa Tadića i Tomislava Nikolića, javlja se u prvom redu u slučaju **odnosa prema Evropi**. Evropska orijentacija je prisutna kod 46% pristalica B. Tadića i svega 3% pristalica T. Nikolića. Rascep meri proporcija: **jedan prema 15,3**. Zanimljivo je da je rascep znatno manji kada se posmatra antievropska orijentacija (68% kod pristalica T. Nikolića i 21% kod pristalica B. Tadića – rascep je ovde gotovo pet puta manji – 1 prema 3,2. *Glavno pitanje je, dakle, u tome koliko smo Evropljani, a ne po tome koliko smo antievropljani!*

Na drugom mestu po dubini rascepa je **odnos prema politici Slobodana Miloševića** – podršku toj politici daje 51% radikalskih pristalica i 5% demokratskih pristalica – dubinu rascepa iskazuje odnos **jedan prema 10,2**. Kada se pak posmatra odbacivanje politike S. Miloševića (75% pristalica B. Tadića, 12% pristalica T. Nikolića) dubina rascepa je nešto plića – jedan prema 6,2.

Na trećem mestu je **odnos prema pitanju Kosova** – „meka“ percepcija kosovskog pitanja karakteriše 62% pristalica B. Tadića i 7% pristalica T. Nikolića – dubina rascepa je **jedan prema 8,9**. Gotovo je ista dubina rascepa (jedan prema 8,8) utvrđena i prilikom merenja na osnovu prisustva rigidne percepcije kosovskog pitanja (5% kod pristalica B. Tadića i 44% kod pristalica T. Nikolića).

Na četvrtom mestu je **odnos prema demokratiji** – demokratija obeležava 56% pristalica B. Tadića i 13% pristalica T. Nikolića – rascep označava odnos **jedan prema 4,3**.

Na petom mestu je **odnos prema socijalizmu** koji podržava 10% pristalica B. Tadića i 38% pristalica T. Nikolića – mera rascepa je **jedan prema 3,8**.

Na šestom mestu je **nacionalizam** koji obeležava 23% pristalica B. Tadića i 70% pristalica T. Nikolića – mera rascepa je **jedan prema tri**.

Na sedmom mestu je **odnos prema liberalnoj demokratiji** – pozitivan odnos prema liberalnoj demokratiji obeležava 64% pristalica B. Tadića i 20% pristalica T. Nikolića – mera rascepa je **jedan prema 3,2**.

Na osmom mestu je poverenje u institucije koje ima 26% pristalica B. Tadića i 8% pristalica T. Nikolića – mera rascepa je **jedan prema 3,2**. Kada se pak posmatra nepoverenje u institucije (ono obeležava 19% pristalica B. Tadića i 45% pristalica T. Nikolića) – odnos je jedan prema 2,4.

Na devetom mestu je **pesimizam** koji obeležava 9% pristalica B. Tadića i 24% pristalica T. Nikolića – mera rascepa je **jedan prema 2,7**.

I na kraju na desetom mestu su **raspoloženja negativne energije** (ona obeležavaju 16% pristalica B. Tadića i 30% pristalica T. Nikolića) – odnos je **jedan prema 1,9**.

Glavna tačka rascepa u današnjoj Srbiji – **odnos prema Evropi** – kod pristalica Borisa Tadića, među 20 vrednosnih, ideoloških i političko-emocionalnih dimenzija, „zauzima“ 12. mesto (proevropska orijentacija), odnosno 18. mesto (antievropska orijentacija); a kod pristalica Tomislava Nikolića treće (antievropska orijentacija), odnosno poslednje, 20. mesto (proevropska orijentacija).

Po intenzitetu druga tačka rascepa u današnjoj Srbiji – **odnos prema politici Slobodana Miloševića** – kod pristalica Borisa Tadića, među 20 vrednosnih, ideoloških i političko-emocionalnih dimenzija, deli prvo mesto (odbacivanje politike S. Miloševića), odnosno poslednje, 20. mesto (prihvatanje pomenute politike); a kod pristalica Tomislava Nikolića šesto (podrška politike S. Miloševića), odnosno 17. mesto (odbacivanje pomenute politike).

Da pogledamo još po intenzitetu treću tačku rascepa u današnjoj Srbiji – **odnos prema pitanju Kosova** – kod pristalica B. Tadića, među 20 vrednosnih, ideoloških i političko-emocionalnih dimenzija, „zauzima“ četvrto mesto („meka“ percepcija kosovskog pitanja), odnosno pretposlednje, 19. mesto (rigidna percepcija kosovskog pitanja); a kod pristalica T. Nikolića osmo (rigidna percepcija kosovskog pitanja), odnosno pretposlednje, 19. mesto („meka“ percepcija kosovskog pitanja).

U zaključku se može reći da osnovna pitanja predsedničke kampanje nisu osnovna pitanja građana; građani imaju drukčije prioritete od prioriteta političke klase. Pitanje kvaliteta života kao osnovno pitanje građana u Srbiji, politička klasa je gurnula u drugi plan ili je svoj stav prema tom pitanju iskazivala tek imlicitno. Politička klasa je građanima nametala (ideološke i vrednosne) prioritete pomoću kojih je računala da će osvojiti glasove. Nacionalni blok (Tomislav Nikolić) je sve vreme mahao sa zastavom na kojoj je pisalo *Kosovo*, dok je demokratski blok (Boris Tadić) to činio sa zastavom na kojoj je pisalo *Evropa*. Prevagu su odneli, *tek za zericu*, oni koji su svoju temu u većoj meri, podrazumevajući, povezali sa onim do čega je građanima Srbije prvenstveno stalo, sa temom kvaliteta života.

Stvar je u tome što je ova izborna igra takva da ne dozvoljava nerešen ishod, igra se do pobede, ma ona bila izražena i samo jednim glasom razlike. U svakom drugom slučaju imali bi *pata karte*, jer Srbija je podeljena na dve gotovo sasvim jednake polovine (ne računajući one koji ne izlaze na izbore i koji neće da učestvuju u ovoj igri ili čak i ne znaju za nju). Srbija je definitivno polarizovana, a snage obe strane su prilično ujednačene. Dugoročno gledano, pobedu će odneti proevropske snage, a ima indicija i o trendu jačanja javnomnjenjske orijentacije u tom pravcu.

Sve u svemu, odgovor građana, sada koliko-toliko većinski sa najavom da će se ta nadmoć povećavati, na nametnute dileme od strane političke klase – *ILI Kosovo ILI Evropa*, odnosno *I Kosovo I Evropa* – glasi: **Kosovo u srcu, Evropa u džepu!** Tom odgovoru se ne mogu poreći ni nacionalna ni socijalna odgovornost.

* * *

U ovom zborniku radova o predsedničkim izborima iz 2008. godine, pored uvodnog, nalazi se još šest istraživačkih radova o predsedničkim izborima, kao i odabir 11 komenatara i analiza predsedničkih izbora koji su objavljivani po našim dnevnim i nedeljnim novinama.

O predsedničkim izborima kao institucionalizovanom i stilizovanom političkom konfliktu, piše Zoran Stojiljković – a mogli bi da dodamo da je veoma dobro što je taj konflikt institucionalizovan i stilizovan. Zoran Lučić matematički precizno piše o rezultatima predsedničkih izbora, a nema sumnje da je kod ovako izjednačene izborne trke, matematika itekako potrebna. Visoka izlaznost i niska apstinencija kao na retko kojim

izborima u nas, teme su kojima se bavio Miloš Hrnjaz. Interpretacijom izbornog rezultata bave se Đorđe Vuković i Miloš Mojsilović, prvi sa staništa stranačke identifikacije, a drugi izborni rezultat posmatra iz ugla sociodemografskih obeležja birača. David Pupovac se bavi glasanjem etničkih manjina na ovim izborima, tako da tu imamo egzaktno odgovore i na pitanje o tome koliko su etničke manjine doprinele izornoj pobi di Borisa Tadića. Zlatko Šram se bavi temom koja je faktički dominirala ovom predsedničkom kampanjom, tj. pitanjem *nacionalnog opsadnog stanja*. Na kraju, tu je izbor od 11 tekstova novinskih komentatora, „analitičara“, istraživača, političara... s kojim smo hteli da ilustrujemo stanje javne rasprave u Srbiji u trenutku kada raspolučena Srbija odlučuje ko će biti na čelu Republike u sledećih pet godina.

LITERATURA

- Carothers, Thomas. 2002. „The End of the Transition Paradigm“. *Journal of Democracy*, Vol. 23, No 1.
- Rastko, Močnik. 1999. *Koliko fašizma*. Zagreb: Arkzin.
- Mihailović, Srećko i drugi. 2007. *JMS, rana jesen 2007*. Beograd: CeSID (www.cesid.org).
- Milanović, Branko. 2008. „Glas protiv pregovora sa EU“. *Politika*, 17. april 2008. *Oko izbora* 16. 2008. Beograd: CeSID.

Srećko Mihailović,

Presidential elections of 2008, circumstances and results

Abstract. *The key issues within the presidential campaign are not the key issues for citizens; citizens have different priorities from the priorities of political parties. The issue of the quality of life as the most important question for citizens in Serbia, the political class has pushed to the background or expressed its attitude towards that issue only implicitly, without saying. The political class has imposed on citizens (ideological and value) priorities through which they intended to win votes. The national block (Tomislav Nikolic) waved the flag reading all the time, whereas Democratic block (Boris Tadic) did the same thing with the flag reading Europe. Those who linked their issue to a greater extent, implicitly, with that what Serbian citizens initially cared for, with the issue of the quality of life, prevailed but only by a narrow margin.*

Key words: *value priorities, Kosovo, Europe, polarization.*

The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system of equations (1) in the case of a linear operator A . It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible. In the case of a nonlinear operator A , the problem of the existence of solutions is more complicated. It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible and the function f is continuous.

In the second part of the paper, the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator A is considered. It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible. In the case of a nonlinear operator A , the problem of the existence of solutions is more complicated. It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible and the function f is continuous.

The third part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of solutions of the system (1) in the case of a linear operator A . It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible. In the case of a nonlinear operator A , the problem of the existence of solutions is more complicated. It is shown that the system (1) has a solution in the space X if and only if the operator A is invertible and the function f is continuous.

ZORAN STOJILJKOVIĆ

Predsednički izbori kao institucionalizovani i stilizovani politički konflikt

Apstrakt. *Predsednički izbori, održani 2008. godine, analiziraju se u matrici visoko institucionalizovanog i kontrolisanog osobnim karakteristikama učesnika personalizovanog, odnosno stilizovanog i dizajniranog faktora. Prvi čine izborna pravila igre i izborne procedure. Drugi, tematski okvir kampanje i različiti resursi koji stoje na raspolaganju kandidatima. Treći, vrednosni profil, interesi i očekivanja birača. Četvrti, ključni faktor čine same primenjene izborne strategije kandidata, uključiv i sklapanje koalicionih aranžmana u drugom izbornom krugu. Pobjeda Borisa Tadića, bez očekivane podrške Koštunice i koalicije DSS–NS će, u uslovima proglašenja nezavisnosti Kosova, biti uvod u raspad vladajuće koalicije i raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora.*

Ključne reči: izbori, kampanja, konflikt, koalicija.

Izbori se mogu posmatrati iz različitih vizura. U ovom radu ću izbore, konkretno predsedničke izbore održane 2008. godine u Srbiji, analizirati iz ugla razmatranja izbora kao specifičnog, visoko institucionalizovanog i kontrolisanog političkog konflikta. Politički konflikt određujem kao interakciju dva ili više aktera koji, nastojeći da zadobiju određenu socijalnu i političku poziciju ili poseduju neku materijalnu ili nematerijalnu vrednost, svesni nespojivosti svojih ciljeva i disharmonije interesa, nastoje da konkurentne strane ograniče, neutrališu, uzajamno suprotstave i pobjede ili čak unište.

Sam predstedički izbori su personalizovani, i osobenim karakteristikama svojih učesnika i njihovih uzajamnih odnosa, visoko stilizovani i „dizajnirani“ politički konflikt. Radi se i o „igri nultog zbira“ u kojoj neko ne može da pobjedi, a da svi drugi, u manjoj ili većoj meri, ne izgube. Sam predmet konflikta – jedna od dve ključne pozicije u sistemu

bicefalne „dvooglave“ izvršne vlasti u polupredsedničkom sistemu, odnosno njen ogromni značaj govori da se radi o konfliktu visokog intenziteta koji zahteva krajnje angažovanje i naprezanje svih raspoloživih resursa.

Kada u izbornoj areni ostanu, sa približno izjednačenim šansama, konkurenti koji u značajnoj meri reprezentuju polarizovane političke pozicije pa pobjeda jednog ili drugog rivala može dovesti do veoma značajnih praktičnih konsekvenci onda konflikt u visokoj meri angažuje i okruženje, odnosno indirektno zainteresovane aktere i publiku. Izborni duel Tadića i Nikolića u kriznom trenutku kada se određuju državni okvir i identitet i pravac razvoja Srbije, predstavlja gotovo paradigmatičan primer konflikta sa visokim pripisanim značajem i neizvesnošću ishoda.

Dalje preciziranje karaktera konflikta i aktivnosti aktera daju sama pravila igre, odnosno normativno-institucionalni okvir izbora. Radi se o neposrednim izborima – preciznije o borbi za podršku većine izašlih birača u kojoj konflikt zadobija formu, tok i logiku i dinamiku vremenski uokvirene izborne kampanje koja se može odvijati u jednoj ili dve faze – sve dok se ne dođe do pobjednika.

Specifični okvir izborne kampanje daje konfliktu formu političko-pozorišnog spektakla u kome učestvuju bardovi, odnosno nosioci ključnih rola, epizodisti i teško pamtljivi statisti, manje ili više motivisana publika, ali i „šaptači“, odnosno „veto-igrači“ (Sartori) – ključni međunarodni akteri ili predstavnici domaćih interesnih i lobi grupa koji iza scene, u „back stageu“ nastoje da utiču na tok i ishod izbora. Ponašanje aktera i posmatrača i primenjeni alternativni politički scenariji i režija i tok i ishod izbora određeni su sa četiri grupe faktora. Prvi čine pravila igre, odnosno ustavni i zakonski okvir i prateće izborne radnje i procedure. Drugi, zatečeni politički kontekst i na ključnim političkim pitanjima formirani raspored političkih snaga, odnosno različiti resursi i politička infrastruktura koji stoje na raspolaganju izbornim kandidatima. Treći, čine interesi i vrednosni profil birača ili, drugačije rečeno, karakteristike i očekivanja, strahovi i nade političke publike. Najzad, ključni četvrti faktor čine same primenjene strategije i aktivnosti aktera, pri čemu umeće gradnje svojih i razgradnje i demontiranja rivalskih koalicija igra veoma važnu, često čak presudnu ulogu.

Sledeći analogiju sa klasičnim (političkim) pozorištem, iza prologa koji uvodi u odnose i radnju, slede prvi i drugi čin, odnosno hronološka,

sekvencijalna analiza prvog i drugog izbornog kruga i poteza i ponašanja direktnih i indirektnih učesnika izbora i birača. Na kraju u epilogu se naznačavaju moguće konsekvence napravljenih izbora.

Prolog

Istorija predsedničkih izbora održanih januara 2008. godine započinje još sa tri datuma i događaja iz 2006. godine: izglasavanjem Ustava Srbije na neuobičajenom, dvodnevnom referendumu održanom 28. i 29. oktobra; njegovim proglašenjem u Narodnoj skupštini Republike Srbije 8. novembra, na Mitrovdan, i posebno donošenjem, 10. novembra, Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Srbije. Ustavnim zakonom predviđeno je da se usvoje odgovarajuće zakonske odluke koje bi omogućile da se, u saglasnosti sa odredbama novog Ustava, parlamentarni izbori održe za najmanje 60, a najkasnije 120 dana, dok je za raspisivanje predsedničkih, pokrajinskih i lokalnih izbora određen rok do kraja 2007. godine.

Kada je o predsedničkim izborima reč, u članu 3, stav 2. Ustavnog zakona konstatuje se da će izbore za predsednika Republike raspisati predsednik Narodne skupštine do 31. decembra 2007. godine, odnosno najkasnije u roku od 60 dana od dana stupanja na snagu poslednjeg od zakona kojima se uređuju položaj i izbori za predsednika Srbije, kao i odbrana i Vojska Srbije, službe bezbednosti i spoljni poslovi, odnosno krug njegovih efektivnih nadležnosti.

Pravila igre

Usvajanjem ovih zakona kompletiraju se pravila igre koja određuju uslove odvijanja izborne utakmice i veličinu uloga u izbornoj igri.

Izborne političke procedure sadrže osnovno rešenje da je pobednik izborne trke kandidat koji osvoji, u prvom ili drugom krugu, natpolovičnu većinu glasova izašlih birača pri čemu nema postavljene barijere u vidu cenzusa (natpolovične) izlaznosti kao preduslova validnosti izbora. Takvo rešenje obesmišljava kalkulacije i taktike primene otvorenog ili prikrivenog bojkota izbora, ili pak pretnje bojkotom, kao vidove pritiska i „ucene“ jakih kandidata i njihovih stranaka. Situacije u kojima svojim nezlaskom ne možemo blokirati izbore, vode po pravilu potpunoj izbornoj političkoj ponudi i rezultirajućoj većoj izlaznosti birača.

Prethodno su se, nakon istorijskih izbora iz 2000-te, u Srbiji rasprave o odnosu prezidencijalizma i parlamentarizma, odnosno neposrednim ili posrednim, skupštinskim izborima za predsednika, vodile u vrlo specifičnim, konkretnim političkim pozicijama i interesima krajnje impregimiranim okvirima. Stav za ili protiv neposrednih izbora zavisio je od toga da li u određenom trenutku određena stranka ili koalicija imaju ili nemaju „jakog“ predsedničkog kandidata. Posledično, prvo je na funkciji predsednika Srbije, duže od dve godine opstajao čovek prethodnog režima Milan Milutinović, koji se „nije mešao u svoj posao“, što je svakako vodilo delegitimiranju funkcije predsednika. Zatim, predsednički izbori zbog visokog, natpolovičnog cenzusa, prvo u oba a potom u prvom izbornom krugu, odnosno „tihog bojkota“ relevantnih stranaka, više puta nisu uspešno završeni. Bez predsedničke funkcije tako su, 2002. i 2003. godine, ostali Vojislav Koštunica (dva puta) i Tomislav Nikolić. Objašnjenje za takav ishod treba tražiti, pored rigidnosti izbornog zakonodavstva i sukoba unutar demokratskog bloka, u uvećanom nezadovoljstvu građana sporošću demokratskih promena pre nego u nekakvim ograničenjima polupredsedničkog sistema. Ovog trenutka kada je, uklanjanjem izlaznog cenzusa od 50%+1 izašlih građana otklonjena manipulativna moć bojkota izbora i sve relevantne opcije ušle u arenu sa „jakim kandidatima“, izbori za predsednika Srbije su ponovo zadobili smisao i kredibilitet. Neizvesnost ishoda i visoka izlaznost u oba izborna kruga (posebno na izborima 2008. godine), kao rezultat izbora između dva kandidata sa polarizovanih pozicija, karakteristike su obe izborne borbe (2004. i 2008. godine) u kojima je Boris Tadić „za prsa“ pobedio Tomislava Nikolića.

U pogledu položaja i ovlašćenja predsednika, odnosno „veličine uloga i dobitka u izbornoj igri“, Ustav Srbije utvrđuje da predsednik Srbije: 1. predstavlja Republiku Srbiju u zemlji i inostranstvu; 2. ukazom proglašava zakone; 3. predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsednika Vlade, pošto sasluša mišljenje predstavnika izabranih izbornih lista; predlaže skupštini nosioce funkcija, u skladu sa Ustavom i zakonom; 5. postavlja i opoziva ukazom ambasadore Republike Srbije, na osnovu predloga Vlade; 6. prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika; 7. daje pomilovanja i odlikovanja i 8. vrši i druge poslove određene Ustavom (Ustav 2006, član 112).

Predsedniku Srbije su, u poređenju sa rešenjima sadržanim u Ustavu iz 1990. godine, u novom Ustavu ojačana ovlašćenja u oblastima spoljne

politike, odbrane Vojske i bezbednosti, što je logična posledica činjenice da je Srbija, referendumskim izlaskom Crne Gore iz državne zajednice, „nevoljno“ postala nezavisna i suverena država.

Na drugoj strani, za razliku od Ustava iz 1990. godine koji je predviđao referendum za razrešenje, po novom Ustavu iz 2006. godine predsednika može razrešiti onaj ko mu nije ni dao mandat, niti ga je izabrao na tu poziciju – Narodna skupština. Naime, predsednik Republike se može razrešiti zbog povrede Ustava, u postupku koji pokreće Skupština, povredu utvrđuje Ustavni sud, a samu odluku, dvotrećinskom većinom poslanika, donosi Narodna skupština Republike Srbije.

Resursi

Kolika će biti realna moć i uticaj neposredno biranog predsednika u najvećoj meri, međutim, zavisi od lične harizme i sposobnosti kandidata, ali i od činjenice da li se on oslanja na snažnu i jedinstvenu podršku „svoje“ (vladajuće) stranke/koalicije ili je (slabiji) partner u „kohabitaciji na vlasti“ sa Vladom i premijerom, iz redova političke konkurencije.

Nakon pobeđe na izborima juna 2004. godine Boris Tadić se kao kandidat opozicionog DS-a našao u „prijateljskoj kohabitaciji“ sa manjinskom koalicionom vladom Vojislava Koštunice. Posle raspisivanja i održavanja parlamentarnih izbora januara 2007. godine i mučnih, tri i po meseca dugih pregovora, formirana je većinska koaliciona vlada demokratskog bloka u kome je Tadićeva Demokratska stranka, najjači partner sa 50% uloga u vlasti i vladi (Stojiljković, 2007: 35–40).

Principijelno, to bi trebalo da ojača poziciju i resurse i potencijal Tadića kao kandidata iza koga stoji vladavinska većina. U tom kontekstu, spremnost da se već u prvom, ili bar drugom izbornom krugu, pruži podrška kandidatu iz redova koalicije, je svojevrsni test same održivosti koalicije na vlasti. Deset meseci dugi hod, od formiranja, 15. 5. 2007. godine do ostavke druge, Koštuničine vlade 8. 03. 2008. godine, imao je nekoliko faza i karakterističnih epizoda koje pokazuju svu dubinu podela i akumuliranog nepoverenja između koalicionih partnera, pre svega DS-a i DSS-a. Nepoverenju je sledilo preglasavanje unutar Vlade praćeno udaljavanjem partnera koje pred predsedničke izbore rezultira pozicijom ekvidistance koalicije DSS–NS prema opozicionim radikalima, na jednoj, i koalicionim partnerima u vlasti DS-u i G17 PLUS, na drugoj strani.

Sa stanovišta raspoloživih resursa i određenja izborne strategije bar jednaku važnost, kao i pet programskih ciljeva i prioriteta oko kojih je bukvalno u poslednji čas formirana Vlada, imaju tzv. šesti i nulti princip. Šesti princip, koji su inicirali DSS i G17 PLUS predviđao je da jedna stranka ne može imati i premijera i predsednika države. Odgovor pregovarača DS je polazno bio da ne mogu trgovati voljom građana i da oni, a ne stranke biraju predsednika Srbije, odnosno da će njihov kandidat za predsednika biti Boris Tadić. Istovremeno, kao najjači partner demokrate su istakle kandidaturu Božidara Đelića za premijera. Spor je konačno razrešen tako što je Koštunica ostao premijer a zauzvrat su demokrate, unutar formule raspodele vlasti: 50 (DS):35 (DSS—NS):15 (G17 PLUS), dobile većinu mesta u Vladi, uključiv i kontrolu nad strateškim ministarstvima.

Paralelnim kontrapredlogom, odnosno „nultim principom“ DS je tražila da pre formiranja nove vlade stranke koje ulaze u nju raskinu koalicije sa SRS-om i SPS-om, na lokalnom nivou, što je tek delimično i učinjeno.

Kamen spoticanja predstavljaće i način povezivanja i određenja prioriteta i operativnog tumačenja prva dva programska principa i cilja Vlade – očuvanja Kosova i istovremenog ubrzanog hoda ka evropskim integracijama unutar formule „I Kosovo i Srbija“. Suštinu pozicije demokrata i Tadića, ovoga puta podržanih od G17 PLUS, čini stav da su pitanje statusa Kosova i pitanje evropskih integracija dva paralelna, ali odvojena procesa. Pozicija Koštunice i DSS-a je stav o direktnoj njihovoj vezi uz ključni stav da samo Srbija sa Kosovom može ući u EU, organizaciju koja, inače teži „otimanju“ dela srpske teritorije. Logična konsekvenca je odustajanje od EU u slučaju priznavanja Kosova. Elastičnija pozicija Tadića i DS-a, bazira se na premisama da Srbija neće priznati nezavisnost Kosova a da priznanje ne daje EU, nego pojedine države članice, od kojih neke, takođe, neće priznati nezavisno Kosovo. Posledično, Srbija treba da nastavi putem EU integracija, čak iako većina njenih članica prizna Kosovo.

„Kosovski čvor“ će prvo voditi predlogu DSS—NS da se predsednički izbori odlože, uz izmenu izbornog zakona, ili održe u krajnjem zakonskom roku. Na drugoj strani, demokrata Oliver Dulić, predsednik Skupštine, suočen sa praktičnom blokadom rada na setu zakona koji regulišu izbor, poziciju i ovlašćenja predsednika Srbije, izlazi sa najavom da bi mogao da raspiše izbore, u predviđenom roku do kraja godine, čak i pod uslovom da zakoni ne budu usvojeni. Najava EU, u decembru 2007. godine,

da će poslati na Kosovo svoju misiju samo će dodatno zaoštriti odnose. Kada je, međutim, postalo jasno da pod pritiskom SAD i EU do jednostranog proglašavanja nezavisnosti Kosova neće doći pre održavanja predsedničkih izbora u Srbiji, izlaz je pronađen tako što je Dulić izbore raspisao za 20. 01. 2008. godine, uz prethodno usvajanje neophodnih zakona i donošenje skupštinske rezolucije o Kosovu i Metohiji, za koju su glasale sve stranke osim LDP-a i LSV-a.

I pre izbornog starta i političkim laicima je dakle bilo jasno da će izbore obeležiti duel rivala iz 2004. godine Nikolića i Tadića. Radikali su, naime, još početkom 2003. godine postali pojedinačno najjača stranka sa milionskom biračkom podrškom. Godinu dana kasnije, početkom 2004. godine, posle krize nakon ubistva premijera Đinđića, afera Janjušević i Kolesar i slabog rezultata na parlamentarnim izborima decembra 2003. godine, sa dolaskom Tadića na čelo DS-a, stabilizuje se i raste i uticaj demokrata. Tadićeva pobjeda na predsedničkim izborima juna 2004. godine i gotovo milion glasova za DS na parlamentarnim izborima januara 2007. godine potvrđuje tezu da se i u bloku stranaka postoktobarske vlasti, konačno pojavila ključna, stožerna stranka. Osnovne dileme bile su vezane za pitanje da li će i ovoga puta Nikolić i radikali i pored sjajnog izbornog rezultata, ostati u frustrirajućoj, gubitničkoj situaciji ostajanja na korak od vlasti, odnosno da li će odlučna Tadićeva većina u drugom krugu biti uslovljena u znatnoj meri „glasanjem protiv“ i proizvedenim strahom od posledica dolaska na vlast radikala. Uz resursnu prednost ulaznja u kampanju sa pozicije nosioca vlasti, Tadić se našao pred tri vrste izazova. Prvi, čini balansiranje i optimalizovanje, široke, difuzne i čak heterogene podrške u (pre)širokom luku od pristalica narodnjačke koalicije do fanova Čede Jovanovića i LDP-a. Drugi čini rastuće nezadovoljstvo građana ostvarenim efektima sedmogodišnje vladavine i posebno ispoljenim sukobima i nejedinstvom unutar različitih vladavinskih konfiguracija postoktobarske vlasti. Treći, koji posebno pogađa modernizatorske i emancipatorske i demokratizirajuće efekte, pa i kapacitete „novih vlasti“ je dominantan utisak o postojanju „rezervnih domena vlasti“, odnosno o neprekinutoj vezi vlasti i tajkuna koji i dalje vladaju iz pozadine razvijanim mehanizmima političke korupcije.

Ključno otvoreno pitanje je da li će Tadić, integritetom, neistrošenošću i umećem građenja mostova a ne barijera uspeti da, još jedanput, zaustavi trend rastuće istrošenosti i entropije postoktobarskih struktura vlasti.

Prvi čin

U izbornu arenu je, prikupljanjem deset hiljada sudski overenih potpisa i podnošenjem kandidature do 30. decembra 2007. godine, u ponoć, ušlo devet kandidata – šest manje nego na prethodnim predsedničkim izborima 2004. godine. RIK je prethodno odbio kandidature kandidata bez dovoljnog broja verifikovanih potpisa – kandidata grupe građana Virtualna Srbija Radivoja Milutinovića iz Horgoša, poznatijeg po nadimku Muja Lopov, kao i kandidata paramilitarne grupe Garda svetog cara Lazara Hadži Andreja Milića.

Na startu izborne trke pojavila su se dva favorita – Nikolić i Tadić; četiri igrača sa značajnim taktičkim potencijalom – Milutin Mrkonjić (SPS), Čedomir Jovanović (LDP), Velimir Ilić (Nova Srbija) i Ištvan Pastor koga je podržala Mađarska koalicija (SVM, DZVM i DSVM), kao i tri autsajdera: Milanka Karić (PSS – Bogoljub Karić), Marjan Rističević (Koalicija Narodna seljačka stranka i Ujedinjena seljačka stranka) i potpuno anonimni Jugoslav Dobričanin (Reformistička stranka iz Niša).

Kandidati, sa izuzetkom Nikolića i Rističevića, imaju fakultetsko obrazovanje, osim Milanke Karić, su muškarci i, sa izuzetkom starijeg Mrkonjića (1942 godište) i mlađeg Jovanovića (1971), pripadaju „generaciji iz pedeset i neke“ (Balašević).

„Fenjerdžija“ Dobričanin, sa sloganom **Snaga Juga** i uopštenom platformom koju čine Srbija sa sadašnjim granicama u EU, bez kriminala, mita i korupcije, ekonomski razvijena i jaka, se založio i za to da na ključna mesta dođu stručni i sposobni a ne partijski poslušnici (Tanjug, 27. 12. 2007). Njegov izborni saldo je iznosio „svih“ 0,29% ili 11.894 glasova.

Efekat od manje od 1% dobijenih glasova ostvarili su i Marijan Rističević (0,45% ili 18500 glasova) i politička zastupnica svog odbeglog muža Bogoljuba, Milanka Karić (0,98% odnosno 40.332 glasova). Živopisni eks-roker Rističević, iako ovoga puta na predaju kandidature nije došao traktorom, **ponovo** je poentirao na katastrofalnoj poziciji poljoprivrede i sela, uz slogan koji amalgira socijalni i nacionalni motiv i asocijativni niz **Ne dam zemlju za fotelju**.

Jedina žena u predsedničkoj trci, Milanka Karić, više je od svih svojih protivkandidata isticala tradicionalnu ulogu žena i vrednosti porodice (slogan **Porodica je snaga Srbije**).

Bio je to još jedan i još manje uspešan (na parlamentarnim izborima 2007. godine je osvojeno 70.000 glasova) pokušaj da se, nakon Karićevog odlaska iz zemlje zbog krivične prijave da je u slučaju Mobtel ošteti državu, očuva nešto od njegovih preko pola miliona glasova (568 691) i osvojenog trećeg mesta na junskim predsedničkim izborima 2004. godine.

Cilj Ištvana Pastora, predsednika SVM od 2007. godine, je da objedini glasove Mađara, zauzme povoljnu poziciju pred pokrajinske izbore i, istovremeno dobrim rezultatom podigne koalicioni potencijal i ulog političkih predstavnika Mađara u drugom krugu izbora za predsednika. Sa sloganom **Za Srbiju u kojoj će svima biti dobro** i osvojenih gotovo 100 hiljada glasova (93 039 ili 2,26%) on je u tome i uspeo.

Relativno dobar izborni rezultat ostvario je i kandidat socijalista, „graditelj i obnovitelj“ inženjer Milutin Mrkonjić (slogan **Dela govore. Naš drug**), ističući da „razume revanšizam prema ljudima ali ne i prema projektima“ (*Politika*, 27. 12. 2008). Potpredsednik Glavnog odbora SPS-a, kao i Skupštine Srbije, kombinujući svoj urbani identitet, imidž sposobnog privrednika i rukovodioca obnove zemlje nakon bombardovanja u poslednjoj godini Miloševićeve vladavine, pokazao se kao optimalni izbor, za SPS, osvojivši 245.889 glasova ili 5,98%. Nakon Miloševićeve smrti, SPS je očito nastavio da lebdi nešto iznad cenzusa razdeljen između Miloševićeve političke zaostavštine i potrebe demokratske legitimacije kao moderne partije levice. Uloga „konstruktivne opozicije“, nakon 2004. godine i potreba da se izađe iz potapajuće senke radikala kojima inklinira nekadašnje i potencijalno biračko telo, u sve većoj meri ovu stranku čine relativno prihvatljivim, istina *second choise* partnerom stranaka demokratskog bloka. Podrška penzionerske stranke (PUPS) Mrkonjićevoj kandidaturi, na drugoj strani, najavljuje obnovu njihove koalicione saradnje, nakon praktičnog političkog isčeznuća SDP-a Nebojše Čovića.

Čedomir Jovanović, je još jedan od relevantnih političkih takmaca koji u izbornu arenu ulazi ne da pobedi, već da iskoristi prostor za promociju svoje radikalne građanske i proevropske pozicije, sazrele da nezavisno Kosovo vidi kao realnost i efekat decenijski pogrešno vođene srpske politike. Najmlađi kandidat, sa podrškom među obrazovanima, urbanima i mladima, uspeo je i bez podrške, ranijeg koalicionog partnera LSV-a i Nenada Čanka, koji su se priklonili Tadiću i demokratama, da prikupi više od pet odsto (5,34), odnosno dobije 219.689 glasova.

Hrabrost „da se o svemu kaže i neprijatna istina“, okrenutost realnom životu (slogan **Život je zakon**), imidž kandidata i stranke sa perspektivom koji će, „na crtu izaći i tajkunima“, i posebno, direktna konfrontacija sa Koštunicom i „narodnjacima“ dali su porukama i kampanji Jovanovića poluopozicioni status i u odnosu na Tadića, kao predstavnika postoktobarskog političkog mainstreama.

Za razliku od Dinkića i G17 PLUS, koji su odmah podržali kandidaturu Tadića i aktivno učestvovali u njegovoj kampanji, najavivši tako novu koalicionu političku osovinu, prava enigmu, već pomalo tradicionalno, predstavljalo je držanje Koštunice i DSS-a. Logično, stranka bez sopstvenog kandidata nastojala je da u pitanje prvo dovede neophodnost održanja i procenjenu važnost i „referendumsku“ težinu raspisanih predsedničkih izbora. Svojevrsnu kupovinu vremena predstavljala je i mlaka i neaktivna podrška kandidaturi, najbližeg koalicionog partnera, lidera Nove Srbije Velimira Ilića. Čini se da je kandidatura ministra za infrastrukturu Ilića, poznatog po politički kontroverznom nastupima i „fajterskom“ političkom stilu, bila iznuđen potez. Njime bi se na (in)direktan način i „treći put“ između radikala i demokrata koji simbolizuju Koštunica i „narodnjaci“ našao na izbornoj ponudi, uz tradicionalno pozivanje na Srbiju – slogan **Izaberi Srbiju**. U fokusu pažnje Koštunice i DSS-a bile su dve – uslovno neizborne teme: gasno-naftni aranžman sa Rusima, odnosno gasovod Južni tok i prodaja NIS-a Gazpromu, i paralelna najava stava da se u evropske, ne i evroatlantske, integracije, može, ali samo pod uslovom očuvanja Kosova. Sve veće pukotine između DSS–NS i DS i G17 PLUS i, bar potencijalno, dovođenje u pitanje spoljnopolitičke orijentacije zemlje, ogleдали su se i u suprotstavljanju potpisivanju, već parafiranog, Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU, što je mogao da bude jaki izborni adut za Tadića. U relativno kratkoj kampanji, aludirajući na Tadića i Nikolića, Ilić, u svom stilu, ističe **da predsednik države mora biti lokomotiva koja vuče napred, a ne nikako ovi mrtvi ljudi**, našminkani, ulickani, sa veštačkim zubima, s puderom na licu, koje vidite na bilbordima kako se keže (RTS, 17. januar 2008).

Za skroman ostvareni rezultat (305.828 glasova i 7%) Ilić je optužio DSS. „Izdali su me koalicioni partneri. Sve što sam osvojio, to su isključivo glasovi Nove Srbije. Kao da smo sami išli na izbore. Koštunica i ostali mi nisu ništa doneli“ (www. B92.org/konačna procena).

Zahvaljujući visokoj motivisanosti i izlaznosti građana od svih 61,4%, odnosno odazivu preko 4.100.000 birača, glavni favoriti Nikolić i Tadić su već u prvom krugu raspolagali podrškom 1.646.172 ili 39,99 % birača (Nikolić), odnosno 1.457.030 ili 35,39 % birača (Tadić). Radilo se o istom redosledu kao i nakon prvog kruga prethodnih predsedničkih izbora, ali i o daleko brojnijoj, milionskoj biračkoj armadi.

Građani su očito procenili da se istovremeno radi i o izuzetno važnim i o izuzetno neizvesnim izborima i rešili da na njima masovno učestvuju u već stvorenoj atmosferi da svaki glas može odlučiti. Na njihovoj izbornoj agendi, bez obzira na različite političke ukuse i afinitete, po nalazima istraživanja CeSID-a, još od 2005. godine dominiraju četiri cilja: poboljšanje životnog standarda, privredni razvoj, smanjenje nezaposlenosti, kao i gotovo endemski ukorenjene korupcije. Svako ko želi njihovu podršku morao je da stvori utisak da ima političku volju i sposobnost, ali i da je u stanju da mobilize spoljnu podršku i unutrašnje resurse na njihovom rešavanju, odnosno uverenje da je bar u prednosti nad konkurencijom. Zona konsenzusa, političkog i šireg, socijalnog, se, međutim, i završavala unutar ustavnih proklamacija o Srbiji kao pravnoj, demokratskoj i socijalno odgovornoj državi.

Biračko telo Srbije je, na drugoj strani, podeljeno oko stava o „vunanim vremenima“ Miloševićeve vladavine, pri čemu oni koji ga decidno odbacuju, imaju tek relativnu većinu. Podela postoji i unutar dvotrećinske, proevropske orijentacije, oko toga da li, u prinudnom izboru, dati prednost urgentnom očuvanju Kosova ili, vremenski udaljenijoj evropskoj perspektivi, pri čemu Kosovo ima relativnu prednost.

Izborni favoriti su prepoznati kao najbolje odabrani, najpopularniji, ali i politički najmanje ranjivi na kritike konkurencije, eksponenti modernizatorske, proevropske (Tadić) i socijalne i nacionalne populističke pozicije (Nikolić).

Borba favorita se praktično svodila na nastojanje da se, uz mobilizaciju sopstvenih pristalica, zadobije podrška birača sa središnjeg dela političkog polja. Zato su, recimo, politička retorika i stil Borisa Tadića bili više nego ikad u „državnom i narodnjačkom i tradicionalističkom stilu“, izvan prakse uobičajene za DS. U kampanji Tadića su dominirali državni simboli, a akcenat je bio na **jakoj i stabilnoj Srbiji**. Tek u drugom izbornom krugu u prvi plan dolazi evropska vizura Srbije, naglašena kroz slogan **Da osvojimo Evropu Zajedno**.

Saglasno očekivanjima i zatečenom socijalnom i političkom kontekstu Tadić je svoj program sistematizovao u pet problemskih tačaka: 1. Posao za Srbiju; 2. Izgradnja i razvoj; 3. Lečenje dostupno svima; 4. Znanje koje se ceni i 5. Život bez korupcije.

Na drugoj strani, uz slogan **Svim srcem**, Nikolić je izdvojio tri prioriteta iz svog izbornog manifesta: 1. Ponosna zemlja. Očuvanje Kosova i Metohije u granicama Srbije, 2. Pravedno društvo. Bolji i pravedniji život svih građana, 3. Pravna država. Borba protiv korumpiranog režima (www.srs.org/svimsrcem).

Izborna politička strategija radikala se očito kretala u okviru nastojanja da se, u oslonu na pretežno nezadovoljstvo građana funkcionisanjem institucija i ritmom i efektima promena, i uz prateću taktiku produbljivanja već postojećih razlika unutar demokratskog bloka, istovremeno podstakne želja za promenama i redukuje strah od efekta dolaska radikala na vlast. U tom pogledu paradigmatični su Nikolićev pomirljiv ton, prihvatljiva čak antiratna i, pod uslovom očuvanja Kosova, proevropska retorika i ikonografija i dramaturgija njegovih nastupa, pri čemu je u medijima i javnosti najšire komentarisano njegovo skidanje bedža sa Šešeljevim likom.

Oba kandidata su, imajući u vidu rastući uticaj Putina i Rusije i njihov „prosrpski stav“, igrali na kartu svojih dobrih i prijateljskih veza sa Rusijom.

Spoljni, pre svega evropski, akteri su sa velikom pozornošću pratili izbornu scenu Srbije i, konkretnim potezima i izjavama, posebno u odlučujućem drugom krugu, nastojali da relaksiraju i ojačaju poziciju proevropskog kandidata Tadića, nudeći potpisivanje prelaznog političkog sporazuma o saradnji EU i Srbije, kao neku vrstu anestetika za očekivano brzo priznavanje Kosova.

Indirektno učešće u izbornom procesu uzele su, organizovanjem mobilizatorskih proizbornih kampanja, i NVO. One su nastojale da motivišu izlazak građana na izbore tribinama i porukama i sloganima poput: **Apstiniraš – miniraš** (Inicijativa mladih za ljudska prava), **Izbori nisu lutrija – izaberi svoju budućnost** (Studentska unija, Savez studenata, Studentska asocijacija), **Sa tobom ima smisla** (CeSID) ili na nešto jasniji i politički profiliraniji način poput Evropskog pokreta Srbije i njegovog slogana **Izaberi predsednika – izaberi Evropu**.

Drugi čin

U drugom izbornom krugu dramaturgija konflikta umesto oblika izborne predstave ili arene sa više učesnika zadobija oblik izbornog ringa u koji ulaze dva prvoplasirana učesnika. Ovoga puta rezultat takmičenja dva aktera je konačan čemu moraju da budu prilagođene i taktičke opcije i ukupna strategija rivala. Prvi cilj je na predstavu dovesti što više publike od koje će se, dobiti bar jedan glas više od suparnika. Da bi se izborna pobjeda, kao finalni cilj i ostvarila, treba realizovati prethodno tri, tesno međusobno povezama etapna cilja. Prvi je zadržati prethodno stečenu izbornu klijentelu. Drugi, izvući još nešto podrške iz, ovoga puta plitkog, rezervoara neopredeljenih glasača, čak možda i onih koji još nisu ni sigurni da li će uopšte i glasati. Treći, komplementarni je maksimirati podršku rivala ispalih u prethodnoj rundi takmičenja, kao i svih drugih relevantnih igrača, kako bi na izborni šou došli i dali nam glas i oni koji su pre finalnog takmičenja glasali za neke druge učesnike.

U finalnu trku u kojoj je bilo unapred jasno da pobjednik mora prikupiti više od dva miliona glasova, daleko više nego što su takmičari ili drugi pripadnici njihovih političkih opcija ikada dobili, Nikolić je ušao sa značajnom, ali ne i dovoljnom prednošću od gotovo 200 hiljada glasova. Da bi anulirao početnu prednost Nikolića, Tadić je završnim političkim porukama, ponudama i poentama morao da dobije više podrške od glasača drugih političkih opcija, ali i da „iscedi“ nešto više podrške od neodlučnih, odnosno pred izborne kutije izvede više apstinencija iz prvog kruga nego Nikolić.

Finalni rezultat je u velikoj meri, dakle zavisno od toga šta će reći i uraditi Ištvan Pastor, Čeda Jovanović, Milutin Mrkonjić, Velja Ilić i njihovi glasači, ali i šta će biti i eventualna konačna izborna ponuda i poruka Koštunice i DSS-a.

Eksplicitnu podršku jednom od rivala, Tadiću, dao je samo Pastor, odnosno politički predstavnici mađarske nacionalne manjine. Manjinska izborna karta išla je u prilog Tadića i u Sandžaku, gde su Tadićev koalicioni partner Rasim Ljajić i SDP i njihovi ljuti rivali Sulejman Ugljanin i Lista za Sandžak, rešili da za trenutak „zakopaju ratne sekire“, odnosno da u nedelju 3. februara prevaziđu stranačke interese i upute zajedničku poruku da se glasa za Tadića, jer će rezultati ovih izbora odrediti budućnost Srbije u narednih desetak godina.

Direktnu izbornu podršku Tadiću uputili su i politički predstavnici „zagraničnih Srba“ – lider Srba iz Hrvatske Milorad Pupovac i, posebno učesćem u Tadićevoj izbornoj kampanji, Milorad Dodik, premijer Republike Srpske. Time je, bar delom, anulirana prednost predstavnika tvrde nacionalne opcije među glasačima poreklom sa ratom i izbeglištvom pogođenih područja.

U prilog Tadiću, posebno u krugu neodlučnih, mogla je ići i daleko šira podrška poznatih ličnosti iz javnog i kulturnog života, pre svega glumaca.

Iako Čeda Jovanović i vrh LDP-a nisu uputili jasnu izbornu podršku, sondaže CeSID-a i drugih istraživačkih agencija, su pokazivale da bar četiri petine Čedinih glasača neće reagovati kao da se radi o političkoj borbi za koju oni nemaju interesa, odnosno da će izaći na izbore i glasati „za istina nedovoljno odlučnog“ Borisa. Tadićevo odbijanje „izborne ucene“ Koštunice i DSS–NS koalicije samo je uvećalo podršku pristalica LDP-a.

Na drugoj strani, ovoga puta očekivano, nije bilo nikakve eksplicitne podrške ni od strane Mrkonjića i vrha SPS-a, jer bi se time suzio već i inače ograničen politički manevarski prostor ove stranke pred nastupajuće lokalne i pokrajinske izbore. Istraživanja vrednosnog profila i opredeljenja pristalica stranaka pokazivala su, međutim, da će, u odnosu 2,5:1, pristalice SPS-a pre glasati za Nikolića nego za Tadića (CeSID, zima 2007/2008).

Odsustvo podrške kandidatima u drugom krugu SPS je pravdao nepostojanjem koalicionog dogovora i saradnje ni sa jednom stranom, odnosno nepostojanjem obaveze i razloga da podrži bilo kog kandidata. One koji ipak žele da izađu na izbore uputili su da glasaju u skladu sa državnim nacionalnim interesima, principima socijalne pravde, balansirajući cilj očuvanja Kosova u sastavu Srbije sa opredeljenjem za evropske integracije, ekonomski razvoj i bolji život.

Na drugoj strani, u saopštenju LDP-a pod indikativnim nazivom „Snaga uverenja“ stoji da je neprihvatljivo da u drugom krugu predsedničkih izbora zagovaraju drugačiju politiku, a da oko programskih ciljeva nije došlo do dogovora sa Borisom Tadićem.

Navedene date ili uskraćene, odnosno neprihvaćene ili uslovno ponuđene podrške praktično su izbalansirale odnos snaga izbornih rivala.

Izborna odluka ostala je u rukama neodlučnih birača i „premišljajućeg“ Vojislava Koštunice.

Koštunicu i koaliciju DSS–NS je principijelno obavezivala saradnja u koalicionoj vladi sa DS-om i G17 PLUS. Politički kontekst definisanja statusa Kosova i politička računica nalagali su da se pred trusne političke događaje i predstojeće izbore raširi sopstveni manevarski politički prostor i nesigurnom i ne preterano omiljenom partneru podigne maksimalno cena za podršku na predsedničkim izborima.

Kada je DS formalno uputila zahtev DSS–NS da se izjasne o podršci Tadiću na finalnom izbornom takmičenju iz ove koalicije je stigao kao uslov predlog dopune koalicionog sporazuma. U ponuđenom aneksu koalicionog sporazuma se predlaže da Vlada na narednoj sednici donese zaključak da odluka EU o slanju Misije predstavlja najgrublje kršenje Povelje UN, Rezolucije 1244, Ustava Srbije, kao i parafiranog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Sledi zaključna premisa da je EU svojom voljom poništila praktično Sporazum, čime je on prestao da važi i za Vladu Srbije, odnosno da ga Skupština Srbije može ratifikovati tek pod uslovom da EU prizna teritorijalni integritet Srbije u njenim međunarodno priznatim granicama (www.B92.org/arhiva).

Uslov DSS–NS Tadić je doživeo kao „nepristojnu ponudu“ i najavio spremnost da se bori do kraja u izbornoj utakmici, čak žrtvuje za tu stvar, ali ne dozvoljava da mu iko postavlja uslove oko evropske budućnosti Srbije, uslove oko budućnosti naše dece (www.B92.net/arhiva).

Tako je u poslednjoj nedelji izbora postalo sasvim izvesno da će, kako zbog nejedinstva u Vladi Srbije, tako i sumnje da će, (zbog upornog odbijanja Holandije motivisanog neispunjavanjem obaveza Srbije prema Haškom tribunalu) Sporazum uopšte biti ponuđen, Srbija ostati bez potpisanog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Kao utešna nagrada Srbiji je ponuđen prelazni politički sporazum sa EU, ali je bilo jasno da ni taj sporazum neće biti potpisan do izbora. Poslednjeg dana izborne kampanje Koštunica je izjavio da on na izbore gleda iz vizure sudbine Kosova i konstatovao da nameravanu podršku u drugom krugu, uz uslov dopune koalicionog sporazuma kandidat DS Tadić nije prihvatio, kao i da koalicija DSS–NS ne podržava ni kandidata SRS (www.B92.org/arhiva).

Podrške drugih izbornih aktera i spoljnih veto-igrača dakle nisu razrešile dilemu oko pobjednika na izborima i poslednja odluka i volja ostala je u rukama neodlučnih birača.

Šta je bila dodatna poruka i ponuda za njih u drugom izbornom krugu?

Tadić je novim sloganom **Da osvojimo Evropu zajedno** zaigrao na kartu polarizacije biračkog tela na Srbiju budućnosti, koju on reprezentuje na izborima, i Srbiju prošlosti i povratka na devedesete godine prošlog veka koju simbolizuje kandidat radikala Tomislav Nikolić. Tadić i njegov izborni štab, poentirajući činjenicu da je Nikolić zamenik Šešelja u SRS-u, transferišu kritike na Šešelja ističući da se Tadić vlastitim idejama i energijom ne takmiči sa Nikolićem već se takmiči sa Šešeljem i da je u pitanju odluka da li će Šešelj upravljati Srbijom ili će upravljati evropska ideja u Srbiji.

Nikolić, na drugoj strani, sloganom **Svim srcem za Srbiju**, nastoji da se na „tematskim skupovima“ približi i onim delovima biračkog tela sklonijim njegovom rivalu – ženama, mladima i pripadnicima nacionalnih manjina, pre svega, odnosno da razveje strah od dolaska radikala na vlast. Umesto masovnih tribina u okviru terenske kampanje Nikolić posećuje porodilište, razgovara sa invalidima ili simbolično ispred Palate pravde predstavlja deo svog izbornog manifesta koji se odnosi na borbu protiv kriminala i korupcije a za nezavisno sudstvo i policiju i izgradnju pravne države. On dakle poentira na onim temama za koje vlada uverenje da je u prednosti nad protivkandidatom.

Svoju pregovaračku poziciju i odnos prema evropskim integracijama Nikolić plastično opisuje poredeći EU sa skupocenim persijskim tepihom čija je jedina mana što ima rupu koja se zove Srbija. EU bi zlatnim koncem zakrpila tu rupu jer u suprotnom skupoceni tepih ništa ne vredi. Ne može da se nigde izloži. Zato se ne treba ponižavati već treba da se ravnopravno razgovara sa EU, koja želi da Srbija bude njen član (*Kurir*, 31. 1. 2008).

I jedan i drugi kandidat su igrali na poželjnu, jaku rusku kartu. Tadić, zajedno sa Koštunicom, 26. januara, 2008. godine, putuje u Moskvu na potpisivanje naftno-gasnog sporazuma Rusije i Srbije koristeći priliku da se u susretu sa Putinom zahvali na principijelnom stavu Rusije da ne prizna jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova, odnosno na njenom zalaganju za poštovanje međunarodnog prava u okviru UN. Nikolić se, pak pismeno obratio Putinu a u poslednjoj nedelji kampanje putuje u Rusiju i susreće sa Putinovim naslednikom Dmitrijem Medvedovom i predsednikom Donjeg doma ruske Dume Borisom Grizlovom (www.srs.org/svimsrcem).

Građani, odnosno politička publika ubeđivana i konačno sama uverena da se radi o presudnim izborima u još većem broju izlazi da glasa na izbornom finalu. Na preko 8500 biračkih mesta, 3. februara 2008. godine

izašlo je 4.580.428 glasača ili svih 67% upisanih u birački spiskove. Time je gotovo dosegnuta izlaznost sa prelomnih, septembarskih izbora 2000-te kada je izborni duel Koštunice i Miloševića na birališta izvukao oko 4,7 miliona birača.

Sa razlikom od tek nešto više od sto hiljada glasova, „za prsa“, pobedio je kandidat Demokratske stranke Boris Tadić. On je osvojio 2.304.467 glasova ili 50,31%. Kandidat radikala Toma Nikolić dobio je 2.197.155 glasova ili 47,97% (www.rik.parlament.sr.gov.yu).

Građanima se u izornoj noći prvi obratio Tomislav Nikolić, čestitao pobedniku u zahvalio se svima koji su izašli na izbore a svojim biračima poručio da će uskoro imati novu priliku da glasaju za radikalski program. On je podvukao da je vodio čistu a sam bio meta prljave kampanje. Nikolić je izrazio žaljenje što je kod građana Srbije preovladao strah, Rusiji poručio da nastavi da podržava Srbiju, a EU da prestane da je ucenjuje.

U svom obraćanju, pobednik Boris Tadić je zahvaljujući takođe svima koji su izašli na izbore istakao da je ovo pobeda demokratske Srbije i da smo pokazali svetu svoj demokratski kapacitet. Konstatujući da nema vremena za slavlje, on je najavio posebno borbu protiv kriminala i korupcije kao i novu izbornu trku. Čestitajući i svom protivkandidatu on ga je pozvao na razgovore, jer Srbija mora da ostane stabilna (www.blic.co.yu/pobeda evropske Srbije).

Epilog

Ishod izbora je pokazao da su radikali i njihov kandidat još jedanput, i to teže no ikad, zaustavljeni u svom pohodu na poziciju vlasti, odnosno da je Srbija duboko podeljena i politički polarizovana. Tadić je pobedio prvenstveno zahvaljujući glasovima dobijenim u Vojvodini, izbornim preokretom u svoju korist u Beogradu i prednošću u dobijenim glasovima među pripadnicima manjinskih zajednica. Obrt u drugom krugu je posledica i dobijenih glasova većine pristalica Čede Jovanovića i, u daleko manjoj meri, pristalica Velimira Ilića. Na drugoj strani, Nikolić je zadržao prednost u Nišu, Kragujevcu, Šapcu, Jagodini, Kruševcu, jugu Srbije i na Kosovu, dakle u gradovima i regionima sa nadprosečnom koncentracijom i inače velikog broja tranzicionih gubitnika. Čini se da su radikali poslednji put pobeđeni na osnovu straha od izolacije i povratka na staro i da je za stabilizaciju i konsolidovanje demokratije u Srbiji, potreban prethodni

konsenzus oko pozitivnog i operativnog programa privrednog i socijalnog razvoja – socijalnog pakta o razvoju i zapošljavanju.

Izborni rezultat pokazuje i veliko nezadovoljstvo građana ponašanjem i sukobima unutar elite vlasti nakon 2000-te koji posledično vodi niskom kredibilitetu političkih, ali i društvenih institucija. Srbija je već predugo u fazi „defektne demokratije“ (Merkel) i kao da je zaglavljena u drugoj, odlučujućoj fazi tranzicije, u kojoj iz partokratije i vladavine ekonomskih oligarha treba preći u vladavinu demokratskih institucija. Branu postizanju neophodnog stepena bazičnog socijalnog i političkog konsenzusa, odnosno doseganju razvojno produktivne ravnoteže konflikta i konsenzusa, predstavlja i senka gubitka – „otimanja“ Kosova koja se nadvija nad evropskim putem Srbije.

Događaji koji su usledili odmah nakon održavanja izbora potvrđuju iznete teze. Već 17. februara parlament Kosova je jednostrano proglasio nezavisnost Kosova, koju su u vrlo kratkom roku priznale SAD i vodeće zemlje EU. Na drugoj strani, ostavka Vlade premijera Vojislava Koštunice, 8 marta, i raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora za 11. maj 2008. godine, očekivana su i logična posledica sve dubljih neslaganja i sukoba između koalicionih partnera, prakse preglašavanja na njenim sednicama, i pre svega zajedničkog stava koalicionog DSS–NS i opozicionih radikala da samo priznanje Srbije sa Kosovom može biti uslov nastavka pregovora sa zvaničnicima EU.

Predsednički izbori, posebno date, ali ništa manje i neprihvaćene, uslovljene ponude podrške Tadiću kao kandidatu, bili su preludij u nova partijsko-politička pregrupisavanja. Predizborno udruživanje DS-a sa G17 PLUS, SDP-om Rasima Ljajića i LSV-om Nenada Čanka praktično je rezultat njihove podrške Tadiću već u prvom izbornom krugu. Nova koalicija očito ima za cilj da postane najuticajnija snaga i stožer okupljanja i formiranja nove demokratske vlasti, računajući i na podršku i učesće političkih predstavnika nacionalnih manjina. Radikali se opet nadaju da će u krajnje dramatičnim okolnostima konačno doći na vlast, nudeći (eventualno) saradnju DSS-u i Koštunici. DSS–NS, kao i koalicija SPS–PUPS–Jedinstvena Srbija, očekuju političku kapitalizaciju pozicije između dva konfrontirana politička pola. LDP u izbornu trku ulazi oslabljen, bez LSV-a, sa ciljem da zadrži parlamentarni status i nađe se u korpusu demokratske vlasti. Jedino što je u ovom trenutku izvesno je da je Srbija još uvek pred relativno dugim periodom izrazite političke neizvesnosti i turbulentnosti.

LITERATURA

- Sartori, Đovani. 2001. *Demokratija šta je to?* Podgorica: CID.
- Stojiljković, Zoran. 2007. „Šta su nam doneli Jovanjdanski izbori“, u: *Oko izbora 15*, Beograd: CeSID.
- Ustav Republike Srbije*. 2006. Beograd: Službeni glasnik.
- Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije*. 2006. Beograd: Službeni glasnik.
- CeSID, *Istraživanje javnog mnjenja Srbije, zima 2007/2008*.
- CeSID, *Istraživanje javnog mnjenja Srbije, zima 2008. godine*.
- www.cesid.org
- www.boristadic.org
- www.srs.org/svimsrccem
- www.rik.parlament.sr.gov.yu
- www.B92.net/predsednicki_izbori
- www.blic.co.yu
- Dnevne novine *Danas, Press, Kurir, Večernje novosti*
- Novinske agencije Tanjug, Beta, Fonet

Zoran Stojiljkovic,

Presidential elections as an institutional and stylized political conflict

Abstract. *Presidential elections, held in 2008, are analyzed within the matrix of a highly institutionalized and controlled, personalized by participants' personal characteristics i.e. stylized and designed factor. The first consists of electoral game rules and electoral procedures. The second refers to thematic framework of the campaign and different resources at disposal to candidates. The third to value profile, interests and expectations of voters. The fourth, the key factor consists of the applied electoral strategies of candidates, including making coalition arrangements in the second round of the elections. The victory of Boris Tadic, without expected support of Kostunica and the coalition DSS–NS, will in circumstances of proclaiming the independence of Kosovo lead to the dissolution of the ruling coalition and scheduling early elections.*

Key words: *elections, campaign, conflicts, coalition.*

ZORAN LUČIĆ

Pogled na izborne rezultate

Predsednički izbori, januar–februar 2008. godine

Apstrakt. U biračke spiskove za predsedničke izbore u Srbiji bilo je upisano 6.708.697 birača za prvi krug (20. 1. 2008), a 6.723.762 za drugi krug izbora (3. 2. 2008). U prvom krugu glasalo je 4.117.870 birača što iznosi 61,38% biračkog tela, a u drugom krugu čak 4.581.270 birača ili 68,14%.

U prvom krugu predsedničkih izbora 20. januara 2008. godine na glasačkim listićima bilo je ukupno devet kandidata. Tomislav Nikolić iz Srpske radikalne stranke u prvom krugu je osvojio 1.646.172 ili 39,99% glasova, a Boris Tadić iz Demokratske stranke 1.457.030 ili 35,39%, dok su svi ostali kandidati osvojili znatno manje glasova, na primer, Velimi Ilić iz Nove Srbije je na trećem mestu sa 305.828 ili 7,43% glasova.

U drugom krugu Nikolić je osvojio 2.197.155 ili 47,97% glasova, a Tadić 2.304.467 ili 50,31% glasova. Pobjednik, Boris Tadić imao je 107.312 glasova više od Nikolića.

Ključne reči: *predsednički izbori, birački spiskovi, izborna participacija, izborna apstinencija.*

Birački spiskovi

Za predsedničke izbore čiji je prvi krug održan 20. januara 2008. godine u biračke spiskove u Srbiji bilo je upisano 6.708.697 birača u prvom, a 6.723.762 u drugom krugu izbora. Time je nastavljen trend povećanja broja birača koji imaju pravo glasa primećen i godinu dana ranije. Ovom prilikom birački spiskovi uvećani su u prvom krugu za oko 55.000, a u drugom za oko 70.000 birača u odnosu na parlamentarne izbore iz januara 2007. godine, uglavnom u Beogradu.

Ovo uvećanje biračkog spiska ne može se objasniti demografskim promenama nastalim zbog prirodnog uvećanja stanovništva budući da je u Srbiji poslednjih godina stopa nataliteta približno jednaka stopi

mortaliteta. Ono je manjim delom posledica lošeg vođenja biračkih spiskova koji, po svemu sudeći, nisu redovno bili ažurirani podacima iz matičnih knjiga, a većim delom sticanja državljanstva nekadašnjih izbeglica iz ostalih republika SFR Jugoslavije. Treba imati na umu da je promena broja upisanih u biračke spiskove na pojedinim biračkim mestima posledica, ne samo prirodnih demografskih promena i sticanja državljanstva, već i migracija stanovništva, tako da je prirodno bilo očekivati da je ona proporcionalno najveća u Beogradu.

Glasanje je organizovano i u našim diplomatskim predstavništvima u inostranstvu na ukupno 65 biračkih mesta, gde je u biračke spiskove bilo upisano 37.167 birača. Ovi birači su se prijavljivali diplomatskim predstavništvima da bi, van svog poslednjeg prebivališta u Srbiji, bili upisani u biračke spiskove. Njihova imena nisu bila brisana iz biračkih spiskova u zemlji, tako da je bar 37.000 birača ovom prilikom bilo dvostruko upisano. Međutim, budući da je izbornim zakonom predviđeno da se na svim izborima u Srbiji koriste sprej i čitač, onemogućeno je višestruko glasanje, tako da ovaj podatak o stanju biračkih spiskova nije od značaja za ishod izbora.

Izborna participacija

Prema zvaničnim rezultatima koje je objavila Republička izborna komisija, u prvom krugu predsedničkih izbora održanih 20. januara 2008. godine glasalo je 4.117.870 birača što iznosi 61,38% biračkog tela, a u drugom krugu 3. februara, čak 4.581.270 birača ili 68,14%. Ako zanemarimo izbore iz 1990. godine kada se glasalo u sasvim neregularnim uslovima o kojima je mnogo pisano, kada je prema zvaničnim rezultatima glasalo 5.029.123 birača ili 71,5% biračkog tela, onda se odziv sa prethodnih izbora može porediti samo sa odzivom sa predsedničkih izbora iz septembra 2000. godine posle kojih je Slobodan Milošević izgubio vlast. Tada je, prema zvaničnim podacima, glasalo oko 4,7 miliona birača.

Imajući u vidu da je na prethodnim predsedničkim izborima iz 2004. godine, u prvom krugu glasalo 3.119.789 birača, a u drugom 3.159.194 birača, možemo da primetimo da je odziv na poslednjim izborima, i u prvom i u drugom krugu bio znatno veći nego na prethodnim predsedničkim izborima. Povećanje odziva u prvom krugu bilo je za 32%,

a u drugom, u odnosu na drugi krug prethodnih izbora, čak za 45%. Ako se prisetimo da je godinu dana ranije, na parlamentarnim izborima januara 2007. godine, glasalo 4.033.586 birača i da je ovaj odziv tada procenjen kao izvanredno veliki, opet se može primetiti veliko povećanje odziva u drugom krugu, za blizu 14%.

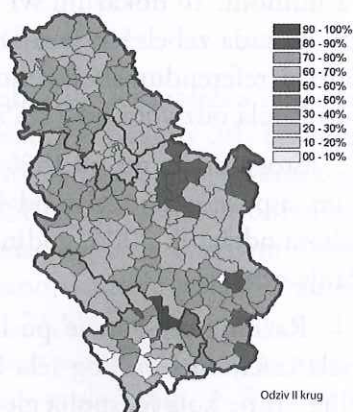
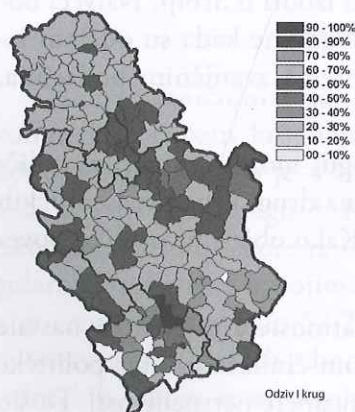
Odziv od 68,14% birača upisanih u birački spisak za srpske uslove veoma je veliki. Da bi se ovo razumelo treba znati da je od preko 6,7 miliona birača koliko ih ima prema zvaničnim podacima, više od milion odsutno sa biračkog područja na kojem glasaju. Neki su na stalnom ili privremenom boravku u inostranstvu, neki imaju dvojno državljanstvo, mnogi studenti borave na udaljenim univerzitetima, mnoštvo građana prosto ne živi tamo gde su prijavljeni itd. Ako tome dodamo problem neažurnosti biračkih spiskova, višestruki upis birača, nesaglasje sa matičnim knjigama itd. onda se procena o 5,5 miliona birača koji su u mogućnosti da glasaju čini sasvim razumnom. Ako, uz to, imamo u vidu da u svakom društvu, pa i u našem, bar 10% punoletnog stanovništva prosto ne učestvuje u političkom životu ni na koji način, onda se suma od pet miliona raspoloživih birača koji su u Srbiji u stanju da glasaju, čini razumnom. To dokazuju svi do sada održani izbori u Srbiji. Najveći odziv do sada zabeležen je u septembru 2000. godine kada su održani izbori u referendumskoj atmosferi koja je, prema zvaničnim podacima, rezultirala odzivom od 71,55%.

Stoga odziv od 68,14% u drugom krugu, možemo smatrati odličnim, a povećanje odziva od 45% u odnosu na drugi krug predsedničkih izbora održanih 2004. godine, enormnim. Kako objasniti ovoliko povećanje odziva?

Razume se, ono je posledica ukupne atmosfere u društvu nastale polarizacijom biračkog tela i antagonizacijom činilaca unutar političke elite Srbije koja je, spolja gledano, dostigla razmere netrpeljivosti. Došlo je dotle da se ovako veliki odziv ne može objasniti ako ne pretpostavimo da su stotine hiljada birača koji su otišli u apstinenciju 2000. godine, sada prvi put posle osam godina ponovo izašli na birališta i glasali. Razočarani odlaskom Slobodana Miloševića sa političke scene oni su tada odustali od glasanja, a novu nadu su pronašli ponovnim insistiranjem pojedinih aktera sa naše političke scene, na temama koje su podigle na noge javnost u Srbiji početkom devedesetih godina prošlog veka.

Razume se oni su mogli glasati samo za one kandidate koji su nastavljajući političke linije koju je promovisao Slobodan Milošević.

Pogledamo li koliki je bio odziv u prvom krugu izbora u pojedinim opštinama primetićemo da je u 15 opština, od 184 na kojima su sprovedeni izbori, on veći od 70%, a da je u 15 opština manji od 50%. U opštinama Podujevo i Novo Brdo on je bio preko 90%, ali je u njima broj upisanih birača u biračke spiskove veoma mali, u Podujevu samo devet, a u Novom Brdu 998. Stoga, ako zanemarimo izborne rezultate u enklavama na Kosovu, možemo da primetimo da je najveći odziv u prvom krugu bio u opštini Doljevac – 77,25%, a zatim u opštinama Bela Palanka (76,73%), Dimitrovgrad (73,46) i Vlasotince (73,09%). Za njima slede Žitorađa, Pirot, Merošina itd. Najmanji odziv bio je u opštinama Bujanovac (31,65%), Kosovska Mitrovica (30,52%), Kosovo Polje (23,42%), Gora (11,24%) i Preševo (7,68%), a od onih u kojima albansko stanovništvo nije većinsko, u Negotinu (45,88%), Malom Crniću (46,36%), Žabarima (49,61%) i Petrovcu (49,82%), dakle u onim opštinama koje su poznate po visokom procentu stanovništva na radu u inostranstvu.

U drugom krugu predsedničkih izbora odziv je bio veći od 70% čak u 72 opštine, i opet je bio najveći u Podujevu (100%) i Novom Brdu (91,60), a zatim u Beloj Palanci (80,98), Doljevcu (79,60%), Lajkovcu (78,04%), Titelu (76,76%) i Dimitrovgradu (76,73%). Najmanji odziv u drugom krugu bio je u opštinama u kosovskim enklavama i u Medveđi (43,31%), Bujanovcu (31,22%) i Preševu (6,98%), a od opština u Srbiji

gde albansko stanovništvo nije preovlađujuće u Malom Crniću (51,61%), Žabarima (52,22%), Negotinu (52,26%) i Petrovcu (55,04%)

Relativni porast odziva u drugom krugu izbora u odnosu na prvi krug bio je najveći u opštini Prizren gde je iznosio 15,66%, no kako je broj upisanih birača u birački spisak ove opštine samo 249, ona je od neznatnog uticaja na ukupne izborne rezultate. Stoga, ako opet zanemarimo izborne rezultate u enklavama na Kosovu, možemo da primetimo da je najveći relativni porast odziva bio u opštinama Osečina, Bački Petrovac, Užice, Bajina Bašta, Čajetina, Valjevo i Ljubovija i iznosio je nešto preko 11 procentnih poena.

Kandidati

U prvom krugu predsedničkih izbora 20. januara 2008. godine na glasačkim listićima bilo je ukupno devet kandidata raspoređenih sledećim redosledom:

1. Tomislav Nikolić, Srpska radikalna stranka
2. Jugoslav Dobričanin, Reformistička stranka
3. Boris Tadić, Demokratska stranka
4. Velimir Ilić, Nova Srbija
5. Ištvan Pastor, Mađarska koalicija
6. Marijan Rističević, Koalicija Narodna seljačka stranka i Ujedinjena seljačka stranka
7. Čedomir Jovanović, Liberalno demokratska partija
8. Milutin Mrkonjić, Socijalistička partija Srbije
9. Milanka Karić, Pokret „Snaga Srbije“ – Bogoljub Karić

Neki od njih već su bili kandidati i na ranijim izborima. Tomislav Nikolić bio je kandidat na predsednički izborima 2000. godine, zatim 2003. i 2004. godine. Na izborima za predsednika Savezne republike Jugoslavije 2000. godine osvojio je nešto manje od 300.000 glasova. Na izborima za predsednika Srbije 2003. osvojio je blizu 1,2 miliona glasova. Tada je osvojio više glasova od ostalih kandidata ali nedovoljno za izbor za predsednika zbog zahteva iz tadašnjeg zakona da su izbori validni ako glasa više od polovine biračkog tela. Međutim, taj zahtev tom prilikom

nije zadovoljen. Na izborima 2004. godine u prvom krugu osvojio je oko 950.000 glasova, više od ostalih kandidata, a u drugom preko 1,4 miliona ali opet nedovoljno za pobjedu jer je Boris Tadić imao skor od blizu 1,7 miliona glasova.

Borisu Tadiću ovo je druga kandidatura i druga pobjeda. U prvom krugu izbora 2004. osvojio je oko 850.000 glasova, oko 100.000 manje od Nikolića, ali je u drugom krugu napravio razliku od blizu 300.000 glasova i pobjedio.

I Velimir Ilić bio je učesnik na ranijim predsjedničkim izborima. U novembru 2003. godine bio je treći, iza Tomislava Nikolića i Dragoljuba Mićunovića, sa 230.000 osvojenih glasova.

Marijan Ristićević je doajen predsjedničkih izbora. Učestvovao je 2003, 2004. i ove godine i svaki put osvojio približno onoliko glasova koliko je potrebno potpisa za kandidaturu.

Ostali kandidati prvi put su se kandidovali na tek održanim predsjedničkim izborima. Neuspješno.

Rezultati

Posle završenog prvog kruga izbora, Republička izborna komisija sastavila je izveštaj o rezultatima predsjedničkih izbora (videti okvir).

Na osnovu člana 8. Zakona o izboru predsjednika Republike („Službeni glasnik RS“, broj 111/07), a shodno članu 34. stav 1. tačka 14. i čl. 78. i 86. Zakona o izboru narodnih poslanika („Službeni glasnik RS“, br. 35/00 i 18/04),

Republička izborna komisija, na sednici održanoj 23. januara 2008. godine, zapisnički je utvrdila i objavljuje

I Z V E Š T A J

O REZULTATIMA IZBORA ZA PREDSEDNIKA REPUBLIKE ODRŽANIH 20. JANUARA 2008. GODINE

I

Republička izborna komisija je utvrdila da je primila izborni materijal od svih 8.573 biračkih odbora.

II

Na osnovu izbornog materijala primljenog od biračkih odbora utvrđeno je da je:

- ukupan broj birača upisanih u birački spisak 6.708.697,
- broj birača koji je glasao na biračkim mestima 4.116.844,
- ukupan broj glasačkih listića primljenih na biračkim mestima 6.761.057,
- ukupan broj neupotrebljenih glasačkih listića 2.643.196,
- ukupan broj upotrebljenih glasačkih listića 4.116.844,
- ukupan broj nevažećih glasačkih listića 78.462,
- ukupan broj važećih glasačkih listića 4.038.382, i
- da su pojedini kandidati dobili sledeći broj glasova:

Red. br.	Ime i prezime kandidata	Naziv predlagača (politička stranka, koalicija političkih stranaka, grupa građana)	Broj glasova koje je kandidat dobio	% od broja birača koji su glasali
1	2	3	4	5
1.	Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	1.646.172	39,99
2.	Jugoslav Dobričanin	Reformistička stranka	11.894	0,29
3.	Boris Tadić	Demokratska stranka	1.457.030	35,39
4.	Velimir Ilić	Nova Srbija	305.828	7,43
5.	Ištvan Pastor	Mađarska koalicija	93.039	2,26
6.	Marijan Rističević	Koalicija Narodna seljačka stranka – Ujedinjena seljačka stranka	18.500	0,45
7.	Čedomir Jovanović	Liberalno demokratska partija	219.689	5,34
8.	Milutin Mrkonjić	Socijalistička partija Srbije	245.889	5,97
9.	Milanka Karić	Pokret SNAGA SRBIJE – Bogoljub Karić	40.332	0,98

III

S obzirom na to da nijedan kandidat nije dobio većinu glasova birača koji su glasali, u skladu sa čl. 19. i 20. Zakona o izboru predsednika Republike, glasanje se ponavlja u roku od 15 dana od dana prvog glasanja, a na ponovljenom glasanju učestvuju dva kandidata koja su dobila najveći broj glasova i to:

1. TOMISLAV NIKOLIĆ, koga je predložila Srpska radikalna stranka, i
2. BORIS TADIĆ, koga je predložila Demokratska stranka.

IV

Ovaj izveštaj objaviti u „Službenom glasniku Republike Srbije“.

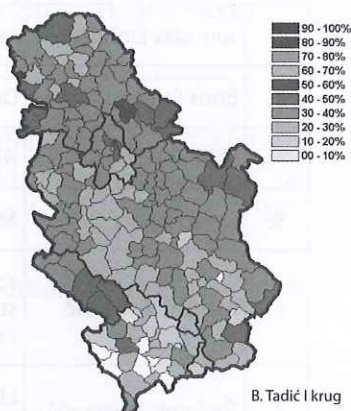
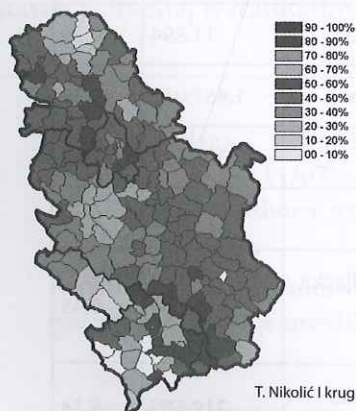
02 broj 013-599/08

U Beogradu, 23. januara 2008. godine

REPUBLIČKA IZBORNA KOMISIJA

ZAMENIK PREDSEDNICA

dr Dejan Đurđević

Posle završenog drugog kruga izbora 3. februara 2008. godine i ponovljenog glasanja na jednom biračkom mestu deset dana kasnije, Republička izborna komisija sastavila je konačni izveštaj o rezultatima predsedničkih izbora (videti okvir).

Na osnovu čl. 8, 17. i 21. Zakona o izboru predsednika Republike („Službeni glasnik RS“, broj 111/07), shodno članu 34. stav 1. tačka 14, čl. 85. i 86. i članu 90. stav 3. Zakona o izboru narodnih poslanika („Službeni glasnik RS“, br. 35/00 i 18/04),

Republička izborna komisija, na sednici održanoj 13. februara 2008. godine, utvrdila je i objavljuje

I Z V E Š T A J

O KONAČNIM REZULTATIMA IZBORA ZA PREDSEDNIKA REPUBLIKE

I

Izbori za predsednika Republike, koje je raspisao predsednik Narodne skupštine Republike Srbije Odlukom o raspisivanju izbora za predsednika Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 117/07), održani su 20. januara 2008. godine (prvo glasanje) i 3. i 12. februara 2008. godine (ponovljeno glasanje).

Na prvom glasanju, održanom 20. januara 2008. godine, nijedan kandidat nije dobio većinu glasova birača koji su glasali, što je utvrđeno u Izveštaju o rezultatima izbora za predsednika Republike održanih 20. januara 2008. godine („Službeni glasnik RS“, broj 8/08).

Stoga je Republička izborna komisija, u skladu sa članom 19. Zakona o izboru predsednika Republike, Odlukom o ponavljanju glasanja za izbor predsednika Republike („Službeni glasnik RS“, broj 8/08) odredila da se 3. februara 2008. godine obavi ponovljeno glasanje za izbor predsednika Republike, na kojem su učestvovala dva kandidata koja su na prvom glasanju dobila najveći broj glasova, i to:

1. Tomislav Nikolić, koga je predložila Srpska radikalna stranka, i
2. Boris Tadić, koga je predložila Demokratska stranka.

Republička izborna komisija je poništila ponovljeno glasanje na biračkom mestu broj 12 – Dobro Polje u opštini Boljevac i odredila da se glasanje na tom biračkom mestu ponovi 12. februara 2008. godine, pa je rezultat izbora, shodno članu 90. stav 3. Zakona o izboru narodnih poslanika, utvrđen tek po završetku ponovnog glasanja na tom biračkom mestu.

II

Izbori za predsednika Republike obavljani su na 8.508 biračkih mesta u Republici Srbiji i 65 biračkih mesta u inostranstvu.

Konačni rezultati izbora za predsednika Republike, utvrđeni posle ponovljenog glasanja na sednici Republičke izborne komisije održanoj 13. februara 2008. godine, su sledeći:

- ukupan broj birača upisanih u birački spisak je 6.723.762;
- broj birača koji je glasao na biračkim mestima je 4.580.428;
- ukupan broj glasačkih listića primljenih na biračkim mestima je 6.777.107;
- ukupan broj neupotrebljenih glasačkih listića je 2.195.837;
- ukupan broj nevažećih glasačkih listića je 78.806;
- ukupan broj važećih glasačkih listića je 4.501.622; i
- broj glasova koji su dobili pojedini kandidati je:

Red. br.	Ime i prezime kandidata	Predlagač (stranka, koalicija, grupa građana)	Broj glasova koje je kandidat dobio	% od broja birača koji su glasali
1.	Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	2.197.155	47,97
2.	Boris Tadić	Demokratska stranka	2.304.467	50,31

III

Na osnovu rezultata izbora utvrđenih u tački II ovog izveštaja, Republička izborna komisija je utvrdila da je za predsednika Republike, u skladu sa članom 21. stav 1. Zakona o izboru predsednika Republike, izabran BORIS TADIĆ, koji je na ponovljenom glasanju dobio najveći broj glasova.

IV

Ovaj izveštaj objavit u „Službenom glasniku Republike Srbije“.

02 broj 013-1066/08

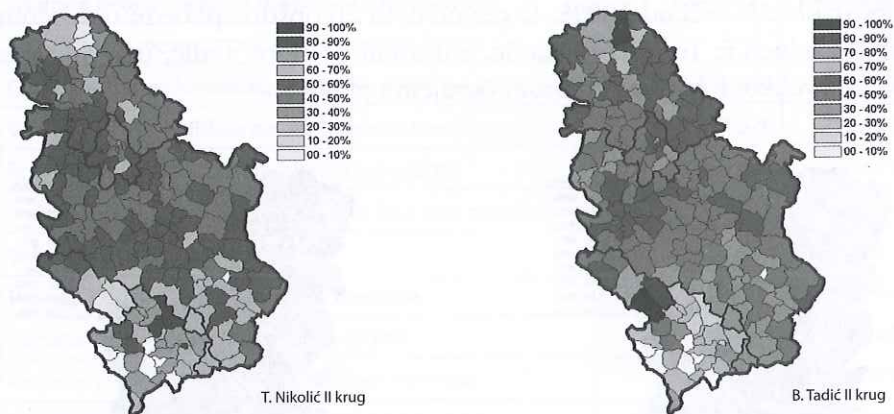
U Beogradu, 13. februara 2008. godine

REPUBLIČKA IZBORNA KOMISIJA

PREDSEDNICA

Sonja Brkić

Time je utvrđeno da je dosadašnji predsednik Boris Tadić pobednik predsedničkih izbora 2008. godine, izabran za predsednika Srbije na pet godina, do 2013. godine.

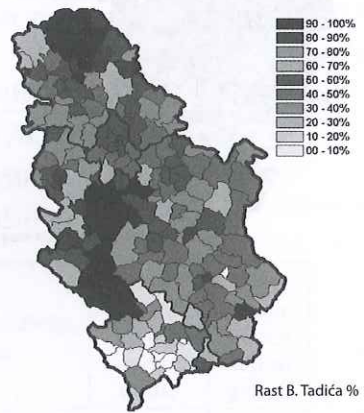
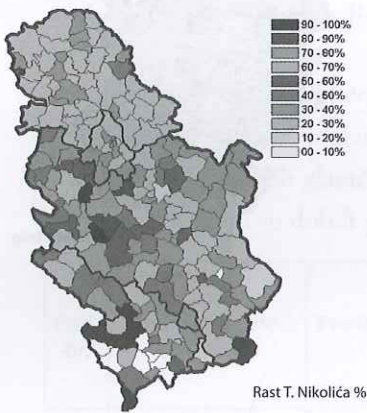
Opštine

Od 184 opštine na kojima su sprovedeni izbori, Tomislav Nikolić je u prvom krugu izbora pobedio u 149, a Tadić u 35 opština. U drugom krugu Nikolić je pobedio u 119, a Tadić u 65 opština.

U prvom krugu izbora u prvih dvadeset opština sa najvećim odzivom Boris Tadić pobedio je samo u jednoj. U prvih dvadeset opština sa najvećim odzivom u drugom krugu izbora, Boris Tadić bio je bolji samo u dve. I u opštinama u kojima je odziv u drugom krugu u odnosu na prvi krug izbora imao najveći skok uglavnom je bolji rezultat u drugom krugu imao Tomislav Nikolić.

I jedan i drugi kandidat osvojili su veći broj glasova u drugom nego u prvom krugu. Tomislav Nikolić poboljšao je svoj skor iz prvog kruga za blizu 550.000 glasova, a Boris Tadić za gotovo 850.000. Štaviše, obojica su napredovali u svim opštinama osim u Uroševcu gde je u biračke spiskove upisano samo 390 birača. Posle opština u kosovskim enklavama (Klina, Srbica, Peć i Zubin Potok) napredak Tomislava Nikolića bio je najveći u opštinama Mionica i Bosilegrad u kojima je bio preko 100%, a zatim u Lučanima, Čačku, Topoli, Ljigu i Ljuboviji. U njima je njegov rezultat bio polovičan.

Od pomenutih sedam opština u drugom krugu on je bio bolji u Mionici, Lučanima i Ljuboviji, a u jednoj od njih, Bosilegradu, kandidati su bili izjednačeni. Napredak Borisa Tadića bio je najveći, preko 200%, u opštinama Zubin Potok, Mali Idoš, Kanjiža, Bačka Topola i Senta, a u još 15 opština bio je veći od 100%. U pet od ovih 20 opština pobjedu u drugom krugu odneo je Tomislav Nikolić, a u ostalima Boris Tadić, uglavnom sa veoma velikom razlikom u broju osvojenih glasova.

Biračka mesta

U prvom krugu Tomislav Nikolić pobedio je na 5.447 biračkih mesta, Boris Tadić na 3.068, a rezultat je bio izjednačen na 58 biračkih mesta. U drugom krugu Tomislav Nikolić pobedio je na 4.916 biračkih mesta i na njima osvojio 1.326.480 glasova, 461.369 više od Borisa Tadića koji je na 3.615 biračkih mesta bio bolji od svog protivkandidata i na njima osvojio 1.442.609 glasova, 586.315 više od Nikolića. Na biračkim mestima na kojima je pobedio Nikolić u biračke spiskove upisano je 3.245.005 birača, a na onima na kojima je pobedio Tadić, 3.507.903. Prosečan broj birača upisanih u biračke spiskove, na kojima je pobedio Nikolić je 660, a na kojima je pobedio Tadić, 970.

Prethodne nalaze dopunjene još nekim zanimljivostima o broju glasova na biračkim mestima na kojima je pobedio jedan ili drugi kandidat, možemo naći u sledećoj tabeli:

Rezultati izbora na biračkim mestima u Srbiji		
	Kandidati	
	Tomislav Nikolić	Boris Tadić
Ukupan broj osvojenih glasova u prvom krugu	1.646.172	1.457.030
Broj biračkih mesta sa pobedom u prvom krugu	5.447	3.068
Osvojeni glasovi kandidata na tim biračkim mestima	1.156.555	744.141
Više od protivkandidata na tim biračkim mestima	447.528	258.386
Broj upisanih birača na tim biračkim mestima	3.865.658	2.870.441
Prosečan broj upisanih birača na tim biračkim mestima	710	936
Odziv na tim biračkim mestima	2.403.950	1.703.221
Procenat odziva na tim biračkim mestima	62,19%	59,34%
Rezultat V. Ilića na tim biračkim mestima	196.905	107.747
Rezultat M. Mrkonjića na tim biračkim mestima	146.894	98.171
Rezultat Č. Jovanovića na tim biračkim mestima	87.576	131.618
Rezultat I. Pastora na tim biračkim mestima	15.804	77.199
Porast broja glasova za Nikolića na tim biračkim mestima	361.610	187.440
Porast broja glasova za Tadića na tim biračkim mestima	373.838	471.417
Ukupan broj osvojenih glasova u drugom krugu	2.197.155	2.304.467
Broj biračkih mesta sa pobedom u drugom krugu	4.916	3.615
Broj osvojenih glasova na tim biračkim mestima	1.326.480	1.442.609
Više od protivkandidata na tim biračkim mestima	461.369	586.315
Broj upisanih birača na tim biračkim mestima	3.245.005	3.507.903
Prosečan broj birača na tim biračkim mestima	660	970
Odziv na tim biračkim mestima	2.218.934	2.351.002
Procenat odziva na tim biračkim mestima	68,38%	67,02%
Porast broja glasova za Nikolića na tim biračkim mestima	322.675	226.818
Porast broja glasova za Tadića na tim biračkim mestima	277.348	568.060

Možemo da zaključimo da je Tadić pobeđivao na manjem broju biračkih mesta ali na znatno većim od onih na kojima je pobeđio Nikolić. Ukratko, Nikolić je pobeđio na većoj teritoriji ali je gubio na gusto naseljenim teritorijama. Na prvih 1.000 biračkih mesta prema broju upisanih birača u biračke spiskove, Boris Tadić je pobeđio na 626 biračkih mesta i osvojio 175.060 glasova više od Tomislava Nikolića, dok je Nikolić

pobedio na 373 biračka mesta i na njima osvojio 83.951 glasova više od Tadića. Obratno, na 1.000 biračkih mesta koja su na dnu liste po broju upisanih birača Tomislav Nikolić je pobedio na 778 mesta i osvojio 26.640 glasova više od Tadića, dok je Tadić pobedio na 216 biračkih mesta sa prednošću od samo 5.987 glasova.

Na prvih 2.500 biračkih mesta prema broju upisanih birača u biračke spiskove, Boris Tadić je pobedio na 1.495 biračkih mesta i osvojio 348.245 glasova više od Tomislava Nikolića, dok je Nikolić pobedio na 997 biračkih mesta i na njima osvojio 183.486 glasova više od Tadića. Obratno, na 2.500 biračkih mesta koja su na dnu liste po broju upisanih birača Tomislav Nikolić je pobedio na 1.835 mesta i osvojio 82.177 glasova više od Tadića, dok je Tadić pobedio na 648 biračkih mesta sa prednošću od 27.961 glasova.

Odziv u prvom krugu izbora bio je za nešto manje od 3% veći na biračkim mestima gde je pobedio Nikolić dok je u drugom krugu razlika bila nešto veća od 1%. To upućuje na zaključak o većoj mobilizaciji radikalnog biračkog tela i njihovoj disciplinovanosti.

Beograd

U prvom krugu predsedničkih izbora na teritoriji grada Beograda najviše glasova osvojio je Tomislav Nikolić za koga je glasalo 358.775 birača dok je drugoplasirani Boris Tadić osvojio 350.163 glasova. U drugom krugu Tadić je bio uspešniji i osvojio 537.539 glasova dok je Nikolić koji je svoj skor uvećao za preko sto hiljada glasova u odnosu na prvi krug, znatno zaostao za Tadićem osvojivši 465.259 glasova.

U Beogradu, Tadić je u drugom krugu pobedio na 706 biračkih mesta osvojivši na njima 391.639 glasova, 135.588 više od Nikolića. Ukupan broj biračkih mesta na kojima je pobedio Nikolić je 422. Na njima, on je osvojio 208.764 glasova, 63.308 više od Tadića. Prosečan broj birača upisanih u biračke spiskove na teritoriji grada Beograda, na kojima je pobedio Nikolić je 1.265, a na kojima je pobedio Tadić, 1.416. Dakle, i u Beogradu Tadić je pobeđivao na većim biračkim mestima. Tadić je pobedio u beogradskim opštinama Lazarevac (osvojivši 452 glasova više od Nikolića), Rakovica (3.098), Palilula (6.784), Savski Venac (7.498), Čukarica (7.578), Voždovac (10.887), Zvezdara (12.721), Stari Grad (15.290), Vračar (16.200), Novi Beograd (24.429). Nikolić je uglavnom pobeđivao

na manjim biračkim mestima u Beogradu koja nisu u urbanim središtima. Nikolić je pobedio u beogradskim opštinama Grocka (osvojivši 9.176 glasova više od Tadića), Surčin (5.647), Mladenovac (5.599), Zemun (4.063), Obrenovac (2.993), Sopot (2.757) i Barajevo (2.422).

Zoran Lucic

View on the election results. Presidential elections, January–February 2008

Abstract. *For the presidential elections 6.708.697 voters were registered in the voters' registers in Serbia for the first round (20/01/2008), and 6.723.762 for the second round (3/02/2008).*

In the first round 4.117.870 voters voted which is 68.38% of the electoral body and in the second no less than 4.581.270 voters or 68.14%.

In the first round of the presidential elections on 20 January 2008, voting ballots consisted of nine candidates. Tomislav Nikolic from Serbian Radical Party won 1.646.172 or 39.99% of votes in the first round, and Boris Tadic from Democratic Party 1.457.030 or 35.39% of votes, whereas the other candidates won significantly fewer votes. For example, Velimir Ilic from New Serbia won the third place with 305.828 votes or 7.43%.

In the second round Nikolic won 2.197.155 votes or 47.97%, and Tadic 2.304.467 votes or 50.53%. The winner, Boris Tadic had 1.073.312 votes more than Nikolic.

Key words: *presidential elections, voters' registers, election participation, election abstinence.*

Izborna participacija i apstinencija¹

*Kao traženju, ispitivanju je potrebno da ga
ono traženo prethodno nekako vodi.*

Hajdeger

Apstrakt. *Izlaznost na oba kruga predsedničkih izbora 2008. godine bila je izuzetno visoka. U tekstu se daje jedno osnovno objašnjenje po kome je ta visoka izlaznost rezultat ocene građana o važnosti pomenutih izbora. Sa druge strane, ovakva ocena je posledica, pre svega, i unutrašnjih i spoljnopolitičkih izazova pred kojima se Srbija našla neposredno pre, ali i tokom samih izbora. Oceni o važnosti izbora su u dobroj meri doprineli i predsednički kandidati čije su predizborne kampanje ponudile odgovore na pomenute izazove. Kako su se izbori bližili, a ovdje naročito mislimo na drugi krug izbora, rastao je i unakrsni društveni pritisak na one koji nisu bili sigurni da li da na izbore izađu. U takvoj situaciji, glavni tipovi apstinencije koji su se javili na predsedničkim izborima su prinudna i predpolitička apstinencija.*

Ključne reči: *izbori, politička participacija i apstinencija, važnost izbora.*

1 U tekstu ćemo, pre svega, koristiti dva istraživanja koje je Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) sproveo pre prvog, odnosno, pre drugog izbornog kruga:

Istraživanje pred prvi krug izbora je: „Javno mnjenje Srbije – decembar 2007. godine“. Istraživanje je sprovedeno od 25. do 31. decembra 2007. godine na reprezentativnom uzorku od 1.502 punoletna ispitanika na teritoriji Srbije (bez Kosova i Metohije). Opis uzorka: pol: žene – 47% i muškarci – 53%; starost: ispitanika od 18 do 29 godina – 22%, od 30 do 39 godina – 17%, od 40 do 49 godina – 16%, od 50 do 59 – 21%, starijih od 60 godina – 24%; obrazovanje: bez škole – 6% ispitanika, završena osnovna škola – 17% ispitanika, završena škola za radnička zanimanja – 15%, neka druga srednja škola – 43%, viša škola ili fakultet – 19% ispitanika; radnosvojinski status: poljoprivrednici – 3%, domaćice – 7%, privatnici – 5%, zaposleni u državnom sektoru – 15%, zaposleni kod privatnika – 16%, penzioneri – 25%, nezaposleni – 21%, učenici i studenti – 8%.

Uvod

Ljudi svakodnevno, svesno ili nesvesno, prave izbor između (ne)ograničenog broja alternativa. Ili biraju da ne biraju, sasvim svejedno. Koliko slobode zaista imaju prilikom tih *izbora* (svaka jezička podudarnost nije slučajna) ponekad zavisi od toga koliko je slobode unapred dato, a ponekad od toga koliko slobode ljudi za sebe otmu.

Opšte pravo da birate nekoga ko će predstavljati vaše interese u predstavničkom modelu demokratije je pravo za koje se veoma dugo borilo i za koje se mnogo života položilo. Da li smo, ipak, na početku XXI veka dobili postmodernističko društvo u kome se borba za najvažnije interese više ne vodi u polju političkog?! Da li će to dovesti do „smrti politike i ideologije“ i definitivne pobede jednostavnog, bezličnog i bezinteresnog servisiranja potreba građana?

Da li je polje Mogućnosti (ono koje se nalazi „negde između carstva Slobode i carstva Nužnosti“) toliko suženo u nekim razvijenim društvima da ljudi više nemaju utisak da odlučuju o suštinski važnim pitanjima? Da li je, da se opet vratimo na teren izbornog ponašanja, postalo manje važno da li ćemo na izbore izaći, ili ne, jer su glavni pravci političkog i društvenog kretanja već odlučeni?

Možda negde, tu iza duge. U Srbiji sigurno ne.

U Srbiji političko polje i dalje pruža svoje (često prljave) pipke u sve pore društvenog. I ne samo da pušta pipke, već ga i okupira. Društvo se, makar za sada, čini suviše slabim, nemoćnim, pa u nekim trenucima i suviše pasivnim da bi pružilo ozbiljniji otpor. Postoji, svakako, mnogo uzroka opisanom stanju, ali se čini da je jedan presudan: društvo u Srbiji nije rešilo osnovne dileme koje su u vezi sa njegovom prošlošću i njegovom budućnošću (ma koliko to zvučalo izlizano). Drugim rečima, nema ni pravca, ni smera kretanja – samo pipkanje u mraku. Takva okolnost omogućava snažnu ideologizaciju stvarnosti i uvek nove mogućnosti potiranja društvenog u korist političkog.

Istraživanje pred drugi krug izbora: „Javno mnjenje Srbije – januar 2008. godine“. Istraživanje je sprovedeno od 24. do 28. januara 2008. godine na reprezentativnom uzorku od 1570 punoletnih građana na teritoriji Srbije (bez Kosova i Metohije). Opis uzorka: pol: žene – 50% i muškarci – 50%; starost: ispitanika od 18 do 29 godina – 21%, od 30 do 39 godina – 15%, od 40 do 49 godina – 16%, od 50 do 59 – 20%, starijih od 60 godina – 28%; obrazovanje: bez škole i završena osnovna škola – 24% ispitanika, završena škola za radnička zanimanja – 11%, neka druga srednja škola – 48%, viša škola ili fakultet – 17% ispitanika.

U „čekanju da sadašnjost prođe“ pojave se, ipak, „granične situacije“ u kojima se čini da se budućnost određuje „za sva vremena“. Suočeni sa ozbiljnim krizama, postajemo svesniji sopstvene stvarnosti. Takvih (ključnih) situacija je u Srbiji u poslednjih dvadesetak godina bilo više i za svaku se verovalo da je ona poslednja; da posle nje više neće biti pogleda unazad, već samo u svetlu budućnost. Svaki put su se ova verovanja pokazala kao pogrešna. I 1987, i 1989, i 1996, i 2000, i 2004, i...

Bilo je komentara da su predsednički izbori 2008. godine taj trenutak u kome će se sve prelomiti i u kome ćemo, suočeni sa tom „graničnom situacijom“ konačno ustanoviti i ko smo i gde idemo. Sudeći po događajima koji su obeležili period neposredno nakon završetka tih izbora (ovoga puta ne slučajno malim slovima) komentari su se ponovo pokazali kao pogrešni. Naša istorija (kao verovatno i istorija drugih naroda) nije baš previše impresionirana trenucima. Nju više zanimaju procesi. Nama se, sa druge strane, čini da i dalje čekamo da sadašnjost prođe i da su procesi suviše bezlični i spori. U takvoj situaciji ne preostaje nam ništa drugo nego da zaključimo: *Ćeraćemo se još...*

Ko je sve izašao na izbore?

Već pomalo izlizano zvuči teza da visoka participacija ili apstinencija na izborima ne moraju svedočiti ništa o stabilnosti i legitimnosti političkog sistema ukoliko se pri analizi ne uzmu u obzir opšte društvene i političke okolnosti u kojima su se određeni izbori odvijali.² Zbog toga ćemo, najpre, pokušati da utvrdimo koliko je **zaista** građana izašlo na izbore, a zatim i da utvrdimo društvene i političke okolnosti koje su tome doprinele.

Za utvrđivanje broja onih koji su na izbore izašli (ali ne i za njihov **realan** procenat u odnosu na ukupno biračko telo) dovoljno je pogledati zvanične podatke Republičke izborne komisije. Prema tim podacima, na izbore je u prvom krugu izašlo 4.111.684 birača ili 61,37% od ukupnog broja upisanih birača, dok je u drugom krugu izašlo **4.580.428** građana sa pravom glasa. To predstavlja 68,12% od ukupnog biračkog tela u Srbiji (6.723.762 birača).³ Međutim, kao što je CeSID u više svojih istraživanja

2 Lipset, Sejmor Martin. 1969. *Politički čovek*. Beograd: Rad.

3 Podaci su dostupni na sajtu Republičke izborne komisije: http://www.rik.parlament.sr.gov.yu/cirilica/propisi_frames.htm

istico,⁴ „realan“ broj onih koji zaista mogu da izađu na izbore ne prelazi 5.500.000. Drugim rečima, **od građana koji su zaista mogli da izađu na izbore u prvom krugu je glasalo oko 75%, dok je u drugom krugu glasalo preko 82%!** Ovo se prema svim kriterijumima može oceniti kao visoka participacija (u nastavku teksta ćemo izneti i neke činjenice u prilog ovoj tvrdnji). Da bismo mogli realno da sagledamo koliko je ovo zaista visoka izlaznost, upoređićemo je sa nekim drugim stavovima građana do kojih je CeSID došao u svojim predizbornim istraživanjima.

Na izbore su **ovoga puta** izašle mnoge kategorije stanovništva od kojih se to, makar na prvi pogled, ne bi moglo očekivati. Tako, na primer, 27% građana izjavljuje da ih politika ne interesuje, a 17% njih izjavljuje da nema vremena za politiku.⁵ Ako se to upoređi sa izlaznošću na izbore, lako se može uvideti da su mnogi od ovih građana odlučili da ih **ovoga puta** politika interesuje, odnosno, da **ovoga puta** imaju vremena za politiku. Pored toga, na izbore su izašli i neki od onih građana koji su izjavili da su ravnodušni prema političkim strankama ili da ih ne podnose (takvih je prema istraživanju bilo negde oko 40%).

Jedan od razloga koji se često navode kao uzrok apstinencije je i činjenica da mnogim građanima političko polje ostaje zamagljeno, odnosno da oni ne izlaze na izbore, jer im u politici ništa ili mnogo toga nije jasno. Pred prvi krug izbora čak 36% građana je izjavilo da im ništa ili mnogo toga nije jasno u politici!⁶ Međutim, to, **ovoga puta**, nije bio dovoljan razlog da ti građani ne izađu na izbore. Naime, među onima koji su rekli da im u politici ništa nije jasno, čak 53% je reklo da će izaći na izbore, dok je među onima koji su izjavili da im mnogo toga nije jasno čak 73% reklo da će na izbore izaći (tabela 1)! Isto tako, **čak 94% građana** smatra da je njihov uticaj na politiku mali, veoma mali ili nikakav.⁷ Sigurno je da ovaj podatak svedoči i o tome da građani izbore ne vide kao značajan kanal njihovog uticaja u politici, ali su se oni, **ovoga puta**, ipak odlučili da na izbore izađu.

4 Jedno istraživanje se čak isključivo bavilo ovom temom (Istraživanje javnog mnjenja u decembru 2006. godine na uzorku od 1600 ispitanika). I neke druge agencije, poput Strategic Marketinga, barataju sa gotovo identičnim podacima. Pogledati na primer, tekst Svetlane Logar „Vrednosne orijentacije birača i apstinenata“ u *Birači i apstinenti u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.

5 „Javno mnjenje Srbije, decembar 2007“.

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*

Tabela 1 Odluka o izlasku na izbore i jasnost onoga što se dešava u politici (u %)

	Izlazi na izbore	Ne izlazi na izbore	Ne zna	Ukupno
Ništa mi nije jasno	53	25	22	100
Mnogo toga mi nije jasno	73	10	17	100
Koliko mi je jasno, toliko nije	69	10	21	100
Uglavnom mi je jasno	80	8	12	100
Sve mi je jasno	73	13	14	100
Prosek	70	13	17	100

Ck 0,21

U istraživanju koje je CeSID sproveo u decembru 2007. godine 44% građana je izjavilo da je ravnodušno prema političkim strankama ili da ih ne podnosi. Na izborima se, očigledno, **ovoga puta** našao i veliki broj njih. Pored toga, čak 36% građana je izjavilo da nema blisku stranku.⁸ Iako je broj partijski identifikovanih sigurno porastao kako su se izbori bližili, očekivalo bi se da broj apstinenata na izborima bude veći imajući u vidu ovoliki broj onih koji su pred izbore izjavili da nemaju blisku stranku.⁹

Pred parlamentarne izbore 2007. godine CeSID je u jednom istraživanju pokušao i da proveri tezu da i loše vreme može značajno da utiče na odluku građana da li će izaći na izbore.¹⁰ Tada je čak 19% ispitanika

8 *Ibid.* Bliskost stranke smo na ovom mestu koristili kao indikator partijske identifikacije. Kritika ovakvog određivanja može se pronaći u: Siniša Atlagić, *Partijska identifikacija kao determinanta izborne motivacije: teorijske kontroverze i problemi empirijskog istraživanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka. 2007.

9 Više o odnosu partijske identifikacije i apstinencije videti: Srećko Mihailović, „Partijska identifikacija i apstinencija“ u *Birači i apstinenti u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.

10 „Javno mnjenje Srbije, januar 2007“. Istraživanje je realizovano u periodu od 3. do 7. januara 2007. godine na reprezentativnom uzorku od 1.896 ispitanika na teritoriji cele Srbije, bez Kosova i Metohije. Opis uzorka istraživanja – Pol: 45% žena i 55% muškaraca; starost: od 18 do 29 godina 17%, od 30 do 39 godina 17%, od 40 do 49 godina 17%, od 50 do 59 godina 23% i više od 60 godina 26%; obrazovanje: bez osnovne i sa osnovnom školom 29%, završena škola za radnička zanimanja 11%, završena neka druga srednja škola 45%, završena visoka i viša škola 15%; zanimanje: poljoprivrednici 10%, NK i PK radnici 10%, KV i VK radnici 25%, tehničari 15%, službenici, 10% stručnjaci 10%, domaćica 14%, učenici i studenti 6%. Istraživanje je sproveo CeSID-ov istraživački tim, pod rukovodstvom Srećka Mihailovića.

reklo da bi loše vreme moglo da utiče na njihovu odluku, dok je **ovoga puta** to izjavilo svega 3% ispitanika. Očigledno je da je ta varijabla veoma zavisna u odnosu na neke druge varijable, ali će o tome više reći biti u nastavku teksta.

Još jedan od razloga za apstinenciju na predsedničkim izborima je mogao da bude i odluka Demokratske stranke Srbije da na ovim izborima nema kandidata. Ta odluka je bila praćena argumentacijom da izbori nisu raspisani u skladu sa Ustavom, a i da su u suprotnosti sa nacionalnim interesima u trenutku kada se država suočava sa novom krizom na Kosovu i Metohiji. Iako je ova stranka u jednom trenutku odlučila da podrži kandidata Nove Srbije, Velimira Ilića, podrška je bila „mlaka“, te se možda moglo očekivati da značajan broj pristalica Demokratske stranke Srbije ode u apstinenciju. Pa ipak, više od tri četvrtine (77%) onih kojima je Demokratska stranka Srbije najbližija je izjavilo da će na izbore izaći.¹¹

Na kraju nam ne preostaje ništa drugo nego da zaključimo sledeće: na izbore su **ovoga puta**, izašli i mnogi od onih koje politika ne interesuje, mnogi od onih kojima u politici ništa nije jasno ili nemaju vremena za nju, mnogi od onih koji smatraju da je njihov uticaj na politiku veoma mali, mnogi od onih koji ne podnose političke stranke, a neki i od onih koji pred ove izbore nisu bili partijski identifikovani! Pri tome nije moglo da ih spreči ni eventualno loše vreme, a ni neučesće jedne od najvećih stranaka na našoj političkoj sceni. To nas vodi do sledećeg pitanja: **Zašto?** Zašto je **ovaj put** bio drugačiji?

Zašto su svi ti građani izašli na izbore?

Naša osnovna teza je da su građani na izbore izašli zato što su izbore ocenili kao važne. Gotovo četiri od pet ispitanika (79%) je predsedničke izbore 2008. godine ocenilo kao važne.¹² Taj procenat je veoma sličan procentu izašlih građana na izbore. Ključno pitanje je, međutim, **zašto** su građani izbore ocenili kao važne. U tom smislu ćemo testirati nekoliko hipoteza od kojih će se samo neke pokazati kao relevantne.

Najpre, uzrok visokoj participaciji na izborima može biti postojanje jednog autoritarnog sistema u kojem se visoka participacija (koja, uzgred

11 „Javno mnjenje Srbije, decembar 2007“.

12 *Ibid.*

budi rečeno, najčešće nije posledica legitimnosti poretka, već izrazito jakog pritiska na građane) koristi kao dokaz prednosti tog autoritarnog sistema u odnosu na demokratske.¹³ U Srbiji to 20. januara i 3. februara 2008. godine svakako nije bio slučaj.

Ponekad se visoka izborna participacija javlja kao posledica protesta građana protiv nelegitimnosti jednog sistema i želji većinskog stanovništva za temeljnim (ne samo političkim, već i društvenim) promenama u jednom društvu.¹⁴ Želja za temeljnim promenama se, između ostalog, može pratiti i preko spremnosti građana na učešće u socijalnim sukobima. U istraživanju koje je CeSID obavio krajem decembra 2007. godine, visok procenat građana (oko 43% je prilično ili veoma sklono) je iskazao spremnost na učešće u socijalnim sukobima (tabela 2).¹⁵

Tabela 2 Sklonost građana ka učešću u društvenim sukobima

Sklonost socijalnim sukobima	u %
Nije sklon socijalnim sukobima	1
Pomalo sklon socijalnim sukobima	5
Donekle sklon socijalnim sukobima	51
Prilično sklon socijalnim sukobima	38
Veoma sklon socijalnim sukobima	5
Ukupno	100

Pa ipak, što se tiče verovatnoće izbijanja političkih protesta i nemira, stav građana je mnogo umereniji. Manje od trećine građana (oko 29%) smatra da bi moglo da dođe do ovog vida protesta. Osim toga, negde oko trećine građana smatra da bi nakon ovih protesta stanje bilo još gore (druga trećina je neodlučna, a samo jedna trećina misli da bi protesti doveli

13 Slično videti u: Đorđe Vuković, „Specifičnosti izborne apstinencije u Srbiji“ u *Birači i apstinenti u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.

14 Kao primer se svakako mogu uzeti predsednički izbori koji su održani 24. septembra 2000. godine, na kojima je zabeležena veoma visoka izborna participacija.

15 Istraživanje je realizovao istraživački tim CeSID-a (Srećko Mihailović – rukovodilac tima, Zoran Stojiljković, Đorđe Vuković i Miloš Mojsilović). Istraživanje je vršeno na teritoriji Srbije (bez Kosova i Metohije) od 25. do 31. decembra 2007. godine i to putem neposrednog ličnog intervjua (*face to face*) na reprezentativnom uzorku od 1.502 punoletna građana. U daljem tekstu oznaka za ovo istraživanje će biti „Javno mnenje Srbije, decembar 2007“.

do bolje situacije u društvu). Ono što je posebno zanimljivo je da se ispitanici koji Srpsku radikalnu stranku (kao najveću opozicionu stranku) percipiraju kao najbliskiju natprosečno nalaze među onima koji ocenjuju da bi stanje nakon protesta bilo još gore! Trebalo bi imati u vidu i činjenicu da je u ovom trenutku mobilizaciona snaga političkih partija u Srbiji mnogo veća nego li na primer sindikata ili udruženja građana, te da se od ovih poslednjih teško može očekivati da budu motor budućih eventualnih protesta. Da pokušamo da rezimiramo: građani u Srbiji pokazuju visoku sklonost ka učešću u društvenim sukobima, ali ta spremnost nije praćena verom da će rezultat tog sukoba biti njihov bolji život. Osim toga, oni ne pokazuju ni veru da do takvih protesta uopšte može da dođe, što svakako deluje kao snažan demotivacioni faktor. Drugim rečima, sklonost ka učešću u društvenim sukobima (a preko toga i želja za temeljnim promenama u društvu) ne može do kraja da objasni visoku izlaznost građana na poslednjim predsedničkim izborima.

Sledeća hipoteza koju bi trebalo proveriti je da je visoka izlaznost na izbore u vezi sa izrazito velikim nezadovoljstvom građana kako sopstvenim životom, tako i opštim stanjem u društvu. Iako čak 70% građana stanje u društvu ocenjuje kao teško podnošljivo ili nepodnošljivo, građani bolje ocenjuju kvalitet života njih i njihove porodice, nego li što je to bio slučaj 2005. ili 2006. godine (tabela 3).¹⁶

Tabela 3 Samoocena života – „Kako živite vi i vaša porodica?“ (u %)

Vreme istraživanja	Dobro	Srednje	Podnošljivo	Teško podnošljivo	Nepodnošljivo	Ne zna	Ukupno
april 2005.	4	24	32	31	7	2	100
april 2006.	4	21	36	31	7	1	100
juni 2007.	10	33	28	23	6	–	100
septembar 2007.	12	32	34	18	4	–	100
decembar 2007.	10	31	34	20	5	–	100

Osim toga, koeficijent korelacije između pitanja o oceni stanja u društvu i samooceni kvaliteta života sa odlukom o izlasku na izbore se pokazao kao prilično nizak ($C_k 0.14$ i 0.17). Dakle, iako ni očigledno visoko nezadovoljstvo građana opštim stanjem u društvu ne daje puni odgovor

¹⁶ „Javno mnjenje Srbije, decembar 2007“.

na pitanje zašto je na izborima bila toliko visoka participacija, za pristalice nekih stranaka to može biti deo objašnjenja za visoku participaciju na izborima. Kod pristalica Srpske radikalne stranke i Socijalističke partije Srbije, naime, primetno je ogromno nezadovoljstvo opštim stanjem u društvu (mada ne i toliko nezadovoljstvo sopstvenim životom, tabela 4).

Tabela 4 Ocena stanja društva i „najbliža“ politička stranka (u %)

	DS	DSS -NS	G17 PLUS	Nema bliske stranke	LDP	SPS	SRS	pro- sek
Nepodnošljivo ili teško podnošljivo stanje	48	62	70	74	74	77	80	70
Podnošljivo stanje	23	21	12	16	7	15	8	15
Dobro ili pristojno stanje u društvu	29	17	18	10	19	8	12	15
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

U jednom istraživanju koje je CeSID radio 2005. godine, građanima je postavljeno pitanje ko to vlada Srbijom.¹⁷ Tek je svaki pedeseti građanin odgovorio da je to predsednik Srbije! Iz toga je više nego očigledno da građani funkciju predsednika Republike ne doživljavaju kao presudnu za njihovu budućnost. I pored toga što je u medijima pred ove predsedničke izbore bilo dosta pokušaja da se pokaže da je funkcija predsednika veoma važna (kao primer može da posluži gostovanje ministra odbrane Dragana Šutanovca u emisiji *Kažiprst B92* neposredno pred izbore u kome je ukazivao da je jedino funkcija predsednika stalna i da traje pet godina, dok su vlade mnogo nestabilnije), čini se da ni to nije razlog zbog koga su građani izbore ocenili kao važne.

Zašto su zaista birači izašli na izbore u tolikom broju? Visoka participacija u prvom krugu

Pred predsedničke izbore u Srbiji 2008. godine, država se našla pred jednim velikim i unutrašnjim i spoljašnjim izazovom: **gde i kako napred**, odnosno kako će građani živeti nakon ovih izbora. Ovaj izazov se snažno

17 Istraživanje javnog mnjenja „Političke podele u Srbiji i vrednosne orijentacije“, CeSID, oktobar/novembar 2005. godine. Istraživanje je rađeno na uzorku od 1.276 ispitanika, ne teritoriji cele Srbije, bez Kosova i Metohije.

prelazio kroz dva pitanja: rešavanje statusa Kosova i Metohije i pitanje nastavka procesa približavanja Evropskoj uniji. Sve stranke su, u tom smislu, ukazivale na važnost predstojećih izbora. Sa jedne strane, bilo je jasno da će Albanci na Kosovu i Metohiji proglasiti nezavisnost neposredno nakon završetka izbora. Sa druge strane, pregovori sa Evropskom unijom o potpisivanju već parafiranog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju su stopirani iz dva razloga:

1) Holandija je zahtevala da pre potpisivanja Sporazuma Srbija ispuni sve obaveze prema „Haškom tribunalu“.

2) U vladajućoj koaliciji je došlo do različitih stavova o tome da li Sporazum uopšte treba potpisati. Demokratska stranka Srbije smatrala je da se ne može potpisivati bilo kakav sporazum sa EU u trenutku kada ona najavljuje slanje svoje misije na Kosovo i Metohiju čiji je cilj obezbeđivanje njegove nezavisnosti.

Ovi izazovi su snažno otvorili polje Mogućnosti o kome smo već pričali u uvodu ovog rada. Građani su imali o čemu da odlučuju, ta njihova odluka je bila važna i oni su svojim izlaskom na izbore pokazali visoku odgovornost prema situaciji u kojoj se država našla.

Postavlja se, međutim, pitanje koliko je predizborna ponuda predsedničkih kandidata bila drugačija. Naime, postojanje izazova pred kojim se država našla ne bi moglo da bude toliko snažan motivacioni faktor za participaciju na izborima ukoliko bi se ispostavilo da među kandidatima nema mnogo razlike u pogledu odgovora na te izazove. U predizbornim kampanjama bilo je teško prepoznati neke velike razlike u stavovima predsedničkih kandidata. Skoro svi su (sa izuzetkom Liberalno demokratske partije) govorili **I EVROPSKA UNIJA I KOSOVO I METOHIJA**. Izgleda da su pažljivo slušali svoje predizborne štabove. Razlika je jedino mogla da se primeti u tome koliko su jednoj od tih tema posvećivali pažnju. Izgleda da su građani, međutim, jasno osetili da razlika postoji. Ako ne u predizornoj kampanji, onda makar u budućem ponašanju predsedničkih kandidata.

Sva istraživanja javnog mnjenja objavljena pred prvi krug izbora su pokazivala da će Boris Tadić i Tomislav Nikolić imati mnogo više glasova od drugih kandidata, odnosno da njih dvojica ulaze u drugi krug (drugi krug, jer je bilo sasvim jasno da niko od njih dvojice neće u prvom krugu osvojiti 50%+1 glas). U vezi sa tim su se desile dve izuzetno zanimljive činjenice:

1) Pristalice svih drugih predsedničkih kandidata su u značajnoj meri izašle na izbore bez obzira na činjenicu da je sasvim sigurno ogromna većina njih znala da „njihov“ kandidat neće ući u drugi krug;

2) Pristalice Borisa Tadića i Tomislava Nikolića su takođe dosta disciplinovano izašle na glasanje, ne misleći da je ionako svejedno da li će izaći na prvi krug glasanja ili ne, jer će imati priliku da glasaju i u drugom krugu.

Ove dve činjenice opovrgavaju tezu da je neizvesnost izbora bila važan uzrok visoke participacije u prvom krugu izbora (ovo se, naravno, ne može reći za drugi krug, ali će o tome biti još reči). Pristalicama Velimira Ilića, Milutina Mrkonjića, Čedomira Jovanovića i Ištvana Paštora je bilo važno da pokažu njihov odgovor na izazov koji se javio pred državom i koliko zapravo birača stoji iza takvog odgovora (svi oni su u tom smislu uspeli da „izvuku“ na birališta veliku većinu svojih potencijalnih birača). Sa druge strane, dve pomenute činjenice, makar implicitno, potvrđuju već iznetu tezu o važnosti izbora kao glavnoj determinanti visoke izborne participacije.

Visokoj participaciji u prvom krugu izbora su sigurno doprinele i predizborne kampanje. Iako je vreme za kampanju bilo svega mesec dana, predizborni štabovi nisu posezali za jeftinim aferama i blaćenjem drugih kandidata.¹⁸ Umesto toga, dobro su proučili šta njihove pristalice vide kao prioritete probleme, te su u tom pravcu i razvijali svoje kampanje.

Visoka participacija u drugom krugu izbora

U drugi krug predsedničkih izbora su ušli Tomislav Nikolić i Boris Tadić. Visoka participacija građana u prvom krugu predsedničkih izbora je prilično iznenadila istraživače javnog mnjenja u Srbiji. U reagovanjima nakon objavljivanja rezultata najčešće se mogao čuti komentar da će puno toga zavisi od ponašanja onih političkih lidera koji se nisu našli u drugom krugu (u tom kontekstu se najviše pominjao Vojislav Koštunica). Politički lideri se nisu trkali u podršci bilo kojem od kandidata, ali nisu ni pozvali na bojkot izbora. Birači su, međutim, već bili odlučili da će izaći na izbore! Zašto?

18 O odnosu agresivne (ofanzivne) kampanje, negativnog reklamiranja i „prljave kampanje“ pogledati: Zoran Đ. Slavujević. *Izborne kampanje: pohod na birače*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka. 2007, str. 286.

Ključno pitanje za oba kandidata je bilo kako motivisati sve njihove potencijalne birače da izađu na izbore? Obojica su, u tom smislu, uradila odličan posao. Kako? Teži posao je svakako bio pred Borisom Tadićem. On je morao da nadoknadi razliku iz prvog kruga, a to je mogao da uradi samo tako što bi oko sebe okupio i birače DSS-a i Nove Srbije i LDP-a i manjinskih stranaka i neke od apstinenata iz prvog kruga i to sve bez podrške lidera pomenutih stranaka. Osnovna platforma na kojoj je to mogao da uradi je bila Evropska unija i on je tako i koncipirao svoju predizbornu kampanju. Pri tome je računao na činjenicu da oko 70% građana podržava ulazak u EU. Drugi krug izbora je, upravo zbog toga, predstavio kao referendum za ulazak u EU (posebno pitanje je, naravno, da li je u interesu Demokratske stranke i države činjenica da je više od 48% građana koji su u drugom krugu izbora glasali za Tomislava Nikolića protiv ulaska Srbije u EU?!). Ni to, međutim, verovatno ne bi bilo dovoljno da motiviše građane da izađu na izbore i glasaju za Borisa Tadića bez još jedne stvari. Za razliku od prvog kruga izbora, izborni štab Demokratske stranke je koristio „strah od drugoga“ (naravno, ova Sartrova sintagma u ovom kontekstu ima sasvim drugačije značenje) kao motiv za izlazak na izbore. Naime, kroz kampanju je jasno ukazivano da ako „sve demokratske snage ne izađu na izbore“ to ne znači samo pobjedu drugog kandidata, već i povratak u (samo)izolaciju, prazne rafove, ratove... Gotovo da je predstavljena epska priča o borbi Dobra i Zla u kojoj je sasvim jasno nagovešteno ko je ko.

Radikali su, naravno, imali potpuno drugačiju strategiju. Oni su ova- ga puta (za razliku od 24. septembra 2000. godine) nosili energiju promene koja je želela bolji život, više posla, manje korupcije... Sada su se oni borili protiv snaga koje su se trudile da očuvaju *status quo*. U takvim situacijama energija promene je najčešće mnogo jači motivacioni faktor za izlazak na izbore nego održavanje *statusa quo*. Ono što je, ipak, bio ključni problem radikala bio je kako da otupe oštricu Demokratske stranke koja je podsećala da su upravo oni simboli devedesetih godina prošlog veka. Ukoliko bi u tome uspeli, deo „demokratski orijentisanih“ apstinenata iz prethodnih izbornih procesa se najverovatnije uopšte ne bi našao na bira- lištima u drugom krugu glasanja. Upravo zbog toga retorika i ponašanje radikala su bili drugačiji: Tomislav Nikolić nije nosio bedž sa likom Vojis- lava Šešelja; pominjani su i Rusiju, i Kinu, i druge zemlje koje su ocenje- ne kao naši prijatelji, ali i Evropska unija; i Kosovo i Metohija, ali po prvi put i projekti zapadnih zemalja, studiranje u njima itd.

Rezultat je bio takav da su i jedni i drugi privukli (gotovo) sve svoje kapacitete i izvukli (ovaj glagol je ponekad mogao da se shvati i u bukvalnom smislu) ogroman broj građana na birališta. Pri tome se pokazalo da je Demokratska stranka (ovoga puta?) uspela u nameri da proizvede „strah od drugoga“, odnosno da je (ovoga puta?) teret prošlosti koju je nosila Srpska radikalna stranka bio suviše težak da bi se izbori dobili.

Još jedan od faktora koji je bio veoma važan za najvišu izbornu participaciju od 2000. godine na ovamo je i **neizvesnost ishoda drugog kruga izbora**. Niko se, naime, nije utrkiavao da pred drugi krug izbora prognozira konačnog pobjednika. Iako razlika iz prvog kruga nije bila mala, bilo je neizvesno kako će se ponašati birači Demokratske stranke Srbije i Nove Srbije (za birače Liberalno demokratske partije, stranke manjina, kao i Socijalističke partije Srbije, to je bilo mnogo jasnije). U takvoj situaciji, građani mnogo više osećaju da je njihov glas važan i zbog toga u većoj meri izlaze na izbore. Osnovano je pretpostaviti da u situaciji kada su izbori krajnje neizvesni raste i pritisak socijalnog okruženja da se na izbore izađe, što je verovatno, takođe, bio veoma važan faktor visoke participacije u drugom krugu izbora.

Ko na izbore ipak nije izašao?

Osnovni tip apstinencije koji se pojavio na prethodnim predsedničkim izborima smo već predstavili na početku teksta. To je *prinudna apstinencija* koja označava pojavu neizlaska na izbore zbog „... toga što je građanin sprečen objektivnim razlozima da izađe na izbore...“¹⁹ U ove razloge se mogu ubrajati privremena odsutnost sa biračkog mesta, neažuriranost biračkog spiska, bolest i slično. Pored prinudne apstinencije, na izborima se javila i *predpolitička apstinencija*²⁰ koja označava pojavu apstinencija kao posledicu „nedospelosti do politike“. Drugim rečima, to su one kategorije građana koje o politici ne razmišljaju i ne pojavljuju se ni na jednim izborima.

19 Srećko Mihailović, „Partijska identifikacija i apstinencija“ u *Birači i apstinenti u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka. 2007, str. 173.

20 *Ibid.* Siniša Atlagić u već navedenom delu ukazuje da na ovu predpolitičku apstinenciju otpada od 6% do 22% birača.

Zanimljivo je da ne postoje značajne korelacije između apstinencije na prošlim izborima ni sa društvenim, ni sa demografskim varijablama, a ni sa političkim orijentacijama. Teza da su na izborima u Srbiji apstinenti uglavnom demokratski orijentisani²¹ se ovoga puta nije pokazala kao tačna (tabela 5). Čini se da su se ti demokratski orijentisani apstinenti iz prethodnih izbornih ciklusa u najvećoj meri pojavili na predsedničkim izborima 2008. godine. Na poslednjim izborima gotovo da je nestala apstinencija kao posledica političkog stava, a među apstinentima su ostali uglavnom oni koji nikada ne izlaze na izbore.

Tabela 5 Odnos odluke o izlasku na izbore i demokratska orijentacija (u %)

	Nedemokratska orijentacija	Pretežno nedemokratska orijentacija	Pomešane orijentacije	Pretežno demokratska orijentacija	Demokratska orijentacija	Ukupno
Izlazi	4	19	44	22	11	100
Ne izlazi	5	14	56	18	7	100
Ne zna	5	14	59	18	4	100
Prosek	5	18	47	21	9	100

Ck 0,14

Jedinu značajniju korelaciju koju smo mogli da primetimo u vezi sa odlukom o neizlasku na izbore je ona sa raspoloženjem ispitanika (tabela 6).

Tabela 6 Odnos odluke o izlasku na izbore i preovlađujućeg raspoloženja (u %)

	Zabrinutost, strah	Ravnodušnost	Vera da će uskoro biti bolje	Nada, optimizam	Nemoć, beznađežnost	Bes, gnev	Spremnost za učešće u promenama	Ne može da oceni
Da	13	5	33	26	4	4	11	4
Ne	13	10	30	15	14	5	4	9
Ne zna	10	15	27	19	8	4	8	10
Prosek	12	7	32	23	6	5	9	6

Ck 0,24

21 Pogledati na primer tekstove Svetlane Logar („Vrednosne orijentacije birača i apstinencija u Srbiji“) i Jasne Milošević Đorđević („Socijalna i politička homogenost izbornih apstinencija u Srbiji“) u *Birači i apstinenti u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.

Kao što iz tabele može da se primeti kod apstinenata su manje prisutna „pozitivna“ raspoloženja (*vera da će uskoro biti bolje, spremnost za učešće u promenama, nada i optimizam*). Čini se da je veoma ilustrativna i razlika između apstinenata i birača u pogledu *ravnodušnosti i spremnosti za učešće u promenama*. Ta razlika još jednom svedoči da su među apstinentima ostali oni koji se nalaze na rubu političkih dešavanja i oni koji nisu spremni za neko značajnije učešće u političkim dešavanjima. U tom smislu je ilustrativan i podatak koji se odnosi na mogućnost učešća apstinenata u nekim budućim socijalnim nemirima ili sukobima (tabela 7).

Tabela 7 Odnos odluke o izlasku na izbore i učešće u socijalnim sukobima (u %)

	Nije sklon sukobima	Pomalo sklon sukobima	Donekle sklon sukobima	Prilično sklon sukobima	Veoma sklon sukobima	Ukupno
Da	1	5	49	40	6	100
Ne	3	7	59	28	4	100
Ne zna	3	7	53	35	2	100
Prosek	1	6	51	38	5	100

Ck 0,14

Iako je koeficijent korelacije prilično nizak, očigledno je da su apstinenti manje skloni socijalnim sukobima (32% prilično ili veoma skloni) nego li birači (46% prilično ili veoma skloni). To, drugim rečima, znači da među onima koji ovoga puta nisu izašli na izbore ne treba tražiti pokretače eventualnih društvenih promena. Kao što smo već više puta istakli, među njima je dominantna većina onih koji će se veoma teško pojaviti u nekim budućim izbornim procesima ili socijalnim dešavanjima ili sukobima.

LITERATURA

- Atlagić, Siniša. 2007. *Partijska identifikacija kao determinanta izborne motivacije: teorijske kontroverze i problemi empirijskog istraživanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka.
- Goati, Vladimir. 2001. *Izbori u Srbiji od 1990. do 1998. Volja građana ili izborna manipulacija*. Beograd: CeSID.

- Lipset, Seymour Martin. 1969. *Politički čovek*. Beograd: Rad.
- Lutovac, Zoran (ur.). 2007. *Birači i apstinenci u Srbiji*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.
- Mihailović, Srećko (ur.). 2000. *Javno mnjenje Srbije: između razočarenja i nade*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa, UGS „Nezavisnost“ i Udruženje za unapređivanje empirijskih istraživanja.
- Milošević-Đorđević, J. 2005. „Činioci izborne apstinencije u Srbiji“, u Z. Lutovac (ur.): *Političke stranke u Srbiji – struktura i funkcionisanje*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Slavujević, Zoran Đ. 2007. *Izborne kampanje: pohod na birače*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka i Institut društvenih nauka.
- http://www.rik.parlament.sr.gov.yu/cirilica/propisi_frames.htm
- Arhiva istraživanja javnog mnjenja Centra za slobodne izbore i demokratiju (CESID-a)
- www.cesid.org

Milos Hrnjaz

Election participation and abstinence

Abstract. *Turnout at both rounds of the presidential elections in 2008 was very high. The text gives an essential explanation according to which the high turnout is the result of citizens' estimate of the importance of the mentioned elections. On the other hand, such an estimate is a consequence, above all, of internal and external political challenges Serbia faced shortly before, but also during the very elections. The presidential candidates whose pre-election campaigns offered answers to the mentioned challenges contributed significantly to the estimate of the importance of elections. As the elections were approaching, especially the second round, cross social pressure on those who were not sure whether to vote or not increased. In such a situation, the main types of abstinence that occurred within the presidential elections were forced and pre-political.*

Key words: *elections, political participation and abstinence, importance of elections.*

Izborna opredeljenja birača u kontekstu partijske identifikacije i sociodemografskog profila

Apstrakt: *U ovom radu dat je prikaz i interpretacija veze između 1) partijske identifikacije i sociodemografskih odlika birača i 2) načina glasanja na predsedničkim izborima. Izborna opredeljenja se formiraju kao proizvod mnoštva faktora koji na različit način i različitim intenzitetom utiču na to na koji način će se glasati. Partijska identifikacija i sociodemografski pristup su dva koncepta o determinaciji izbornog ponašanja koji u ovom slučaju upravo pokušavaju da objasne različito delovanje ta dva faktora na opredeljivanje birača na predsedničkim izborima. Analiza pokazuje da za ovaj nivo izbora (odnosno za konkretne predsedničke izbore) partijska identifikacija ima znatno veći uticaj od socijalnih i demografskih odlika birača; „politički“ i neposredni faktori, u koje spada partijska identifikacija znatno su izvesniji prediktori glasanja na proteklim izborima od „društvenih“ i posrednih činilaca, među koje spada i sociodemografski milje iz kog dolaze birači.*

Ključne reči: *partijska identifikacija, demografske i socijalne odlike birača, način glasanja.*

Kako su na predsedničkim izborima glasale stranačke pristalice?

Stručna javnost i političke partije ulažu značajne napore kako bi razumeli ponašanje birača i predvideli njihovo ponašanje u budućnosti. Iz pokušaje „struke“ da pronađe pravilnosti u ponašanju birača razvio se niz teorijskih koncepata¹ koji objašnjavaju taj fenomen. – U ovom

1 Najčešće se se izborna ponašanje birača tumači kroz dva niza faktora: posredni i neposredni. U posredne faktore objašnjenja spadaju sledeći modeli: sociodemografski model (Lazarsfeld, Lipset), ekonomski model (Downs) i psihološki model (Segel). U direktne ili neposredne modele objašnjenja ponašanja birača spadaju: partijska identifikacija, imidž partija i tematsko glasanje.

delu teksta, izdvajamo samo jedan od pristupa objašnjenju ponašanja birača, partijsku identifikaciju (bliskost birača prema određenim partijama), i bavimo se vezom koja postoji između nje i određenih izbornih preferencija.

Na ovaj način želimo da utvrdimo u kojoj meri su stranačke pristalice „verne“ kandidatima koje je predložila njihova stranka, kako su se ponašale pristalice onih stranaka koje nisu imale „svoje“ kandidate i da li su i u kojoj meri slušale preporuke stranačkog rukovodstva. Pored toga, želimo da utvrdimo kako su se u drugom krugu ponašali birači stranaka čiji su kandidati ispali iz izborne trke posle prvog kruga. Da li i u kojoj meri je poziv stranačkog rukovodstva da se glasa za nekog od dva preostala kandidata poštovan i kako su se birači stranaka koje nisu podržale ni jednog od kandidata u drugom krugu ponašali (takvih je stranaka bilo najviše: DSS, SPS i LDP).

Treba napomenuti da je dosta teško definisati pojam partijske identifikacije,² a time je i praktična operacionalizacija ovog pojma dosta zahtevna. Za ispitivanje stavova birača, odnosno bliskosti ili udaljenosti prema političkim strankama, koriste se različite varijable u javnomnjenjskim istraživanjima. U istraživanjima koje CeSID sprovodi koristimo nekoliko varijabli³ koje mere različit obim i intenzitet bliskosti ispitanika sa strankama. U ovoj analizi koristimo najširi oblik poistovećivanja, bliskost sa pojedinom strankom. Ispitanicima nudimo mogućnost da iskažu odnose bliskosti i udaljenosti (veoma bliska, bliska, ni jedno ni drugo, udaljena, veoma udaljena) sa svim relevantnim strankama (SRS, DS, DSS, G17, SPS, LDP, NS) na partijskoj sceni Srbije. Posle seta pitanja o svim strankama, od ispitanika zahtevamo da izdvoje jednu od ponuđenih stranaka, za koju smatraju da im je najbliža. Napominjemo da je obim učešća ove pojave u biračkom telu veći, nego

2 O problemima definisanja partijske identifikacije u *Partijska identifikacija kao determinanta izborne motivacije*, Siniša Atlagić, poglavlje „Različita shvatanja prirode partijske identifikacije“, str. 34–43. Beograd. FES. 2007.

3 Obim i intenzitet stranačke identifikacije merimo i kroz povezana pitanja o opštem odnosu prema strankama (varijable: član, simpatizer, stranka bliska, ne podnosi stranke, ravnodušan i nema stav) i konkretizaciji tog političkog izbora (ukoliko su članovi, simpatizeri ili im je jedna stranka bliža od drugih, pitamo ih o kojoj se to stranci konkretno radi). Bliskost prema strankama merimo i kroz izborne orijentacije, odnosno kroz pitanje o tome za koju bi stranku ispitanici glasali da se sada održavaju izbori.

kada koristimo druge varijable. Sa druge strane intenzitet bliskosti sa strankom je niži nego što je to slučaj sa nekim drugim instrumentima merenja bliskosti sa strankom.⁴

Prvi krug predsedničkih izbora

Nalaze koje koristimo za analizu ponašanja birača u prvom krugu predsedničkih izbora potiču iz istraživanja koje je sprovedeno u decembru 2007. godine.⁵ U tom istraživanju postotak ispitanika koji su iskazali bliskost sa pet političkih stranaka (SRS, DS, DSS, SPS, LDP) iznosila je 59%. Sa druge strane bilo je 41% onih koji su tvrdili da za njih ne postoji ni jedna bliska politička opcija. Ako uzmemo u obzir CeSID-ovu pretpostavku da je realno biračko telo u Srbiji 5,5 miliona,⁶ zaključujemo da je određeni stepen identifikacije sa političkom strankom imalo 3,25 miliona birača, dok je preostali deo biračkog tela bio stranački neidentifikovan (2,25 miliona birača). U ovom delu teksta želimo da utvrdimo vezu između stranačke bliskosti i participacije na izborima, kao i da ukažemo na obim podrške koja pojedinim liderima dolazi od različitih grupa stranačkih pristalica.

Bliskost sa određenim političkim opcijama, odnosno postojanje veze između birača i stranaka, u direktnoj je korelaciji sa izlaznošću birača na izbore. U većoj meri, u izbornom procesu participiraju oni birači koji imaju blisku stranku, nego oni koji je nemaju. To se ne menja značajno ni kada je u pitanju izlaznost na inokosne, predsedničke izbore, jer su skoro

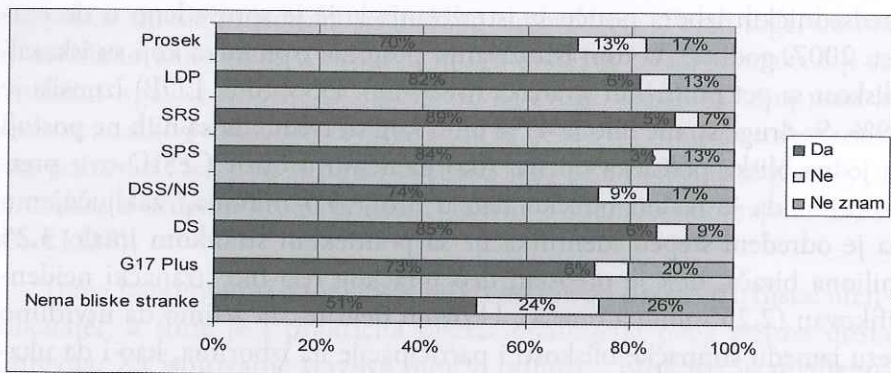
4 Izorno opredeljenje se smatra najpouzdanijim pokazateljem odnosa između birača i stranke. Ovaj odnos je intenzivniji nego, što je to slučaj sa bliskošću prema stranci, jer je najveći deo onih koji su rekli da će glasati za neku stranku već reklo da im je ta stranka bliska. Sa druge strane, mnogo je manji procenat onih koji su iskazali bliskost sa nekom strankom, a da već znaju da će za nju glasati.

5 Istraživački projekat *Socijalni i politički milje predsedničkih izbora u Srbiji*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

6 Broj birača prema biračkim spiskovima iznosi 6,7 miliona, ali je u Srbiji prisutno i na adekvatan način može da ostvari svoje biračko pravo 5,5 miliona birača. Razlika od 1,2 miliona u najvećoj meri pripada državljanima Srbije koji žive u inostranstvu ili daleko od formalnog mesta prebivališta. Nisu zanemarljivi ni problemi koji nastaju usled neažurnog vođenja biračkog spiska (dupli upisi, preminuli...). Đorđe Vuković u knjizi *Specifičnosti izborne apstinencija u Srbiji* (Zoran Lutovac [ur.]. Tekst „Birači i apstinenti u Srbiji“. Beograd. FES. 2007.)

sve značajne političke stranke u prvom izbornom krugu imale svoje kandidate ili su podržale kandidate nekih drugih političkih opcija. Bez obzira na stranački dres, birači koji su pokazali bliskost sa strankom, iskazali su i veću verovatnoću izlaska na izbore, dok su sa druge strane, oni koji nemaju blisku stranku nagovestili manji obim participacije.⁷

Grafikon 1 *Izlaznost na izbore stranački ne/identifikovanih*

Kod stranačkih pristalica SRS-a, DS-a, SPS-a i LDP-a nagoveštavana je izlaznost preko 80%, jer su ove četiri stranke imale kandidate za Predsednika Srbije. Stoga je i motivisanost stranačkih pristalica bila prilično visoka, jer se radi o kandidatu „njihove“ stranke. Izlazna motivacija je bila nešto niža kod pristalica DSS-a i G17 PLUS. To je i očekivano, jer ove dve stranke nisu imale „svoje“ kandidate, već su podržavali kandidate drugih stranaka (DSS kandidata NS-a Ilića, a G17 PLUS kandidata DS-a Tadića).

Motivacija za izlazak na izbore, u bliskoj je vezi sa izbornom orijentacijom. Što je birač sigurniji u svoj politički izbor, zna stranku ili kandidata za koje će glasati,⁸ to je sigurnija njegova izborna participacija. Važi i obratno, što je birač nesigurniji pri izboru, to se smanjuje izvesnost njegove participacije. U ispravnost ovakvog zaključka uveravaju nas i nalazi o projektovanom izbornom ponašanju stranačkih pristalica i onih koji to nisu.

7 U trenutku kada je radeno istraživanje, tek svaki drugi ispitanik je bio siguran u svoju izbornu participaciju.

8 Dalton, L. G. *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global perspective*. S. P., 1996.

Tabela 1 Izorno opredeljenje stranačkih pristalica (I krug) – u %

	Apstinenti	T. Nikolić	B. Tadić	Č. Jovanović	M. Mrkonjić	V. Ilić	Ukupno bliski
Bez stranke	76	10	9	1	1	3	41
G17 PLUS	32	5	48	2	2	13	4
DS	24	2	72	1	0	1	17
DSS-NS	46	4	23	0	4	23	9
SPS	31	8	0	0	59	3	5
SRS	16	83	1	0	0	0	20
LDP	16	4	7	73	0	0	4

Kao i u slučaju najave izlaznosti, pristalice SRS-a, DS-a, SPS-a i LDP-a, jasno iskazuju svoje izborne preference. Ispod trećine pristalica SPS-a ne zna za koga će glasati ili da li će uopšte izaći na izbore, kod pristalica DS-a takvih je oko jedna petina, dok je kod SRS-a i LDP-a to tek svaki šesti ispitanik. Kod pristalica G17 PLUS je jedna trećina neodlučnih, dok kod „narodnjačke“ koalicije skoro polovina pristalica nije sigurna za koga će glasati. Kod onih koji nemaju blisku stranku, izorno opredeljenje je na nivou ispod jedne četvrtine, dok je 76% njih neodlučno bilo da je u pitanju opredeljenje na izborima ili sama izborna participacija.

Kada je u pitanju odnos između bliskosti prema strankama i glasanja za predsedničke kandidate, vidljivo je da su stranačke pristalice u velikoj meri odane stranačkim kandidatima. Tako većina kandidata najveću podršku dobija iz reda pristalica stranke koja ih je i predložila na tu funkciju. Pored „stranačkih“ glasača kandidati su podršku dobijali i od pristalica drugih stranaka, ali i od onih koji nisu pokazali bliskost ni prema jednoj od navedenih stranaka. Krenimo redom da utvrdimo kolika je doslednost stranačkih pristalica i kako je raširena podrška kandidatima izvan kruga pristalica „njegove“ stranke.

Tako je za kandidata SRS-a Nikolića najavilo da će glasati 83% pristalica SRS-a, dok je njih 16% reklo da je neodlučno. Pored podrške pristalica radikala, Nikolić je značajnu podršku dobio iz reda stranački neodlučnih, gde je svaki deseti ispitanik najavio da će glasati za njega. Ova podrška je značajnija imajući u vidu brojnost skupine neodlučnih u odnosu na bilo koju grupu stranačkih pristalica. Sa druge strane, iako je 8% pristalica SPS-a najavilo glasanje za Nikolića, to čini relativno mali broj birača, jer se radi o maloj skupini stranačkih pristalica (ukupno 5%). Tako Nikolić

svoj izborni rezultat duguje pre svega pristalicama SRS-a (tri četvrtine podrške) i stranački neopredeljenima (jedna petina podrške).

Za razliku od Nikolića, Tadić je imao nešto raznovrsniju podršku stranačkih pristalica. Pored pristalica DS-a, stranke koja je i kandidovala Tadića za funkciju predsednika, njega su u znatnoj meri podržali i simpatizeri drugih stranaka. Ako se uporedi obim podrške pristalica SRS-a Tomislavu Nikoliću sa obimom podrške pristalica DS-a Borisu Tadiću dolazi se do podatka da su pristalice radikala u nešto većem procentu dale podršku svom kandidatu (83% prema 72%). Međutim, pored već opredeljenih pristalica DS-a, glasanje za Tadića je nagovestila i gotovo polovina (48%) pristalica G17 PLUS i blizu jedne četvrtine pristalica DSS-NS (23%). U odnosu na Nikolića, Tadić je imao za procenat slabiju podršku u stranački neopredeljenima (9%), ali s obzirom na veličinu ove biračke skupine, to je značajna podrška u njegovom izbornom skor. Ukoliko ove rezultate pogledamo sa stanovišta učesća u ukupnoj podršci Tadiću, onda vidimo da je 60% podrške ovom kandidatu došlo od pristalica DS-a, oko jedne petine iz skupine nestranački orijentisanih birača, dok je od pristalica G17 PLUS i DSS-NS došla po jedna desetina izborne podrške.

Kod kandidata Jovanovića najznačajnija podrška dolazi iz reda pristalica LDP-a, odnosno koalicije okupljene oko ove stranke. Tako je 73% pristalica ove stranke izjavilo da će glasati za Jovanovića, dok je 16% bilo neodlučno. Interesantno je da je značajan broj izjavio da će glasati za kandidate drugih stranaka (7% za Tadića i 4% za Nikolića). Pored podrške pristalica stranke koja ga je kandidovala, Jovanović je imajući u vidu njegov izborni rezultat značajnu podršku dobio iz kategorije onih koji nisu stranačke pristalice (1%), što čini deseti deo njegove ukupne podrške. Ovaj kandidat stranačkim pristalicama LDP-a duguje 85% svog izbornog rezultata.

Pristalice SPS-a su pokazale da imaju poverenja u kandidata stranke, te je skoro 60% njih reklo da će glasati za njega, dok je 31% bilo izbornu neodlučnih. U odnosu na svoj izborni skor Mrkonjić značajnu podršku ima u kategoriji stranački neodlučnih (1%), ali i u skupini onih kojima je DSS-NS bliska politička opcija (4%). Tako od ukupne podrške na izborima kandidatu Mrkonjiću, 70% otpada na pristalice SPS-a, oko 15% na stranački neopredeljene, dok jedna desetina izborne podrške dolazi iz reda pristalica DSS-NS.

Kandidatu NS-a, kojeg je podržao i DSS, najveća podrška dolazi upravo od strane pristalica ovih dveju stranaka, koje inače u poslednjih nekoliko izbornih ciklusa čine jedinstvenu koaliciju. Međutim, interesantno je da su se pristalice ove koalicije „pocepale“ u izbornoj podršci. Kandidatu koalicije Iliću, kao i kandidatu Tadiću poverenje je dalo nešto manje od petine pristalica (23%), dok je skoro polovina pristalica koalicije (48%) bila izorno neopredeljena. Sa druge strane, Ilić je imao značajnu podršku u stranački neidentifikovanim biračima (3% od ove skupine) i u pristalicama G17 PLUS (13% pristalica ove stranke najavilo je glasanje za ovog kandidata). Kada se ima u vidu ukupna podrška Iliću, onda se vidi da preko polovine podrške dolazi iz reda pristalica DSS–NS, skoro 30% od onih koji su stranački neopredeljeni i iznad desetine iz skupine pristalica G17 PLUS.

Ukoliko imamo u vidu obim izlaznosti na prvi krug predsedničkih izbora, izborni skor pet najuspešnijih⁹ kandidata, obim podrške koja im je dolazila od pojedinih stranačkih pristalica i stranački neopredeljenih nameće se nekoliko stvari. Najpre, izborni skor Ilića, Mrkonjića i Jovanovića je vrlo blizak projektovanom izbornom skor¹⁰ prema rezultatima CeSID-ovog istraživanja. Sa druge strane, značajni porast izlaznosti¹¹ direktno je išao na ruku izbornom rezultatu Nikolića i Tadića. Projekcija njihovog izbornog skora je bila manja za 200.000 glasova od izbornog rezultata. Povećana izlaznost se da objasniti u najvećoj meri znatnim učešćem stranački neidentifikovanim biračima. Oni su izašli u većem procentu u odnosu na ranije izborne cikluse, ali su svoje glasove skoro ravnomerno rasporedili na ovu dvojicu kandidata, koji su osvojili najveći broj glasova.

Činjenica da nijedan od kandidata nije osvojio preko 50% glasova od ukupnog broja važećih glasova birača koji su na izborima glasali zakoniterno nas vodi u drugi izborni krug. U drugom krugu su izborni takmaci bili Nikolić i Tadić.

9 Ukoliko kao kriterijum uspešnosti uzimamo broj osvojenih glasova na izborima.

10 Projekcije su govorele da će Nikolić osvojiti oko 1,4 miliona glasova, Tadić oko 1,2 miliona, Ilić oko 300.000 glasova, dok je projekcija izbornog skora Mrkonjića i Jovanovića bila oko 200.000 glasova, s tim što je očekivano da Mrkonjić osvoji veći broj glasova. Istraživački projekat *Socijalni i politički milje predsedničkih izbora u Srbiji*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

11 Istraživanje je sprovedeno krajem decembra 2007. godine, tri nedelje pred održavanje prvog kruga predsedničkih izbora. U tom periodu je porasla podrška kandidatima Nikoliću i Tadiću, te je sa projektovanih 3,6 miliona izašlo preko 4 miliona birača.

Drugi krug predsedničkih izbora

Pred drugi krug predsedničkih izbora usledio je i drugi istraživački krug.¹² Za razliku od istraživačkih nalaza pre prvog kruga predsedničkih izbora, u nalazima ovog istraživanja primetan je porast obima stranačke identifikacije. Sada je obim stranačke identifikacije iznosio 73%, dok je procenat stranački neidentifikovanih bio 27%. Povećanje broja stranački orijentisanih može da se objasni „zagrevanjem“ izborne atmosfere između dva kruga predsedničkih izbora. Pored toga, vreme kada je izvođeno istraživanje je bliže samom izbornom danu. U slučaju ovog istraživanja to je bilo sedam dana pred drugi izborni krug, dok je u slučaju prvog istraživanja to bilo četiri nedelje pre samog izbornog dana.

Pored porasta ukupnog broja birača kojima su pojedine stranke bliške, u oči padaju i promene u obimu stranački identifikovanih po pojedinim strankama. Pre svega radi se o povećanju broja stranački identifikovanih sa SRS-om i DS-om (porast radikala sa 20% na 28% i demokrata sa 17% na 26%), dok je došlo do opadanja stranački identifikovanih sa koalicijom DSS–NS (sa 9% na 7%). Imajući u vidu da su se kandidati ovih dveju stranaka kandidovali u drugi krug izbora, očekivan je porast obima stranački identifikovanih birača sa njima.

Tabela 2 *Izorno opredeljenje stranačkih pristalica (II krug) – u %*

	Tomislav Nikolić	Boris Tadić	Neće izaći	Ne želi da kaže	Ukupno bliski
Bez stranke	13	18	20	49	27
G17 PLUS	0	89	0	11	3
DS	0	92	2	7	26
DSS–NS	21	43	7	29	7
SPS	39	17	9	35	5
SRS	92	1	1	7	28
LDP	8	63	10	19	4

Kada je u pitanju ponašanje pojedinih stranačkih pristalica, nema značajnih promena u izbornim orijentacijama u odnosu na prvi krug predsedničkih izbora. Većina pristalica DS-a i G17 PLUS najavljuje glasanje

12 Istraživački projekat *Politički milje predsedničkih izbora u Srbiji II*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

za Tadića, dok je kod pristalica SRS-a to glasanje za Nikolića. Kod pristalica LDP-a, iako su dominantno opredeljeni za Tadića, ponovo se pojavljuje 8% onih koji tvrde da će glasati za Nikolića. Kada su u pitanju pristalice koalicije DSS–NS i pristalice SPS-a, kod njih ne postoji dominantno opredeljenje ni za jednog od dva kandidata. Kod pristalica DSS–NS duplo je veći procenat onih koji su izjavili da bi glasali za Tadića, dok je kod pristalica SPS-a situacija obratna, duplo veći broj pristalica najavljuje glasanje za Nikolića. Kada su u pitanju oni ispitanici koji nemaju blisku političku opciju, vidljivo je da i dalje postoji značajan broj izbornopredeljenih. Međutim, on se značajno smanjio u odnosu na prvi izborni krug, sa 41% na 27%. To govori da ima 14% više ispitanika kojima je neka od stranaka bliska, nego što je to bio slučaj u decembru 2007. godine. Za razliku od prvog kruga gde je Nikolić imao prednost u ovoj skupini birača, sada u kategoriji partijski neidentifikovanih prednost ima Tadić. To je doprinelo da Tadić u ukupnom skoruu nadoknadi Nikolićevu prednost i čak napravi malu prednost u odnosu na njega.

Ako se imaju u vidu rezultati drugog kruga predsedničkih izbora, možemo reći da je projekcija na osnovu rezultata javnomnjenjskog istraživanja bila uspešna.¹³ Ona je u najvećoj meri zasnovana na ponašanju stranačkih pristalica. Pokazalo se da preko obima podrške koje pojedine stranke imaju u biračkom telu, može dosta pouzdano da se utvrdi i izborni rejting kandidata.

Doslednost stranačkih pristalica

Način na koji je bilo moguće povezati izborne rezultate predsedničkih izbora i istraživanja javnog mnjenja pokazao se delotvornim. Imajući u vidu nalaze ranijih istraživanja,¹⁴ stranačke pristalice su pokazale određenu doslednost u izbornom ponašanju. Uspostavljena dvoipopolska¹⁵ podela

13 CeSID-ova projekcija je bila da će izborni skor biti vrlo blizak i da postoji razlika od 100.000 glasova u korist Tadića. Sada je i projektovana izlaznost bila na nivou izlaznosti koja je i dostignuta na izborni dan. Obiman izveštaj u Istraživačkom projektu *Politički milje predsedničkih izbora u Srbiji II*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

14 *Političke podele u Srbiji* (mart 2006, jun 2006, septembar 2006, decembar 2006, april 2007, septembar 2007). CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

15 Istraživački projekat: *Političke podele u Srbiji, septembar 2007*. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. www.cesid.org

partijske scene praćena je i odgovarajućim izbornim ponašanjem stranaćkih pristalica. Tako su pristalice DS-a, G17 PLUS i LDP-a, bez obzira da li je postojao afirmativan ili neutralan stav rukovodstva ovih stranaka, glasale za Tadića. Sa druge strane, pristalice SRS-a su glasale za Nikolića. Kod onih biraća kojima je DSS bliska stranka došlo je do rascepa gde je dve trećine biraća glasalo za Tadića, a jedna trećina za Nikolića. Ovaj rezultat je očekivan imajući u vidu poziciju ove stranke koja se nalazi između dva bloka (DS-a i SRS-a).

Čini se da su jedino biraći kojima je SPS bliska stranka odstupili od očekivanog izbornog ponašanja. Iako su se pristalice ove stranke nalazile u bloku sa SRS-om i očekivao se visok procenat glasanja za kandidata Nikolića, to se nije desilo. Veći deo pristalica SPS-a je glasao za Nikolića, ali je postojao i znaćajan broj onih koji su se opredelili za kandidata Tadića. Stoga se i poziv rukovodstva SPS-a biraćima da se u drugom krugu opredele prema svojoj savesti može tumaćiti kao deo podrške Tadiću. Kod svih ostalih stranaćkih pristalica postoji visok stepen doslednosti sa stranaćkom politikom, pripadanju različitim blokovima na partijskoj sceni Srbije i izbornim orijentacijama na predsednićkim izborima.

Sociodemografske odlike biraća Borisa Tadića i Tomislava Nikolića

Savremene politićke stranke nastaju na različitim društvenim rascepima, „izrastaju“ iz njih, a nekada znaćajnim delom i same povratno utiću na menjanje ili potvrđivanje tih rascepa. Društveni rascepi (o kojima se dosta pisalo i koji se mogu klasifikovati na razne načine) nisu ništa drugo do linije koje dele heterogena društva (a danas su sva društva takva!) na različite društvene grupe, koje su formirane prema karakteristikama koje dele članovi tih grupa. Naravno, neće sve karakteristike po kojima se ljudi međusobno razlikuju stvoriti društvene rascepe! Za rascepe je potrebno mnogo više, jer se oni formiraju u uzajamnom delovanju društvenih, istorijskih, kulturoloških i sociopsiholoških faktora. Ipak, društveni faktori, odnosno postojanje na različitim osnovama formiranih društvenih grupa predstavljaju osnov društvenog i politićkog pluralizma. Zbog toga je od suštinske važnosti za različite politićke (olićene kroz politićke stranke, njihove programe, lidere i teme koje pokreću) da odgovore potrebama društvenih podela, odnosno rascepa.

One to čine kroz priznavanje postojanja različitih društvenih grupa i kroz povezivanje interesa i potreba tih grupa sa svojom ideologijom i programom.

Ovakva idealtipski postavljena veza između društvenog i političkog pluralizma „narušena“ je brojnim činjenicama. Posmatrano samo po sebi, polje društvenog je „previše“ heterogeno za mogućnosti polja politike. Svaki građanin je u isto vreme član ili pripadnik velikog broja društvenih grupa; za neke je vezan više, za neke manje, sa nekima je veoma identifikovan i pripadanje njima mu veoma znači, za neke nije ni svestan da postoje. One karakteristike koje ljudima više znače, sa kojima se više identifikuju (bilo da im je identifikacija nametnuta socijalizacijom ili je oni „autonomno“ usvajaju na različitim osnovama) imaju velike šanse da stvore društvene rasepe koji će biti plodno tle za rast i razvoj političkih stranka. Političke stranke, međutim, nemaju lak zadatak da pronađu pravu meru između pojedinačnih i opštih interesa, jer nastojanjem da dođu na vlast one ipak moraju misliti i na ono što se naziva interesom svih. Zbog toga, strankama koje su, između ostalog, i mašinerije za osvajanje i očuvanje vlasti, od suštinske važnosti je istraživanje koje su to društvene grupe na koje mogu računati, u kojoj meri i pod kojim uslovima.

Ovaj deo rada će kroz pristup klasičnog istraživanja demografskih i socijalnih obeležja ljudi, pokušati da pruži odgovor na koji način i u kojoj meri su društvene grupe sa određenim obeležjima, „prepoznale“ kao svoje dva glavna kandidata na predsedničkim izborima 2008. godine. Odgovori na ova pitanja mogu da kažu dosta toga kako o samoj ponudi kandidata, tako i o određenim obeležjima društvenog polja i o njegovom odnosu sa politikom. Istraživanje veze između društvenih karakteristika birača i njihovog izbornog opredeljenja daje odgovor i o određenim faktorima izbornog opredeljenja, kao i o postojanju određenog profila birača koji je podržao jednog od dva favorita u drugom krugu izbora.

Velika je razlika u utvrđivanju društvenih grupa koje podržavaju određene politike kada su u pitanju parlamentarni izbori i izbori za jednog od dva kandidata na predsedničkim izborima. Parlamentarni izbori daju znatno veću mogućnost profilisanja politike i samim tim i stvaranja određenih konkretnih profila birača; međutim, u situaciji u kojoj veoma veliki broj birača izlazi na izbore i glasa za jednog od samo dva kandidata, nastaje novi izazov za istraživače da utvrde da li i u takvoj situaciji postoje određeni profili koji govore u prilog tezi da zaista postoje

„dve Srbije“ – i to dve Srbije ne samo sa stanovišta postojanja dve vizije kretanja društva od strane ključnih političkih aktera, već i sa stanovišta građana.

Demografske odlike i ponašanje birača u drugom krugu predsedničkih izbora

Demografske odlike birača su, pre svega, *biološke* činjenice koje u društvenim okolnostima, dobijaju (manje ili više važnu) socijalnu dimenziju. Određene društvene okolnosti, tačnije, određeni stupanj civilizacijskog razvoja, omogućavaju da određene biološke činjenice (kao što su pol, starost ili, u savremeno doba, određena seksualna opredeljenja) dobiju status značajnog društvenog konstrukta koji samim tim postaje u manjoj ili većoj meri i politički relevantan.¹⁶ Politika „prepoznaje“ (ili ne prepoznaje) ove promene i pokušava da odgovori na njih; kada kažemo politika, ovde se, pre svega misli na političke stranke i njihove predstavnike, koji pokušavaju da profilišu svoje programe u skladu sa novim društvenim trendovima.

Pol i opredeljivanje u drugom krugu izbora

Nemaju oba pola isti status kada je reč o društvenim osnovama i posledicama ove realnosti. Akcenat teorije i prakse je na položaju žena, kao grupe koja je dugi niz godina bila marginalizovana po mnogo osnova. Sa emancipacijom žena, one postaju (barem po svom broju) značajna grupa koja ne može ostati izvan fokusa delovanja političkih stranaka.

Naše političke stranke nemaju jasne strategije namenjene samo i isključivo ženama (Pajvačić,). Stranke, (pa i kandidati stranaka za predsednike, što je predmet analize u ovom radu) se obraćaju ženama u skladu sa konkretnim okolnostima i po pojedinim pitanjima, a najčešće pred izbore. Žene, sa druge strane, ne prepoznaju dovoljno ideološke elemente namenjene samo njima (jer ih nema ili su nejasni), već prepoznaju određene politike koje se odnose **ne na žene kao grupu, već na njihovo shvaćanje načina rešavanja određenih društvenih problema i tema uopšte.**

16 Na primer, odnos pola i roda dolazi u fokus feminističke društvene i političke teorije, pojava moderne masovne kulture i podkulture nameće nove interpretacije odnosa „mladosti“ i „starosti“, novi pokreti za ljudska prava sve više promovišu prava seksualnih manjina...

Na primer, žene karakteriše pacifizam u većoj meri nego muškarce – stoga, možemo pretpostaviti da će se jedan broj žena opredeljavati za određene stranke i kandidate prema njihovom pozicioniranju na liniji pacifizam–militarizam.

Tabela 3 *Pol i glasanje u drugom krugu izbora (%)*

	Žensko	Muško	Ukupno
T. Nikolić	46	54	100
B. Tadić	52	48	100
Neće izaći, ne želi da kaže	53	47	100
Prosek	50	50	100

Ck 0,06

Ni na izborima za predsednika Srbije, dva glavna kandidata nisu propustila da pomenu značajnu ulogu žena, kako u privatnom, tako i u javnom životu. Da li su žene to prepoznale i u kojoj meri?

Statistički posmatrano, veza između pola i glasanja za jednog od dva kandidata u drugom krugu izbora gotovo da ni ne postoji. Nalazi istraživanja pokazuju, najpre, nešto što je i ranije utvrđeno, a to je da su žene u manjoj meri zainteresovane za politiku i izbore, pa je među njima nešto više onih koje na izbore ne izlaze. Ipak, ta razlika između muškaraca i žena je vrlo mala, ni približno onolika koliko se u javnom mnjenju njome manipuliše. Kada je reč o konkretnom opredeljivanju za kandidate, i tu je razlika veoma mala – za svega dva procenta više u odnosu na prosek, žene glasaju za Tadića, dok je među muškarcima nešto malo više onih koji su glasali za Nikolića. Ove razlike se mogu interpretirati na više načina. Iako istraživanje ne nudi mogućnost da se utvrde motivi jedne ili druge grupe za glasanje, svakako da imidž kandidata ima određenu ulogu u opredeljivanju; ovo se posebno odnosi na žene, kod kojih zasigurno jedan mali broj njih za Tadića glasa zbog njegovog imidža „većitog mladića“! Sa druge strane, može se pretpostaviti da se Tadić doživljava kao pacifista u većoj meri nego Nikolić, da je prvi kandidat „viđen“ kao neko ko je umereniji i manje spreman za žrtvovanje, što žene sa stanovišta odnosa prema porodi i deci čini osetljivijim na ekstremizme i mogućnosti za nove sukobe. Ipak, utvrđene razlike su veoma male, odnosno analiza odnosa pola i glasanja pokazuje da (makar u ovom slučaju) **nema „muških“ i „ženskih“**

kandidata. Pol u veoma maloj meri diferencira birače, odnosno neke druge karakteristike „polove“ i muškarce i žene unutar tih grupa da glasaju za obe političke pozicije.

Starost i opredeljivanje u drugom krugu izbora

Različita životna doba ljudi uslovljavaju da različite starosne kategorije imaju drugačije potrebe, interese, vrednosti, pa u krajnjem slučaju i različite poglede na svet oko sebe. Da li i na koji način objektivne razlike koje karakterišu ljude različitih godina uslovljavaju i različita politička opredeljenja? Tačnije, pitanje bi bilo da li životna dob nosi sa sobom takvu vrstu okolnosti, stavova, mišljenja i interesa da bi i političko opredeljivanje moglo nastati kao produkt ovakvih okolnosti? Naravno, starost, kao i druge demografske i socijalne karakteristike, spada u tzv. „posredne“ faktore izbornog opredeljenja (Mihailović, 38: 1990).¹⁷ Ove karakteristike ne mogu same po sebi dati objašnjenje i odgovore na izborna opredeljenja, ali mogu dati delimičan odgovor na pitanje o određenom profilu birača pojedinih političkih stranaka ili kandidata.

Tabela 4 Starost i glasanje u drugom krugu izbora (%)

	18–29	30–39	40–49	50–59	60 i više	Ukupno
T. Nikolić	19	15	17	21	28	100
B. Tadić	22	18	16	19	25	100
Neće izaći, ne želi da kaže	22	13	15	19	31	100
Prosek	21	15	16	20	28	100

Ck 0,12

I u ovom slučaju se pokazuje da je statistička veza između starosti i glasanja za pojedine kandidate vrlo niska, mada je nešto veća nego u slučaju pola. Gotovo da nema nikakve razlike u pogledu glasanja različitih starosnih grupa za jednog od dva kandidata u drugom krugu izbora. Razlika koja se pojavljuje (u smislu da za „neki“ procenat mlađi u većoj

17 „... i ne glasa neko za partiju X zato što je 'srednjih godina', već zbog toga što su određene političke preferencije (koje na izbornom planu izražava partija X) češće u tim nego u nekim drugim godinama, ali ne zbog starosti kao biološke činjenice, već zbog određenih, na primer, socio-psiholoških razloga“ (Mihailović, 1990: 38).

meri glasaju za Tadića, a stariji za Nikolića) je zaista zanemarljiva! Iako su neka ranija istraživanja pokazala veće razlike u glasanju mlađih i starijih za stranke „prodemokratskog“ bloka i bloka „starog režima“, očigledno je situacija na predsedničkim izborima drugačija, posebno kada je situacija „ili/ili“ – u takvom slučaju dolazi do ujednačavanja u pogledu starosti birača, odnosno u ovakvom kontekstu neke druge varijable su daleko uticajnije u odnosu na sve one koje se „kondenzuju“ u starosti kao obeležju.

*Socijalne varijable i ponašanje birača
u drugom krugu predsedničkih izbora*

Obrazovanje i opredeljivanje
u drugom krugu izbora

Obrazovanje je za analizu interesantna i upotrebljiva varijabla, jer u sebi sažima više različitih elemenata. Sa jedne strane, obrazovanje je indikator socijalnog statusa, a sa druge indikator „komunikativnih veština“ (Inglhart, prema Vasović, 34: 1999), odnosno „kognitivna varijabla“ koja govori i o određenom stepenu sposobnosti da se (ne)razume politička stvarnost i da se ona percipira kroz prizmu posedovanja informacija koje se razlikuju kod onih koji imaju različit nivo obrazovanja.

Obrazovanje i opredeljivanje za jednog od dva predsednička kandidata pokazuje statistički značajniju vezu nego što je to slučaj sa polom ili starošću.

Tabela 5 *Obrazovanje i glasanje u drugom krugu izbora (%)*

	Osnovna škola	Radničke škole	Srednja škola	Viša, fakultet	Ukupno
T. Nikolić	27	17	45	11	100
B. Tadić	16	7	52	25	100
Ne želi da kaže, ne izlazi	28	8	49	15	100
Prosek	23	11	49	17	100

Ck 0,24

Najveća razlika pokazuje se u opredeljivanju onih sa najnižim, odnosno najvišim stepenom obrazovanja. Birači koji imaju samo osnovnu školu ili najviše trogodišnje srednje škole, u većoj meri su glasali za Tomislava Nikolića;

sa druge strane, visoko obrazovani su u većoj meri pristalice Borisa Tadića. Oni koji, po pretpostavci o obrazovanju kao indikatoru socijalnog statusa, imaju višu ili visoku školu, smatraju da je Tadić taj koji u većoj meri može zastupati njihove interese; sa druge strane, oni imaju i „višak informacija“, pa Boris Tadić u većoj meri odgovara i njihovom pogledu na svet i njihovim vrednostima. Glasači Tomislava Nikolića se u većoj meri grupišu u kategoriji onih sa veoma niskim i niskim stepenom obrazovanja, što govori da je profil njegovih birača takav da se oni nalaze na nižim lestvicama društvene hijerarhije i u smislu socijalnog statusa i u smislu posedovanja informacija, načina komuniciranja i informisanja, odnosno svega onoga što implicira određeni stepen obrazovanja.

Socijalni položaj i opredeljivanje u drugom krugu izbora

Glasanje birača u skladu sa njihovim društvenim (tačnije, klasnim) položajem predstavlja jednu od osnovnih koncepcija o determinaciji izbornog ponašanja (Sajc, 1996: 109). Prema osnivačima i nastavljačima ovog pravca, političke stranke predstavljaju institucionalizaciju klasnih sukoba, odnosno sukoba koji se vode na relaciji rad–kapital, ili šire postavljeno, sukoba oko redistribucije ograničenih dobara koji ne moraju biti samo u domenu realnog već i u domenu potencijalnog („redistribucija mogućnosti“).

Tabela 6 Zanimanje i glasanje u drugom krugu izbora (%)

	T. Nikolić	B. Tadić	Ne izlazi, ne želi da kaže	Prosek
Poljoprivrednik	8	5	9	7
Domaćica	17	9	16	14
NK/PK radnik	10	6	9	8
KV/VK radnik	26	22	21	23
Tehničar	18	19	19	19
Službenik	11	13	8	11
Stručnjak	6	15	8	10
Učenik, student	4	11	10	8
Ukupno	100	100	100	100

Istraživački posmatrano, postoje brojni indikatori kojima je moguće istraživati društveni položaj. U ovom istraživanju, opredelili smo se za **zanimanje**, kao varijablu koja u sebi sintetiše i društveni položaj, ali i stepen obrazovanja, koji, kao što je pokazano, već sam po sebi ima određeni uticaj na način političkog opredeljivanja.

U ovom slučaju, statistika kaže da postoji umerena veza između zanimanja, (odnosno društvenog položaja) i načina glasanja za Borisa Tadića ili Tomislava Nikolića. Poljoprivrednici, domaćice i niže kvalifikovani radnici nešto iznad proseka glasaju za Nikolića; kvalifikovano radništvo u vrlo maloj meri „preteže“ ka Nikoliću, dok su tehničari sloj koji je potpuno podeljen unutar sebe po pitanju glasanja. Sa službenicima je vrlo slična situacija kao sa kvalifikovanim radništvom, ali sada u korist Tadića. Na drugom polu se nalaze stručnjaci, učenici i studenti, koji u većoj meri podržavaju Tadića.

Zaključak

1) Pol i starost nisu varijable koje utiču na glasanje za jednog od dva kandidata na predsedničkim izborima; tačnije, profil birača ova dva kandidata u sebe ne uključuje razlike po ova dva osnova. Ni jedan niti drugi kandidat nisu kandidati muškaraca i žena ili kandidati mladih ljudi, ljudi „srednjih godina“ ili starih!

2) Obrazovanje pokazuje da postoje određene pravilnosti, ali koje su statistički niske. Obrazovanje, koje u sebi sadrži delom i pokazatelje društvenog položaja, nagoveštava da:

3) Društveni položaj, indikovano preko zanimanja, pokazuje u ovom setu istraživanih varijabli najznačajniju vezu sa glasanjem za Tadića ili Nikolića. Ova teza zahteva i dodatna objašnjenja:

3.1) veze između načina glasanja i zanimanja pokazuju da postoje određene pravilnosti, ali da one nisu isključive. One i ne mogu biti isključive, jer ukoliko bi postojala takva podeljenost različitih slojeva prema načinu političkog opredeljivanja, onda bi bilo ugroženo i samo postojanje političke zajednice. Postojanje izuzetaka (npr. poljoprivrednika i domaćica koje glasaju za Tadića, ili stručnjaka i studenata koji podržavaju Nikolića) ukazuje na to da **društveni položaj samo jednim delom utiče na smer glasanja. Postoje i drugi faktori koji utiču na opredeljivanje**

birača, a koji se nalaze u domenu drugih „stvarnosti“ (partijske identifikacije, vrednosnih orijentacija, sociopsiholoških faktora ili faktora koji dolaze od samih kandidata – njihov imidž, teme koje pokreću i sl.) koje „presecaju“ socijalnu strukturu i čine da se ona nalazi daleko od jednostavnog preslikavanja na politička opredeljenja.

3.2) situacija u kojoj postoje dve opcije od kojih je svaka uspela da kaptira više od dva miliona birača po „sili brojeva“ moraju u sebe uključiti i nekada vrlo različite društvene grupe, koje u opredeljivanju ili/ili nalaze vrlo različite motive za glasanje za jednog ili drugog kandidata.

3.3) ovo istraživanje je pokazalo da postoje razlike u vezi između društvenog položaja i načina glasanja u slučaju predsedničkih izbora i parlamentarnih izbora. Parlamentarni izbori podrazumevaju učešće znatno više aktera (više i od predsedničkih izbora u prvom krugu) i relativno jasnije profilisanje biračkog tela. Istraživanja u kojima je istraživana veza između društvenog položaja i bliskosti prema političkim strankama (koje su ipak više od svojih lidera, koji su često kandidati na predsedničkim izborima) pokazuje da u ovom slučaju postoji statistički značajnija razlika.¹⁸

LITERATURA

- Atlagić, Siniša. 2007. *Partijska identifikacija kao determinanta izborne motivacije*. FES. Beograd.
- Downs, Anthony. 1957. *An economic theory of democracy*. Harper & Row. New York.
- Istraživački projekat *Socijalni i politički milje predsedničkih izbora u Srbiji*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. Decembar 2007. www.cesid.org
- Istraživački projekat *Politički milje predsedničkih izbora u Srbiji II*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković. Januar 2008. www.cesid.org
- Istraživački projekat *Političke podele u Srbiji*. CeSID. Istraživački tim: S. Mihailović, Z. Stojiljković, M. Mojsilović, Đ. Vuković (mart 2006; jun 2006; septembar 2006; decembar 2006; april 2007; septembar 2007). www.cesid.org
- Lipset, Seymour. 1969. *Politički čovek*. Rad. Beograd.

18 Videti u Mojsilović (2006): „Društveni položaj kao činilac izbornog opredeljenja birača“ u: Lutovac, Z. (ur.) *Političke stranke u Srbiji – struktura i funkcionisanje*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd.

- Niemi, Richard. 1999. *Controversies in voting behavior*. Congressional Quarterly. Washington.
- Mihailović, Srećko. 1990. *Izbori 90: mnjenje građana Srbije*. U: Oppenhuis Erik. 1995. *Voting behavior in Europe*. Het spinhuis. Amsterdam.
- Pajvančić, Marijana. 2007. „Ravnopravnost polova – politički i ideološki kontekst“. U: *Ideologija i političke stranke u Srbiji*, ur. Zoran Lutovac. FES. FPN, IDN. Beograd.
- Sajc, Aleksandra. 1996. „Osnovne koncepcije o determinaciji izbornog ponašanja“. *Gledišta*, br. 1–2/1996, str.109–123.
- Vasović, Mirjana. 2000. „Karakteristike grupnih identiteta i odnos prema društvenim promenama“. U: *Javno mnjenje Srbije*, ur. Srećko Mihailović. CPA/CPS. Beograd.
- Zoran Lutovac (ur.). 2007. *Birači i apstinenti u Srbiji*. FES. Beograd.

Djordje Vukovic and Milos Mojsilovic,

Electoral identification of voters in the context of party identification and socio-demographic profiles

Abstract. *This work gives a review and interpretation of the connection between 1) party identification and socio-demographic characteristics of voters and 2) mode of voting at presidential elections. Electoral orientations are formed as a result of numerous factors which in a different way and with a different intensity influence the mode of voting. Party identification and socio-demographic approach are two concepts of the determination of electoral behavior and in this case they actually try to explain different impacts of these two factors on voters' orientation at the presidential elections. The analysis shows that for this level of elections (i.e. precisely for the presidential elections) party identification has significantly greater influence than social and demographic characteristics of voters; 'political' and direct factors, where also party identification belongs, are considerably more certain predictors of votes at the previous elections than 'social' and indirect, to which also voters' socio-demographic milieu belongs.*

Key words: *party identification, demographic and social characteristics of voters, mode of voting.*

DAVID PUPOVAC

Glasanje etničkih manjina i predsednički izbori 2008

Apstrakt. *Analiza je fokusirana na oblike glasanja svojstvene etničkim manjinama u celini, i određena je ciljem da se prepoznaju opšti trendovi u glasanju manjina. Rad uvodi pojam identifikacije sa partijskim blokom kao metodološko sredstvo koje unapređuje analizu polarizovanih partijskih sistema. Takođe, u ovom radu uvodimo alternativne načine razmatranja problema glasanja manjinskih zajednica i kreiranja modela za analizu ove skupine glasača. Kako je analiza prvenstveno fokusirana na pripadnike manjinskih zajednica u celini, pojedinačne manjinske grupe razmatrane su samo prilikom analize glasanja za predsedničkog kandidata Ištvana Pastora, i to pretežno na agregatnom nivou. Rezultat analize su identifikacije dva osnovna obrasca ponašanja birača, ideološkog glasanja i glasanje na osnovu rasepa utemeljenog na pojmu građanina. Ova dva oblika ponašanja su lokalizovana u većinskoj i manjinskim etničkim zajednicama, i predstavljaju oblike glasanja koji dominantno određuju svaku od ovih grupa. U tom smislu, oblici glasanja se mogu uzročno povezati sa polarizacijom društva i strahom od povratka u prošlost.*

Ključne reči: *etničke manjine, birači, polarizacija, identifikacija sa blokom partija, rasep, ponašanje birača.*

Nakon relativno mirnih parlamentarnih izbora iz 2007, koji su u značajnoj meri reflektovali atmosferu stečenu konsenzusom oko usvajanja Ustava, predsednički izbori iz 2008. su iznova podvukli snažnu polarizaciju imanentnu srpskom društvu i partijskom sistemu. Što zbog samog karaktera izbora, naime činjenice da u predsedničkim izborima po definiciji pobednik odnosi sve, što zbog okolnosti koje su pratile izbore, naime očekivane secesije Kosova i Metohije, stepen polarizacije je nadmašio vrednosti koje su uobičajene. Ovaj fenomen je bio podstaknut i neizvesnošću ishoda samih izbora, što je sve skupa doprinelo neočekivano velikoj

izlaznosti. Otuda, dok su tokom perioda 2003–2005. predsednički izbori *de facto* bili izbori drugog reda, u 2008. predsednički izbori postaju glavni indikator krize u kojoj se nalazi srpsko društvo.

Uloga manjina u okolnostima ovako polarizovanog društva pokazala se kao odlučujuća. Naime, agregatni podaci svedoče da je preovlađujuća podrška manjina predsedničkom kandidatu Borisu Tadiću, dominantno uticala na njegovu pobedu. U tom smislu bilo bi značajno utvrditi koji su to motivi naveli pripadnike manjinskih zajednica da se skoro bez izuzetka opredele za Borisa Tadića.

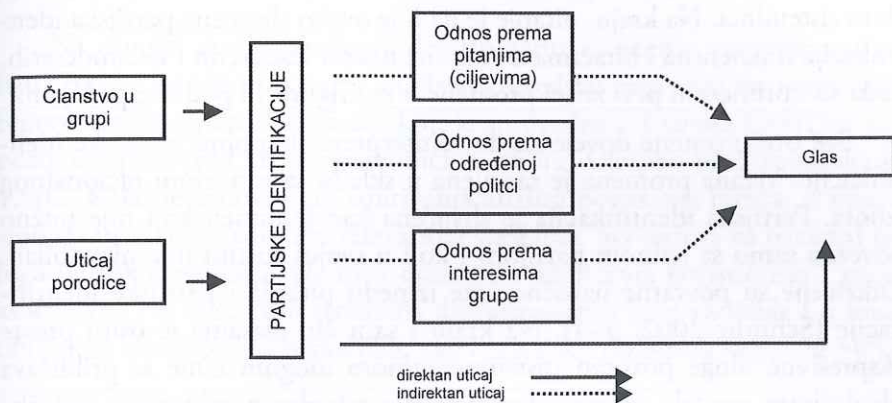
Na drugom koraku, na predsedničkim izborima nastupao je i kandidat koji je pripadnik jedne manjinske etničke zajednice, Ištvan Pastor. U tom smislu, bilo bi interesantno pogledati kako su se glasači iz redova manjina opredelili po pitanju ovoga kandidata, naime, da li je Ištvan Pastor bio prihvaćen kao autentičan predstavnik manjina uopšte, kao i da li je podeljenost društva uticala da ovaj kandidat bude zane-maren u odnosu na druge kandidate, pre svih Borisa Tadića i Tomislava Nikolića.

Na narednim stranama prvo ćemo raspravljati o osnovnom modelu na osnovu na kojeg ćemo bazirati odgovore na ova pitanja. Potom ćemo, na temelju ovih razmatranja, uvesti prediktore koji su presudni za objašnjenje podrške jednom ili drugom kandidatu. U analitičkom delu rada prvo ćemo raspravljati o podršci koju je dobio Ištvan Pastor u prvom krugu predsedničkih izbora. Nakon toga ćemo razmotriti glasanje manjina u drugom krugu izbora. U svim testovima fokus će biti na manjine uopšte, a ne na posebne manjinske zajednice. Prvo ćemo razmotriti šta su bili motivišući faktori za izbor jednog, odnosno drugog kandidata, da bi se potom, na osnovu izvedenih razlika, usresredili na glasanje manjina uopšte. Na kraju, daćemo zaključne primedbe o uočenim obrascima glasanja etničkih manjina, kao i birača uopšte.

Model

U ovoj analizi ćemo razviti jedan eklektičan model koji pokušava da obuhvati što veći broj relevantnih varijabli. U tom cilju kao osnovni model uzimamo model koji je razvijen u okviru Mičigenske škole ponašanja birača (slika 1).

Slika 1 Mičigen model

Slika bazirana na osnovu slike 6.1 (Harrop, Miller 1987: 132)

Ovaj model je modifikovan u mnogobrojnim aspektima. Prvenstveno, mi nećemo uzeti u obzir uzročno-posledične veze koje se pretpostavljaju u modelu. Ovaj model pretpostavlja da partijska identifikacija posredno određuje izbor kandidata/partije tako što direktno utiče na odnos prema posebnim pitanjima, kao i politici usvojenoj u određenim sektorima, a takođe i prema prihvatanju izvesnih grupnih interesa (Campbell, *et. al.*, 1960). Na drugom mestu partijska identifikacija direktno utiče na izbor partije ili kandidata (slika 1), drugim rečima, finalni izbor predstavlja prostu ekspresiju partijske identifikacije. Prema tome, partijska identifikacija je shvaćena kao egzogen faktor, i pre svega kao psihološka identifikacija, kojoj uzročno prethode samo iskustvo socijalizacije i uticaj porodice. Međutim, testiranje ovih uzročno-posledičnih veza prevazilazi ambicije ove analize. Shodno tome, tretiraćemo svaki od ovih faktora kao nezavisan uzrok bez određivanja relacije među njima.

Druga modifikacija tiče se samog pojma partijske identifikacije. Naime, još od kada je početkom šezdesetih model prvi put predstavljen, postavlja se pitanje da li je pojam partijske identifikacije, kao psihološka i egzogena kategorija, primenjiv na druge partijske sisteme (Fiorina 1976: 391; Harrop, Miller 1987: 131–133). Forma bipolarnog partijskog sistema, relativno necentralizovanih partija i tendencija da se glasači prepoznaju kao republikanci, demokrate ili nezavisni (koja je ujedno i podržana

sistemom registracije birača), nisu osobine karakteristične ostalim partijskim sistemima. Na kraju, pitanje je da li je ovako shvaćena partijska identifikacija imanentna i biračima u Americi nakon šezdesetih i sedamdesetih, kada su i primećeni prvi znaci promene u konfiguraciji podrške partijama.

Sve ove promene dovele su do reinterpretacije pojma partijske identifikacije. Većina promena je razvijena u skladu sa modelom racionalnog izbora. Partijska identifikacija je shvaćena kao fenomen koji nije nužno povezan samo sa jednom partijom i koji u svojoj suštini nije ni stabilan. Otkrivene su povratne uzročne veze između pitanja i partijske identifikacije (Schmitt 2002: 3–4). Na kraju i sam čin glasanja je osim proste ekspresivne uloge proširen instrumentalnom ulogom čime se približava ideološkom modelu glasanja (preferencije određenih sektorskih politika na bazi racionalnog rasuđivanja) koji je karakterističan za teoriju racionalnog izbora (Fiorina 1981; Franklin 1984).

U ovom radu mi ćemo koristiti pojam identifikacije sa *blokom partija* koji ujedinjuje modifikovano shvatanje partijske identifikacije sa pojmom preferencija određenih politika. U suštini, izvešćemo jedinstvenu meru koja reflektuje snagu identifikacije sa izvesnim ideološkim blokom i koja će služiti kao prediktor podrške predsedničkim kandidatima.

Na kraju, prvi korak u uzročnom lancu Mičigen modela je takođe modifikovan. Autori koji su napisali *American Voter* svoju pažnju su usmerili na definisanje odnosa između partijske identifikacije i glasa, kao i partijske identifikacije i faktora koji posreduju između identifikacije i glasa, međutim, uzroci same partijske identifikacije su zanemareni (Harrop, Miller 1987: 132). U skladu sa gorepomenutim promenama ovaj aspekt modela je dopunjen uvođenjem mikro i makrosocioloških varijabli. Drugim rečima, mi ćemo zameniti iskustvo socijalizacije i intraporodičnu transmisiju identifikacije sa varijablama koje mere demografske faktore kao i indikatorima koji odražavaju strukturu rascepa (*cleavage structure*) i na rascepima zasnovanu pripadnost grupi.

Ovaj bazični model će se najpre upotrebiti u prvom testu s ciljem da se identifikuje ponašanje svih glasača. Potom će ovaj model činiti polaznu tačku pomoću koje ćemo stići do modela koji ćemo primeniti za analizu glasača iz grupe etničkih manjina. Na kraju ćemo testirati ovaj novi model.

Teorijski i metodološki aspekti

Na osnovu ranije razvijenih determinanti uvešćemo varijable u analizu. Podaci korišćeni u ovim analizama predstavljaju rezultat ispitivanja reprezentativnog uzorka glasača koji je sproveden od strane CeSID-a neposredno pred prvi krug predsedničkih izbora. Ukupan broj ispitanika je 1.502. Kako je osnovni cilj ispitivanja analiza ponašanja birača, u stanju smo da uvedemo skoro sve relevantne varijable. Svi testovi su bazirani na logaritamskoj regresiji. Uz to u dodatnim analizama koristićemo i mere asocijacije. Na narednim stranama diskutovaćemo koje varijable i u kom obliku su iskorišćene u testovima, kao i teorijsku pozadinu svake od njih.

Mikro i makrosociološke varijable

Kako smo gore napomenuli inicijalni faktori u Mičigen modelu zamjenjeni su mikro i makrosociološkim varijablama. Mikrosociološke varijable se smatraju obaveznim mestom u analizi ponašanja birača još od kada su Lazarsfeld i ostali objavili *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign* (Lazarsfeld *et al.*, 1944). Iako je otvorena debata oko toga koje mikro varijable su neophodne u analizi motiva glasača izvestan broj ovih varijabli se podrazumeva (Converse 1967). U našoj analizi smo upotrebili sledeće prediktore: pol, starost i obrazovanje.

Makrosociološke varijable obično referiraju na podele u koje proističu iz osnovnih društvenih rascepa. Lipset i Rokkan su prvi koji su sistematski doveli ovaj pristup u vezu sa partijskom identifikacijom i ponašanjem birača. Po njihovoj teoriji, postoje četiri osnovna rascepa koji čine osnov partijskih sistema širom Evrope: centar–periferija, ruralno–urbano, crkva–država i klasa (Lipset, Rokkan 1967). Jedno od značajnih mesta ove teorije jeste hipoteza da se koreni strukture rascepa u Evropi mogu naći već u dvadesetim godinama prošlog veka. Paradoksalno, kako su Lipset i Rokkan utvrdili osnovnu strukturu društvenih podela i partijskih sistema, ovi rascepi su počeli da gube na svojoj važnosti. Stvaranje podela na osnovu postmaterijalističkih vrednosti, pojava zelenih, a potom i rast radikalne desnice (antiimigracionih stranaka) dali su podsticaj za razvoj mnogobrojnih novih teorija rascepa (Oppenhuis 1995; Norris 2004). Sa druge strane kako je „treći talas demokratizacije“ došao do Istočne Evrope (Huntington 1991) postavilo se pitanje da li treba očekivati da će se

formiranje partijskog sistema u ovim državama odvijati na osnovu podela koje su bile karakteristične za Zapadnu Evropu. Otuda, negde početkom devedesetih nastao je veliki broj alternativnih teorija rascepa.

U ovom radu ćemo iskoristiti jedan od najpoznatijih primera teorije formacije partijskih sistema u Istočnoj Evropi, naime teoriju rascepa koju je razvio Herbert Kitschelt. Kitschelt tvrdi da su se partijski sistemi u Evropi formirali na osnovu tri osnovna rascepa (Kitschelt 1992). Prva podela je bazirana na razlikama u razumevanju pojma građanina. Naime, pojam građanina se može razumeti inkluzivno (kosmopolitizam) ili ekskluzivno. Osnovna razlika između ovih pojmova je u tome što inkluzivna definicija građanina isključuje iz pojma građanina etničke, rasne i religijske karakteristike, dok ih ekskluzivna uključuje. Drugi rascep je baziran na razlici u oblicima donošenja odluka. Dva osnovna oblika na kojima je zasnovan ovaj sukob su sa jedne strane uski i hijerarhijski oblik donošenja odluka i njemu suprotstavljeni široki i demokratski oblik donošenja odluka. Ove oblike Kitschelt sažima u osnovni sukob između autoritarnog i libertarijanskog načina odlučivanja. Na kraju, treća podela je utemeljena u razlici između podrške slobodnom tržištu ili tržištu koje je kontrolisano od strane države.

Na osnovu ovih rascepa mi smo uveli sledeće varijable. Sintetički pokazatelj „percepcija bliske prošlosti“, zasnovan na pet pitanja, služi kao indikator pripadnosti i identifikacije sa grupama zasnovanim na prvom rascepu. Ovaj indikator ima ograničenu vrednost s obzirom da samo posredno uspostavlja odnos sa odgovarajućim grupama. Zato ćemo u analizu uključiti i sintetički pokazatelj „nacionalistička orijentacija“ koji će nam dodatno pomoći da rastumačimo ponašanje birača utemeljeno na ovom rascepu.¹ U tom smislu, gde god je to moguće, ova će varijabla biti dopunjena sa varijablom koja će određivati pripadnost manjinskim etničkim zajednicama.² Sintetički pokazatelj, zasnovan na pet pitanja, „demokratska orijentacija“ služiće za utvrđivanje pripadnosti grupama utemeljenim u razlici između autoritarnog i libertarijanskog načina odlučivanja. Na kraju, pitanje „Kada je reč o ekonomskom sistemu, koje je od ovih mišljenja za vas najprihvatljivije?“ služi kao indikator pripadnosti grupi na osnovu trećeg rascepa.

1 Pitanja na kojima su zasnovani sintetički pokazatelji mogu se naći u dodatku.

2 Ova varijabla se takođe može tumačiti kao mikrosociološka varijabla.

Identifikacije sa blokom partija

Napomenuli smo da pojam partijske identifikacije, shvaćen u tradiciji Mičigen škole, nije primenljiv na ostale partijske sisteme, pogotovu ne na one u Evropi. Sa druge, strane pitanje je kakvu ulogu partijska identifikacija ima u predsedničkim izborima. Zato ćemo mi ovde usvojiti jedan širi pojam identifikacije koji se temelji na ideji ideologije kao jednodimenzionalnog kontinuuma koji je definisan osnovnim programskim načelima (Downs 1957). Blokovi partija su definisani svojim pozicioniranjem u ovom prostoru, i mi ćemo meriti identifikaciju sa ovako formiranim blokovima partija. Ovako operacionalizovan pojam identifikacije je zamišljen kao odgovor na okolnosti duboko polarizovanog društva, kao i prilagođavanje samom karakteru predsedničkih izbora (naime, činjenici da u drugom krugu nužno nastupaju dva kandidata što po sebi vodi stvaranju blokova).

Identifikacija je najčešće merena na osnovu pitanja koja određuje bliskost prema određenim partijama. U našem setu podataka bliskost je merena za sledeće partije: G17 PLUS, Demokratsku stranku, Demokratsku stranku Srbije, Novu Srbiju, Socijalističku partiju Srbije, Srpsku radikalnu stranku i Liberalno demokratsku partiju. Na osnovu ovih varijabli u stanju smo da izvršimo ekstrakciju faktora i time dobijemo sliku percipiranog političkog prostora. Ovo smo učinili koristeći PC (*principal component*) analizu i primenjujući Varimax rotaciju. Ekstrakcija je izvršena koristeći Kaiser kriterijum, a rezultati su sačuvani putem regresije čime su stvorene dve nove varijable.

Kao što vidimo (tabela 1) percipirani politički prostor u Srbiji se može podeliti na dva dela. Ovakva situacija karakteriše Srbiju već nekoliko poslednjih godina.³ Imena faktora su preuzeta iz analize koju je CeSID sproveo 2005 (Mihailović *et. al.*, 2005). U prvoj, liberalno demokratskoj, komponenti dominantne stranke su Demokratska stranka i G17 PLUS. Na drugoj strani, u socijal-nacionalnoj komponenti vodeće stranke su Srpska radikalna stranka i Socijalistička stranka Srbije. Takođe možemo videti da Nova Srbija i Demokratska stranka Srbije podjednako doprinose varijaciji unutar oba faktora, tačnije da one podjednako pripadaju i jednom i drugom bloku.

3 Osim analize koju su sprovedli Mihailović i ostali, skoro identični rezultati se mogu ekstrahovati iz podataka za parlamentarne izbore iz 2007.

Tabela 1

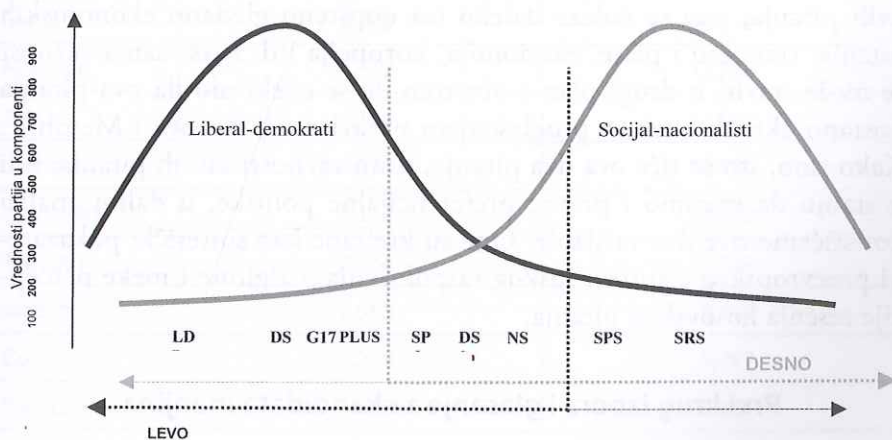
	Liberalno demokratska komponenta	Socijal-nacionalna komponenta
G17 PLUS	.866	-
DS	.933	-
DSS	.640	.635
NS	.601	.705
SPS	-	.859
SRS	-	.935
LDP	.758	-
	44%	39%

* Izostavljen su vrednosti ispod .50

Ako bi pokušali da ove rezultate interpretiramo u jednodimenzionalnom ideološkom prostoru onda bi interpretacija rezultata odgovarala logici predstavljenoj na slici 2. Rezultati su prikazani na nivou partija, međutim, važnije je rezultate shvatiti na nivou individua, s obzirom da će svaki slučaj imati po jednu vrednost u obe varijable. Rezultati ne identifikuju snagu uverenja ili identifikacije sa ideologijom. Kako je ekstrakcija faktora bazirana na zajedničkoj varijaciji unutar svake komponente, onda oni slučajevi (individue) koji najbolje opisuju variranje u celokupnom faktoru imaju i najviše rezultate. U tom smislu glasači koji podržavaju DS ili SRS imaju najveću vrednost u faktorima u kojima ove stranke dominiraju, dok obrnuto važi za njihove vrednosti u suprotnom faktoru. Dakle, ako se usredsredimo na interpretaciju kroz pojam partijske identifikacije, tačnije identifikacije sa blokom partija, onda oni glasači koji podržavaju partije koje dominiraju faktorima biće predstavljeni kao snažnije identifikovani sa odgovarajućim blokom. Ovako shvaćena identifikacija je i dobra i loša. Loša je jer ako, na primer, govorimo o liberalno demokratskom bloku i poredimo glasače DS-a i glasače LDP-a, mnogo je manje verovatno da bi ovi drugi mogli da promene blok sa kojim se identifikuju, ali će ipak glasači DS-a imati više rezultate. Međutim, ako govorimo o značaju za sam blok, jasno je da su glasači DS-a daleko bitniji za identitet bloka što zbog same veličine te partije, što zbog njenog dela u izbornom telu. U tom smislu, ekstrakcija faktora odražava realnu važnost svake partije u ideološkom prostoru.

Interpretacija kroz jednodimenzionalni ideološki prostor je važna s obzirom da povezuje partijsku identifikaciju sa modelom preferencijalne politike (*policy preference model*). Ovaj model opisuje izbor kao posledicu racionalnog rasuđivanja u kojem glasači biraju partije s obzirom na korist koju očekuju od akta glasanja (Brug *et. al.*, 2003; Brug *et. al.*, 2005; Brug *et. al.*, 2006). Ovaj pojam se obično operacionalizuje putem pozicioniranja ispitanika i svih relevantnih partija u okviru jednodimenzionalnog kontinuuma, i kalkulacijom udaljenosti prema određenim politikama. U tom smislu prikazani indikatori predstavljaju robusnu meru pripadnosti jednoj ili drugoj ideološkoj opciji. Dakle, u slučaju da pripadnosti liberalno demokratskom i socijal-nacionalnom bloku budu imale visoke koeficijente u testovima, to bi značilo da je izbor između jednog ili drugog kandidata vođen prevashodno racionalnim razlozima i željom da se generalno utiče na smer politike, a ne, recimo, težnjom da se izrazi protest ili da se glasa s obzirom na neko posebno pitanje.

Slika 2

Pitanja

Sledeći set varijabli koje ćemo uvesti u model jesu posebna pitanja, odnosno problemi koji mogu navesti glasače da se opredele za jednog kandidata pre nego za drugog. Pitali smo ispitanike da se opredele za tri najvažnija cilja od dvanaest ponuđenih opcija. Izabrani ciljevi nisu rangirani po značaju. Od ovih dvanaest mogućnosti mi smo iskoristili deset da

kreiramo indikatore važnosti određenih ciljeva. Indikatori su kreirani tako što su odgovori rekodirani u posebne varijable, a potom je trideset novostvorenih varijabli spojeno na taj način da finalnih deset varijabli označavaju svaki put kada je cilj bio uvršten među tri najvažnija.

Dva cilja koja nisu iskorišćena za kreiranje ovakvih varijabli jesu očuvanje Kosova i Metohije i priključenje zemlje Evropskoj uniji. Ova dva pitanja zavređuju posebnu pažnju iz više razloga. Prvo, priključenje Evropskoj uniji je bilo osnov kampanje predsedničkog kandidata Borisa Tadića. Drugo, opšte prihvaćeni konsenzus oko statusa pokrajine, gurnuo je u drugi plan razlike spram politike prema pokrajini, a onda posledično, i prema Evropskoj uniji, u slučaju secesije pokrajine. Prema tome, čini se da se u smeru preferencijalne politike po pitanju statusa Kosova i Metohije može lokalizovati jedan latentni konflikt koji će u budućnosti dominirati političkim diskursom. U tom smislu odnos prema Evropskoj uniji transparentno, dok odnos prema Kosovu i Metohiji prikriveno, mogu se smatrati indikatorima fundamentalnih podela karakterističnih za srpsko društvo. Međutim, što se tiče same važnosti ovih pitanja, ona se nalaze daleko iza uopšteno gledano ekonomskih pitanja: standard i plate, ekonomija, korupcija itd. Ipak, sama važnost se može staviti u drugi plan s obzirom da se očekivalo da ova pitanja postanu aktualna tek sa proglašenjem nezavisnosti Kosova i Metohije. Kako smo, što se tiče ova dva pitanja, osim važnosti samih pitanja, bili u stanju da merimo i pravac preferencijalne politike, u daljoj analizi korišćićemo ove dve varijable. One su kreirane kao sintetički pokazatelji proevropskog i antievropskog raspoloženja, i rigidne i meke percepcije rešenja kosovskog pitanja.

Prvi krug izbora i glasanje za kandidata manjina

Na prvom mestu neophodno je da razmotrimo podršku kandidatu manjinske etničke zajednice – Ištvanu Pastoru. U prvom krugu predsedničkih izbora ovaj kandidat je osvoji 93.039 glasova ili 2.26% od ukupnog broja izašlih birača, što nije bilo dovoljno da nastupi i u drugom krugu predsedničkih izbora. Osnovno pitanje jeste da li je Ištvan Pastor uspeo da privuče glasove pripadnika drugih nacionalnih manjina, naime da li je uspeo da se predstavi kao kandidat nacionalnih manjina uopšte.

Podaci na agregatnom nivou pokazuju da ovo nije bio slučaj. Većina glasova koju je dobio Ištvan Pastor geografski se nalazi na severu Srbije, tačnije u opštinama Subotica, Kanjiža, Bačka Topola itd. Na tabeli 2 može se uporedno videti populacija mađarske manjine i glasovi koje je dobio Ištvan Pastor u gradovima sa najvećim procentom ove manjine. Takođe, koeficijent korelacije između populacije mađarske nacionalne manjine u opštini i broja glasova koje je Ištvan Pastor dobio na nivou opštine je izrazito visok ($r=.986$; $p<.005$).⁴

Tabela 2

	Broj glasova koje je dobio Ištvan Pastor	Broj pripadnika mađarske nacionalne manjine
Subotica	19.326	47.148
Kanjiža	9.490	19.019
Bačka Topola	8.232	18.189
Bečej	7.274	15.928
Senta	6.783	16.512
Novi Sad	4.162	13.738
Ada	4.118	11.627
Sombor	3.238	10.530
Zrenjanin	3.113	12.070
Temerin	2.974	6.734
Mali Idoš	2.655	5.912
Čoka	2.289	5.797
Kikinda	1.827	7.264

Kako je ovaj kandidat nastupao ispred Mađarske koalicije, čini se da je sam izostanak inicijalno šire podrške, naime stvaranje jedne međuetničke koalicije (slične koaliciji „Za toleranciju“) koja bi stajala iz ovoga kandidata, uslovio da on prvenstveno bude percipiran kao kandidat mađarske nacionalne manjine.

⁴ Rezultati su bazirani na podacima bez Kosova i Metohije pošto popis nije bio sproveden na tom prostoru.

Potvrdu ove činjenice imamo i u našem istraživanju. Naime, Ištvan Pastor, po svemu sudeći, nije uspeo da privuče značajniji deo glasova nijedne druge grupe etničkih manjina (tabela 2).

Tabela 3 *Raspored glasova etničkih manjina isključujući mađarsku manjinu*

	Musliman/Bošnjak	Hrvat	Rom	Jugosloven	Ostali	Ukupno
T. Nikolić	0.0%	0.0%	14.5%	2.9%	13.0%	30.4%
B. Tadić	14.5%	7.2%	4.3%	10.1%	15.9%	52.2%
Č. Jovanović	7.2%	1.4%	0.0%	0.0%	1.4%	10.1%
I. Pastor	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
M. Mrkonjić	0.0%	1.4%	2.9%	0.0%	0.0%	4.3%
V. Ilić	0.0%	0.0%	1.4%	1.4%	0.0%	2.9%

Štaviše, naše istraživanje pokazuje da čak nije uspeo ni da se predstavi kao dominantni predstavnik mađarske manjine. Tačnije, prema našem istraživanju glasači mađarske nacionalne manjine već u prvom krugu su se većinski opredelili za kandidata Borisa Tadića, a onda i kandidata Čedomira Jovanovića, pa tek onda Ištvana Pastora. Od ispitanika koji su želeli da nam kažu da li će izaći na izbore i za koga će glasati 66.7% izabralo je Tadića, 22.2% Jovanovića a tek 11,1% Pastora. Međutim ove rezultate treba uzeti sa oprezom s obzirom da primarni cilj istraživanja nije bio utvrđivanje obrazaca glasanja u mađarskoj etničkoj zajednici, i da se zaključci baziraju na zaista malom delu uzorka.

Ipak, na sličan zaključak navode i zvanični rezultati izbora; naime, kako prema popisu iz 2002. populacija Mađara u Srbiji iznosi 293.299, jasno je da Ištvan Pastor nije uspeo da motiviše sve punoletne građane iz ove grupe da glasaju za njega. Takođe, treba naglasiti da na agregatnom nivou kandidati Boris Tadić i Čedomir Jovanović imaju statistički relevantne pozitivne koeficijente korelacije sa veličinom populacije mađarske nacionalne manjine na nivou opštine ($r=.222$ i $r=.256$). Imajući u vidu i veliku izlaznost u okruzima na severu Srbije, očigledno je da Ištvan Pastor nije bio percipiran kao relevantan kandidat ni u okvirima mađarske nacionalne zajednice. Međutim, treba napomenuti da je

ovaj kandidat uspeo da privuče skoro duplo više glasova nego što je to uspeo jedini predstavnik mađarske zajednice u parlamentu, Savez vojvođanskih Mađara.

Dakle, generalno gledano, Ištvan Pastor nije uspeo da okupi oko sebe pripadnike manjinskih etničkih zajednica, a takođe nije uspeo ni da se nametne kao predstavnik svoje manjinske zajednice. Prema tome, u pogledu ovoga kandidata nema smisla diskutovati o generalnom obrascu birača koji pripadaju manjinskim etničkim zajednicama.

Opšti model glasanja

U ovom delu analiziraćemo tendencije karakteristične za čitavo biračko telo uključujući i manjine. Test je baziran na logaritamskoj regresiji. Zavisna varijabla je izbor kandidata u drugom krugu izbora. Bazna vrednost ili 0 je glas za Tomislava Nikolića; prema tome svi rezultati će biti interpretirani s obzirom na podršku Borisu Tadiću. Ceo model je statistički značajan ($p < .005$), pri tome procenat objašnjene varijacije je više nego zadovoljavajući (tabela 4). Na narednim stranama interpretiraćemo samo statistički relevantne koeficijente.

Prvo što uočavamo jeste dominacija rascepa baziranog na pojmu građanina. Naime, dok rast od jedne jedinice mere u pogledu „percepcije bliske prošlosti“ (kretanje ka odbacivanju politike S. Miloševića) čine dva puta verovatnijim mogućnost glasanja za Borisa Tadića, rast od jedne jedinice u pogledu „nacionalizma“ (kretanje ka pretežno nenaacionalističkoj orijentaciji) podiže šanse za izbor Borisa Tadića za nešto više od 70%. Dakle, jasno je da zalaganje za inkluzivni pojam građanina jeste ono što razlikuje glasače Borisa Tadića od glasača Tomislava Nikolića.

Od pitanja jedino „percepcija rešenja kosovskog pitanja“ ima statistički značajnu vrednost. S obzirom na kampanju koju je vodio Boris Tadić, očekivalo bi se da pitanje „odnos prema EU“ dominira, međutim, pretežno meko viđenje rešenja statusa Kosova jeste ono što razlikuje birače ovog kandidata od birača Tomislava Nikolića. Naime, porast od jedne jedinice u ovoj varijabli (kretanje ka mekšem shvatanju rešenja statusa Kosova i Metohije), podiže šanse glasanja za Borisa Tadića za nešto više od dva puta.

Tabela 4

		B	S. G.	Wald	p	Exp (B)
Mikrosociološke varijable	Pol	.049	.326	.022	.881	1.050
	Starost	.101	.112	.816	.366	1.107
	Obrazovanje	.280	.156	3.216	.073	1.322
Makrosociološke varijable	Poželjni ekonomski sistem	-.168	.190	.783	.376	.846
	Demokratska orijentacija	.296	.201	2.161	.142	1.344
	Percepcija bliske prošlosti	.703	.176	16.054	.000	2.021
	Nacionalizam	.554	.220	6.359	.012	1.740
Identifikacija sa blokom partija	Liberalno demokratska opcija	2.927	.334	76.835	.000	18.670
	Socijal-nacionalna opcija	-1.831	.244	56.524	.000	.160
Pitanja	Ekonomski razvoj	-.073	.368	.039	.843	.930
	Politička stabilnost	.126	.418	.090	.764	1.134
	Socijalna politika	.756	.433	3.038	.081	2.129
	Smanjenje kriminala i korupcije	.355	.359	.979	.322	1.427
	Smanjenje nezaposlenosti	.045	.355	.016	.900	1.046
	Poštovanje prava nacionalnih manjina	.514	.933	.304	.581	1.672
	Poboljšanje životnog standarda, plata...	-.064	.367	.031	.861	.938
	Ekologija, zdrava životna sredina	-1.027	.747	1.891	.169	.358
	Vladavina prava, bolji rad sudova	1.228	.683	3.235	.072	3.414
	Saradnja sa Haškim tribunalom	-.766	1.682	.207	.649	.465
	Odnos prema EU	.046	.267	.029	.864	1.047
	Percepcija rešenja kosovskog pitanja	.835	.201	17.219	.000	2.305
	Manjine	1.308	.565	5.364	.021	3.699
Konstanta	-11.801	1.728	46.616	.000	.000	

-2 Log likelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerk R ²
269.753	.647	.867

Chi ²	p
852.954	.000

Međutim, najdominantniji prediktori u ovoj jednačini jesu identifikacije sa partijskim blokovima. Porast u liberalno demokratskoj opciji čini preko osamnaest puta verovatnijim glasanje za Borisa Tadića, dok porast od jedne jedinice u socijal-nacionalnoj opciji uvećava šanse izbora Tomislava Nikolića za 6.25 puta. Prema tome, jasno je da ideološka orijentacija jeste dominantan faktor u izboru predsedničkog kandidata. Imajući na umu gorepomenutu interpretaciju ovih varijabli, može se reći da su glasači Borisa Tadića prvenstveno vođeni racionalnim rasuđivanjem, tačnije da njihov glas ima prevashodno instrumentalnu ulogu – postizanje željene politike. Sa druge strane, čini se da je ovo manje slučaj sa glasačima Tomislava Nikolića, za koje se još uvek ne može reći da njihov glas ima isključivo ekspresivnu ulogu, ali gde je instrumentalna uloga daleko manja.

Na kraju okrenimo se glasanju etničkih manjina. Naše istraživanje potvrđuje tezu da su pripadnici etničkih manjina značajno uticali na ishod drugog kruga predsedničkih izbora. Pripadnici etničkih manjina će za negde oko 3.5 puta verovatnije glasati za Borisa Tadića. Naše istraživanje pokazuje da je ovaj odnos karakterističan za skoro svaku grupu etničkih manjina, osim romske. S obzirom da je razlika između Borisa Tadića i Tomislava Nikolića bila 107.312 glasova, a da je broj građana koji se ne izjašnjavaju kao Srbi prema popisu iz 2002. iznosio 1.285.163, onda postoji mesto i za tvrdnju da su nacionalne manjine odlučile ishod izbora.

Potvrdu ovog zaključka imamo i na agregatnom nivou. Na nivou opština (bez Kosova) postoji relativno snažna, statistički relevantna ($p < 0.05$) asocijacija između pripadnosti bilo kojoj etničkoj grupi osim srpske i broja glasova koje je dobio Boris Tadić ($r = 0.469$).

Glasanje manjina

U prethodnoj analizi izdvojili smo tri nezavisne grupe faktora koji imaju presudan uticaj na podršku predsedničkom kandidatu Borisu Tadiću. Već smo napomenuli da je dominantan faktor identifikacija sa partijskim blokom, tačnije, sa jednom široko shvaćenom ideološkom orijentacijom. Sada ćemo pogledati šta je to što razlikuje glasanje manjina od glasanja pripadnika većinske etničke zajednice.

Prvo što je bitno shvatiti jeste da se glasanje manjina ne može shvatiti kao glasanje u okviru liberalno demokratskog bloka. Pre svega, to bi se kosalilo sa pretpostavkama logaritamske regresije (nepostojanje kolinearnosti),

tako da takav pristup ne bi ni bio moguć u prethodnom testu. Međutim, to i dalje ne znači da posebne etničke zajednice ne mogu imati visoke koeficijente korelacije sa nekim od partijskih blokova. Ipak, to nije slučaj (tabela 5). Izvestan broj statistički relevantnih koeficijenata se može primetiti, međutim sve ove vrednosti su relativno niske.

Tabela 5

		Musliman/ Bošnjak	Mađar	Hrvat	Rom	Jugo- sloven	Ostali
Liberalno demokratska opcija	Koeficijent korelacije	.039	.057	.036	-.084	.001	.094
	p	.231	.076	.262	.009	.969	.003
Socijal-nacionalna opcija	Koeficijent korelacije	-.149	-.093	.005	.013	-.048	-.023
	p	.000	.004	.879	.679	.140	.467

Očigledno, glasanje manjina je vođeno drugačijom logikom nego glasanje većinske zajednice. U tom smislu, mi ćemo razviti jedan poseban model za glasanje manjina. Prvo ćemo, korišćenjem generalnog modela utvrditi koje od gorenavedenih prediktora izbornog ponašanja su presudni za razliku između pripadnika srpske etničke zajednice i pripadnika manjinskih etničkih zajednica. Iz modela ćemo isključiti mikrosociološke varijable, jer bi one služile kao indikatori demografskih razlika, a ne faktora presudnih u razumevanju ponašanja birača. Nakon toga, statistički relevantne varijable, kao i osnovne mikrosociološke varijable ćemo upotrebiti za kreiranje novog modela. Naravno, ovaj model je validan samo pod pretpostavkom pune specifikacije, što ćemo mi usvojiti za potrebe ovog rada. Na kraju, testiraćemo ovaj model i prodiskutovati dobijene rezultate.

Iako je model koji smo upotrebili za razlikovanje manjinske od većinske etničke zajednice statistički relevantan, procenat objašnjene varijacije je relativno nizak (tabela 6). Kako se i očekivalo, identifikacije sa blokom partija nisu relevantne za razliku između manjinskih i srpske etničke zajednice. Ono što čini razliku jeste zabrinutost za, generalno gledano, ekonomska pitanja. Isticanje socijalne politike i smanjenja nezaposlenosti podiže šanse da je glasač pripadnik manjinske etničke zajednice za otprilike 100% i 80%. U tom smislu, interesantno je da se pripadnici manjina raspoznaju i po tome što smatraju da je komandna ekonomija bolja od tržišne.

Tabela 6

		B	S. G.	Wald	P	Exp (B)
Makrosociološke varijable	Percepcija bliske prošlosti	-.143	.094	2.302	.129	.867
	Poželjni ekonomski sistem	-.304	.098	9.552	.002	.738
	Demokratska orijentacija	-.142	.104	1.852	.173	.868
	Nacionalizam	.341	.117	8.496	.004	1.406
Identifikacija sa blokom partija	Liberalno demokratska opcija	.056	.104	.291	.589	1.058
	Socijal-nacionalna opcija	.055	.096	.328	.567	1.057
Pitanja	Ekonomski razvoj	.333	.195	2.908	.088	1.395
	Politička stabilnost	.381	.224	2.884	.089	1.463
	Socijalna politika	.683	.219	9.734	.002	1.980
	Smanjenje kriminala i korupcije	-.124	.206	.361	.548	.884
	Smanjenje nezaposlenosti	.580	.196	8.785	.003	1.786
	Poštovanje prava nacionalnih manjina	2.627	.263	100.182	.000	13.838
	Poboljšanje životnog standarda, plata...	.256	.195	1.724	.189	1.292
	Ekologija, zdrava životna sredina	.109	.350	.097	.756	1.115
	Vladavina prava, bolji rad sudova	.296	.327	.816	.366	1.344
	Saradnja sa Haškim tribunalom	-.031	.667	.002	.963	.969
	Odnos prema EU	.063	.125	.250	.617	1.065
	Percepcija rešenja kosovskog pitanja	.442	.101	19.348	.000	1.556
	Konstanta	-4.385	.720	37.096	.000	.012

-2 Log likelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerk R ²
1000.059	.136	.237
Chi ²	p	
207.493	.000	

Takođe, kretanje ka ne-nacionalističkoj orijentaciji podiže šanse za pripadnost etničkim manjinama za 40%. Na kraju, kretanje ka mekoj percepciji rešenja statusa Kosova i Metohije uvećava šanse za pripadnost manjinskim etničkim zajednicama za približno 50%. Međutim, kao što se i moglo očekivati, najveću razliku između ove dve grupe čini zabrinutost za poštovanje prava nacionalnih manjina. Isticanje ovog pitanja povećava šanse pripadnosti birača grupi etničkih manjina za skoro 14 puta.

Kako smo istakli ranije, ove varijable, uz mikrosociološke varijable upotrebićemo za kreiranje novog modela. Zavisna varijabla će biti izbor predsedničkog kandidata u istom onom obliku koji je upotrebljen u generalnom modelu ponašanja birača. Međutim, s obzirom da analiziramo samo obrasce glasanja manjina, broj slučajeva je smanjen. Kako se može videti, model je statistički značajan i prilično dobro objašnjava varijacije u varijablama (tabela 7).

Tabela 7

		B	S. E.	Wald	p	Exp (B)
Pitanja	Socijalna politika	-.202	.925	.048	.827	.817
	Smanjenje nezaposlenosti	1.234	.960	1.653	.199	3.435
	Poštovanje prava nacionalnih manjina	1.968	1.266	2.415	.120	7.156
	Percepcija rešenja kosovskog pitanja	.172	.374	.212	.645	1.188
Makrosociološke varijable	Nacionalizam	.917	.430	4.551	.033	2.502
	Poželjni ekonomski sistem	-.622	.416	2.229	.135	.537
Mikrosociološke varijable	Starost	-.675	.321	4.422	.035	.509
	Pol	1.091	.818	1.781	.182	2.978
	Obrazovanje	.626	.310	.043	.043	1.871
	Konstanta	-.698	2.200	.101	.751	.498

-2 Log likelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerk R ²
55.899(a)	.353	.568
Chi ²	p	
45.458	.000	

Većina statistički relevantnih varijabli pripada grupi mikrosocioloških varijabli, naime vidimo da ukoliko je pripadnik neke od manjinskih zajednica bolje obrazovan šanse da će glasati za Borisa Tadića uvećavaju se za 90% sa svakom jedinicom mere. Međutim, suprotno se može primetiti kada se radi o godinama. Naime, što je pripadnik manjinske etničke zajednice stariji, to je verovatnije da će glasati za Tomislava Nikolića. Međutim, najveći efekat proizvodi kretanje ka ne-nacionalističkoj orijentaciji. Sa svakom jedinicom kretanja ka ne-nacionalističkoj opciji, šanse glasanja za Borisa Tadića se uvećavaju za dva i po puta.

Prema tome, možemo zaključiti da se glasanje manjina prevashodno zasniva na podeli koja potiče iz pojma građanina. U tom smislu, zalaganje za inkluzivno shvatanje građanina jeste presudni momenat koji je doveo Borisa Tadića do pobede u drugom krugu predsedničkih izbora.

Zaključak

Na prethodnim stranicama prepoznali smo nekolicinu fenomena vezanih za glasanje etničkih manjina. Prvo, pokazali smo da Ištvan Pastor nije bio percipiran kao kandidat manjina uopšte, kao i to da je imao i relativno ograničenu podršku u okviru mađarske zajednice. Potom, demonstrirali smo da se iz perspektive etniciteta oblici glasanja mogu podeliti na dva osnovna oblika. Prvi je ideološko glasanje koje je bilo dominantan oblik motivacije onog dela većinske, srpske, zajednice koja je glasala za predsedničkog kandidata Borisa Tadića. U nešto manjoj meri ovaj oblik ponašanja je karakterističan i za glasače predsedničkog kandidata Tomislava Nikolića. Prema tome, pokazali smo da pripadnici većinske etničke zajednice glasaju da bi postigli ostvarenje izvesne politike, tačnije ostvarili neki realno određen cilj. Međutim, utvrdili smo da se i glasanje etničkih manjina prevashodno zasniva na rascepu oko pojma građanina onako kako je ovaj rascep definisao Kitschelt. S obzirom da smo demonstrirali i veliku zabrinutost nacionalnih manjina za osnovna ekonomska pitanja, na osnovu činjenice da se glasanje manjina prevashodno temelji na pojmu građanina, može se zaključiti da su obrasci ponašanja ovih birača i dalje uslovljeni dešavanjima s kraja dvadesetog veka. Očigledno, da su snažna polarizacija društva i predizborna retorika podsetile ove birače na period devedesetih, što ih je motivisalo da predominantno glasaju za Borisa Tadića. Prema tome, možemo zaključiti da što se tiče obrazaca ponašanja birača

u Srbiji, biračko telo etničkih manjina u ovom trenutku manifestuje simptome postkonfliktnog društva gde strah od međuetničkog nasilja i težnja da se ono ne ponovi određuju glas.

LITERATURA

- Brug, Wouter Van der, Mark Franklin. 2005. 'Voting behavior in new and established democracies in the EU: how different are the electorates?' Paper prepared for the first EASR conference in Barcelona.
- Brug, Wouter Van der, Meindert Fennema and Jean Tillie. 2003. 'Why some anti-immigrant parties fail and others succeed'. *Comparative Political Studies*.
- Brug, Wouter Van der, Meindert Fennema. 2006. 'The support base of radical right parties in the enlarged European Union'. EES Spring Meeting 2006 on The European Parliament election of 2004. Lisbon.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller, Donald E. Stokes. 1980. *The American voter*. Chicago: University of Chicago Press.
- Converse, Philip E. 1967. 'Some Priority Variables in Comparative Electoral Research'. Lipset, Seymour M., Stein Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row Publishers.
- Fiorina, M. P. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Franklin, C. F. and J. E. Jackson. 1983. 'The Dynamics of Party Identification'. *American Political Science Review* 77: 957-73.
- Franklin, M. 1992. „The Decline of Cleavage Politics“ in M. Franklin, T. Mackie and H. Valen (eds.). *Electoral Change*.
- Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman : University of Oklahoma Press.
- Harrop, Martin, William Miller. 1987. *Elections and Voters: A Comparative Introduction*. London: Macmillan.
- Kitschelt, Herbert. 1992. *The Formation of Party Systems in Eastern Europe*. *Politics and Society* 1. Ithaca, N.Y. Mario Einaudi Center for International Studies.
- Lipset, Seymour M., Stein Rokkan. 1967. 'Cleavage Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction'.
- Lipset, Seymour M., Stein Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

- Mihailović, Srećko, Zoran Stojiljković, Đorđe Vuković, Miloš Mojsilović, Marko Ivković. 2005. *Političke podele – pet godina posle*. Beograd: CeSID.
- Norris Pippa. 2004. The 'new cleavage' thesis and the social basis of radical right support Paper for APSA Panel 36-15 The Right in Elections at the Annual Meeting of the American Political Science Association. Chicago.
- Oppenhuis Erik. 1995. Voting behavior in Europe. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Schmitt, Hermann. 2002. 'Multiple Party Identifications'. Conference of the Comparative Study of Electoral.

Dodatak

Sintetički pokazatelji i pitanja na kojima su bazirani

Odnos prema EU

Recite mi, molim Vas, da li se slažete ili ne slažete sa sledećim izjavama:

1. Članstvo u EU će nam doneti više koristi nego štete
2. NATO savez ne može doneti nikakvo dobro našoj zemlji
3. Novi svetski poredak želi da našu zemlju pretvori u koloniju
4. Svet i Evropa nam ne daju da ostanemo svoji na svome
5. Zapadni svet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala

Nacionalizam

Recite mi, molim Vas, da li se slažete ili ne slažete sa sledećim izjavama:

1. Moj narod ima mnogo neprijatelja
2. Očigledno je da su se neke nacije zaverile protiv moga naroda
3. Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije
4. Naši nacionalni interesi su u današnjem svetu u svakom pogledu ugroženi
5. Uvek treba da budemo spremni da branimo nacionalne interese, pa i ratom ako treba

Odnos prema prošlosti

Koliko se slažete, a koliko ne slažete sa sledećim tvrdnjama:

1. Srbija nije imala izbora, morala je u devedesetim godinama da uđe u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH
2. U Srbiji je bilo bolje dok su vladali socijalisti i radikali, nego sada
3. Politika koju je Milošević vodio prema Kosovu i Albancima bila je ispravna
4. Promene koje su izvršene u oktobru 2000. označile su početak propadanja Srbije
5. Bila je velika greška što je Milošević uhapšen i izručen Haškom tribunalu

Odnos prema demokratiji

Sada mi, molim vas, recite da li se slažete ili ne slažete sa sledećim izjavama:

1. Demokratija je dobra, jer omogućava da se utiče na politiku
2. Privreda u demokratiji loše funkcioniše
3. U demokratiji je suviše neodlučnosti i raspravljanja
4. Demokratije nisu uspešne u održavanju reda
5. Demokratija ima mana, ali je bolja od svih drugih poredaka

Percepcija rešenja kosovskog pitanja

Da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama:

1. Ukoliko se proglašava nezavisnost Kosova i Metohije, treba prekinuti odnose sa zemljama koje su tome najviše doprinele
2. Važnije je očuvanje Kosova i Metohije u sastavu Srbije nego ulazak Srbije u Evropsku uniju
3. Za očuvanje Kosova i Metohije spreman/na sam na dugoročna materijalna odricanja i pad životnog standarda
4. Za očuvanje Kosova i Metohije treba biti spreman na ukidanje demokratije i uvođenje vanrednog stanja
5. Ukoliko bi to bila cena za odbranu Kosova i Metohije trebalo bi ponovo ratovati sa Albancima i međunarodnom zajednicom

David Pupovac,

Voting of ethnical minorities and Presidential elections 2008

Abstract. *The analysis is focused on modes of voting typical for ethnic minorities on the whole, and defined by the aim of recognizing general trends within minorities' voting. The work introduces the concept of identification with a party block as a methodological tool which improves the analysis of polarized party systems. Also, in this work we introduce alternative ways of considering the problem of ethnic minorities' voting and creating models for the analysis of this group of voters. Since the analysis is primarily focused on members of minority communities on the whole, individual minority groups were considered only within the analysis of voting for a presidential candidate Istvan Pastor, and that mostly at the aggregate level. The results of the analysis are the identification of two basic patterns of voters' behaviour, ideological voting and voting on the basis of division established on the concept of citizen. These two modes of behaviour are localized in minority and majority ethnical communities, and represent modes of voting that dominantly define each of these groups. In that sense, modes of voting can be causally associated with the polarization of society and fear of going back to the past.*

Key words: *ethnical minorities, voters, polarization, identification with parties' blocks, division, voters' behaviour.*

Mentalitet nacionalnog opsadnog stanja i predsednički izbori u Srbiji

Apstrakt. U ovom istraživanju nastojali smo da utvrdimo (1) da li se dimenzije određenih političkih stavova nalaze u međusobno takvim relacijama da ukazuju na postojanje latentnog stavovskog obrasca mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja, (2) distribuciju opsadnog stanja u ispitivanoj populaciji i (3) povezanost opsadnog stanja sa predsedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama. Ispitivanje je sprovedeno na uzorku od 1.466 punoletnih građana na teritoriji Republike Srbije (bez Kosova i Metohije). Utvrdili smo da se dimenzije političkih stavova koje ukazuju na percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti (8 ajtema), spremnost na međunarodnu samoizolaciju i uvođenje vanrednog stanja u slučaju samoproglašenja i međunarodnog priznanja nezavisnosti Kosova (8 ajtema) te prihvatanje Miloševićeve političke matrice (5 ajtema) nalaze u međusobno takvim relacijama da na latentnom nivou formiraju unutrašnje koherentni stavovski obrazac kojeg smo nazvali mentalitet nacionalnog opsadnog stanja. Standardizacijom skale od 21 ajtema utvrdili smo da mentalitet nacionalnog opsadnog stanja sledi normalnu distribuciju u srpskoj populaciji, a na osnovu preračunavanja rezultata u klasifikacijske grupe utvrdili smo da jedna trećina punoletnih građana Srbije izražava visok stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja. Rezultati analize varijanse pokazali su da ispitanici koji podržavaju predsedničkog kandidata Srpske radikalne stranke u znatno većoj meri izražavaju mentalitet nacionalnog opsadnog stanja nego li ispitanici koji podržavaju predsedničkog kandidata Demokratske stranke. Sociodemografske karakteristike kao što su pol, dob i obrazovni nivo imaju znatno manji uticaj i značenje u predikciji rezultata na dimenziji mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja koje ukazuje na prisutnost konfliktne političke kulture ili ideologije.

Gljučne reči: mentalitet opsadnog stanja, nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija, političko nasleđe, politička kultura, predsednički izbori, sociodemografske karakteristike, Srbija.

Uvod

Mentalitet opsadnog stanja (*siege mentality*) je socijalno-političko-psihološki fenomen koji se odnosi na mentalno stanje u kojem članovi grupe održavaju centralno verovanje da ostatak sveta ima prema njima snažne

negativne namere (Bar-Tal i Antebi 1992a).¹ Reč je o percepciji koja implicira postojanje pretnje određenom društvu ili narodu a koja dolazi iz spoljnjeg, tj. neprijateljski raspoloženog sveta (Bar-Tal 1986; Canetti-Nisim,² Ariely i Halperin 2008). U tom slučaju strah, teskoba i negativna očekivanja prevladavaju u životu pojedinaca i kolektiviteta, razvija se ksenofobija, nacionalizam, te oni mehanizmi u društvu kojima se povećava pritisak na članove društva da se konformišu, ujedine i mobilišu³ (Canetti-Nisim i Pedahzur 2003; Jarymowicz i Bar-Tal 2006). Kada ovakva verovanja ili kognicije postanu centralne u kognitivnom repertoaru onda se gotovo redovno pojavljuju pogrešne percepcije postojećih međunarodnih odnosa koje mogu dovesti do kolektivne suspenzije realnosti⁴ (Janis 1982; Jervis 1976) i razvoja različitih vrsti stereotipa i predrasuda (Bar-Tal i Teichman 2005). Ne samo da se pojavljuje kognitivna zatvorenost (Kruglanski i Webster 1996), konzervativna verovanja (Kossowska i Van Hiel 2003; Šram 2007), već se pojavljuju snažne autoritarne tendencije generisane osećajem pretnje (Feldman i Stenner 1997) i ekstremne ili radikalne političke preferencije (Maoz i Eidelson 2007) koje mogu imati ozbiljne posledice kako za samo društvo tako i za međunarodnu zajednicu. Pored toga, mentalitet opsadnog stanja ili percepcija pretnje pridonosi snažnom podržavanju vladine politike koja je usmerena na stvaranje različitih zaštitnih politika (Huddy, Feldman i Weber 2007).

Pokušaji da se tačno utvrdi da li je svet doista neprijateljski raspoložen prema određenom narodu je irelevantan za razumevanje grupnog ponašanja jer krucijalno značenje imaju kognicije o svetu, a ne stvarno stanje u međunarodnim odnosima u datom političkom i istorijskom kontekstu. Ljudi naime deluju i reaguju prema svetu onako kako ga vide (Heider 1958;

-
- 1 Najsrdačnije zahvaljujem profesoru Danielu Bar-Talu sa Univerziteta u Tel-Avivu koji mi je velikodušno pomogao u pisanju ovog rada omogućivši mi uvid u njegove i radove drugih autora vezane za razumevanje i značenje koncepta mentaliteta opsadnog stanja.
 - 2 Takođe zahvaljujem profesorki Daphne Canetti-Nisim sa Univerziteta u Haifi i Yale Univerziteta na korisnim sugestijama u pisanju ovog rada kao i na poslanoj literaturi vezanoj za koncept percepcije pretnje.
 - 3 Često se oprečna mišljenja, koja se suprotstavljaju mentalitetu opsadnog stanja, prikrivaju jer se u političkom i društvenom životu percipiraju kao izdajnička i neprijateljska i treba ih sankcionisati.
 - 4 Društvo u tom slučaju može delovati u smeru u kojem se neće obazirati na norme i zahteve međunarodne zajednice, odnosno na reakcije drugih naroda i država koje ionako smatra neprijateljskim.

Krech, Crutchfield i Ballachey 1962) i u skladu s time ponašaju se i formiraju svoje političke stavove (Lieberman 1964). Ne znači, međutim, da se u nekim slučajevima iskustvo opsadnog stanja i percepcija ugroženosti ne mogu temeljiti na istinitim premisama, odnosno na objektivno postojećim činjenicama u međunarodnim odnosima, niti da je mentalitet opsadnog stanja neka nasleđena ili stabilna crta. Reč je o privremenom stanju duha koje može trajati duže ili kraće vreme, zavisno o iskustvima koja su percipirana te o kulturnim, političkim i društvenim mehanizmima koji ga podržavaju (Bar-Tal 1986).

Različiti su koreni pojave mentaliteta opsadnog stanja. Oni se mogu nalaziti u porukama i nastojanjima političkih lidera koji iz različitih razloga žele izolovati društvo od ostalog sveta,⁵ u političkim postupcima međunarodne zajednice koji u velikoj meri utiču na percepciju sveta i u kolektivnim iskustvima iz prošlosti, odnosno kolektivnom pamćenju (Bar-Tal 1998). Ovi se koreni opsadnog stanja ne moraju međusobno isključivati, tj. mogu istovremeno biti prisutni u jednom društvu. Bez obzira na to koji su generatori pojave i održavanja opsadnog stanja u pitanju, od članova društva se očekuje da njemu prilagode svoj individualni i kolektivni život. U tom pogledu je od posebne važnosti epistemička potreba za razumevanjem konflikta čime se osigurava koherentna, smisljena i pouzdana slika o situaciji na osnovu koje se redukuje nesigurnost i dvoznačnost (Jost *et al.*, 2003; Reykowski 1982). Ova vrsta razumevanja pomaže u opravdavanju konfliktne situacije koja često podrazumeva prisutnost različitih oblika nasilja. Potrebno je da se nauči da se uspešno suočavamo sa stresom, strahovima i drugim negativnim psihološkim fenomenima koji prate konfliktne situacije, jer se od članova društva u konfliktu traži da u dužem vremenskom razdoblju žive u teškim životnim uslovima koji podrazumevaju razne gubitke i nedaće (Selye 1993). Takođe je potrebno razviti one psihološke uslove koji će dovesti do pobede u konfliktu ili barem do osećaja da se u njemu nije izgubilo. Narod se treba pripremiti za dugu borbu, a to zahteva mobilizaciju ljudskih i materijalnih resursa. U tu se svrhu kod naroda mora razviti sistem psiholoških uslova kao što su lojalnost naciji i državi, jedinstvo, solidarnost, odlučnost, spremnost na žrtvu, izdržljivost i privrženost zajedničkim političkim ciljevima (Bar-Tal 1998).

5 Teško je ponekad razlikovati da li se ova samoizolacija temelji na percepciji o hostilnom svetu ili pak na unutrašnjim političkim potrebama.

Postoje tri međusobno povezana elementa koji formiraju centralni socijalno-psihološki repertoar društva u stanju opsadnog stanja: (1) kolektivno pamćenje, (2) etos konflikta i (3) kolektivna emocionalna orijentacija (Bar-Tal 2007). Društvena verovanja kolektivnog pamćenja nemaju nameru da prikažu objektivnu prošlost nego da se o njoj govori u funkciji sadašnje egzistencije društva, odnosno u funkciji zadovoljavanja nekih sadašnjih društvenih i političkih potreba. Etos konflikta Bar-Tal (2000) definiše kao konfiguraciju centralnih društvenih verovanja koja obezbeđuje partikularnu dominantnu orijentaciju prema sadašnjem i budućem stanju društva. Etos (stanje duha u narodu) ukazuje članovima društva da njihovo ponašanje nije puki slučaj, već prezentuje jedan koherentni i sistemski obrazac političkog saznanja. Ova vrsta naracije ili socijalne konstrukcije implicira da su političke odluke zasnovane na koherentnim i razumljivim verovanjima koja opravdavaju i motivišu članove društva da deluju na koordiniran način i prihvate ideologiju konflikta. Društvo u opsadnom stanju ima tendenciju da razvije karakteristične kolektivne emocionalne orijentacije kao što su strah i mržnja (Bar-Tal 2001; Petersen 2002). Strah može biti pobuđen pretnjama i opasnostima percipiranim u sadašnjoj situaciji, na osnovu generalizacije iskustava u prošlosti ili anticipacije budućih događaja. U takvoj stresnoj situaciji informacije se selektivno procesuiraju, uporno se drži verovanja o kolektivnoj nacionalnoj ugroženosti, a kolektivni strah koji se nalazi u pozadini često postaje uzrok nasilja (Brubaker i Laitin 1998). Konfliktna situacija, koju karakterizira mentalitet opsadnog stanja, je plodno tlo za mržnju jer druga nacija ili nacije u konfliktu ugrožavaju vitalne interese vlastite nacije (Baumeister i Butz 2005). Budući da je mržnja moćna motivaciona snaga, ona može dovesti do ekstremnih oblika nasilja kao što su etničko čišćenje ili čak genocid (Kressel 1996). Na osnovu kolektivnog pamćenja, etosa konflikta i emocionalnih orijentacija (posebno mržnje) stvara se relativno stabilan kognitivni repertoar mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja koji jest ili postaje jedan od glavnih i dominantnih tipova političke kulture (Ross 1998; Sodaro 2001; Šram 2006). Štaviše, teme iz kognitivnog repertoara opsadnog stanja kao što su verovanje u ispravnost sopstvenih ciljeva, pitanje bezbednosti, delegitimisanje suprotne strane, stvaranje pozitivne samopercepcije, viktimizacija (doživljavanje sebe kao žrtve), patriotizam i nacionalno jedinstvo mogu biti organizovani u tematske klastere koji predstavljaju određenu političku ideologiju (Bar-Tal 1998).

Pokušaćemo ovde da u najkraćim crtama navedemo elemente onog društveno-političkog konteksta koji su, prema našem mišljenju, generisali ili podržavaju mentalitet opsadnog stanja u kojem se društvo u Srbiji nalazi već gotovo dve decenije.

Rasprava povodom položaja kosovskih Srba krajem osamdesetih godina otvorila je srpsko nacionalno pitanje u celini, uz zahtev da se preispita i položaj Srba u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini. U isto vreme je Srpska akademija nauka i umetnosti izradila nacrt svog „Memoranduma“ s namerom da se razmotri politička i ekonomska situacija u SFR Jugoslaviji i ukaže na sve gori položaj srpskog naroda u federaciji. „Memorandum“ je polazio od pretpostavke da je srpski narod, najveći od jugoslavenskih konstitutivnih naroda, bio namerno „rasparčan“ i podeljen administrativnim granicama između federalnih jedinica. U dokumentu se govori o stanju Srba u Hrvatskoj i na Kosovu, gde su Srbi, kako je rečeno, žrtve fizičkog, političkog i kulturnog genocida, izloženi neofašističkoj agresiji i diskriminaciji, rafiniranoj i efikasnoj asimilacionoj politici nacionalne neravnopravnosti (Byford 2006). Ovde već možemo uočiti postojanje društvenih verovanja ili kognicija o viktimizaciji. Intelektualna i politička elita, a kasnije i znatan deo populacije, zastupa tezu kako su Srbi žrtve politike drugih naroda u federaciji. Kognitivni repertoar koji se sastoji od fokusiranja na nepravdu i zlo koje navodno čine drugi narodi, u kombinaciji s percepcijom sopstvene ispravnosti i moralne opravdanosti sopstvenih političkih zahteva, dovodi do osećaja da je sopstveni narod žrtva. Verovanja o viktimizaciji impliciraju da su konflikt započeli drugi koji se ne bore samo za nepravedne sopstvene ciljeve nego i koriste nemoralna sredstva da bi ih postigli, a čime se odgovornost za izbijanje konflikta i nasilja prebacuje na druge narode (Frank 1967). Na ovaj način se generišu snažna kolektivna verovanja o ispravnosti sopstvenih ciljeva te opravdavaju sva sredstva za njihovo postizanje (Schwebel 2005).

Nedugo zatim dolazi do ukidanja ustavnog položaja autonomnih pokrajina Kosova i Metohije i Vojvodine kojeg su imali u bivšoj Jugoslaviji i do izbijanja ratnih sukoba na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine. U takvom se istorijsko-političkom kontekstu razvijaju teme mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja koje se reflektuju u izražavanju „slijepog“ patriotizma i potrebe za nacionalnim i političkim jedinstvom (Schatz, Staub i Lavine 1999). Do izražaja dolaze emocije kao što su nacionalna lojalnost, ponos i privrženost čime se povećava nacionalna

kohezija društva. Često se u ime patriotizma od članova društva očekuje i traži da se odreknu ličnih interesa, želja i potreba, da iskažu spremnost na one žrtve koje znače gubitak sopstvenog života (Somerville 1981). Verovanje u potrebu nacionalnog jedinstva podrazumeva da se na stranu stave svi unutrašnji društveni i politički konflikti, suprotnosti i neslaganja kako bi se uspešno moglo suprotstaviti pretnji spolja. Od članova društva se očekuje i traži da podržavaju ciljeve konflikta i slede svoje političke lidere čime se stvara ona vrsta solidarnosti i kohezije koja je potrebna za opštu nacionalnu mobilizaciju (Hoffman 1986). Strukturalna povezanost viktimizacije, patriotizma i nacionalnog jedinstva nužno generiše stvaranje pozitivne samopercepcije koja se očituje u glorifikaciji sopstvene istorije, kulture i u doživljavanju sopstvene nacije kao izuzetno humane, moralne, superiorne, poštene, hrabre i nadasve herojske, uz istovremenu demonizaciju, odnosno delegitimizaciju druge strane u konfliktu (Oppenheimer 2006).

Nametanje međunarodnih sankcija Srbiji početkom devedesetih godina od strane Ujedinjenih nacija, u znatnoj meri je doprinelo razvoju mentaliteta opsadnog stanja. Politička ideologija „Velike Srbije“ koju je propagirala Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja, a praktički provodila Socijalistička partija Srbije Slobodana Miloševića, vodila je u jednu izolacionističku i autističku politiku. Krajem devedesetih godina vladajući režim, kojeg su činile ove dve stranke, nastoji „konačno“ rešiti pitanje kosovskih Albanaca ratnom opcijom. U ratnom sukobu između Srbije i kosovskih Albanaca vojno su intervenisale snage NATO saveza. Kao rezultat sukoba Srbije i NATO saveza, Kosovo i Metohija stavljeni su pod jurisdikciju Ujedinjenih nacija, od kada Srbija praktično nema nikakve državne ingerencije nad ovom svojom pokrajinom. Bombardovanje Srbije od strane NATO saveza i praktični gubitak srpske južne pokrajine umnogome su doprineli razvoju i održanju mentaliteta opsadnog stanja u srpskom društvu.

U izbornoj kampanji za predsednika Srbije⁶ snažno se intenzivirala politička rasprava o očuvanju Kosova u državnim granicama Srbije s jedne strane, i o evropskim integracijama s druge strane. Predsednički kandidat Šešeljeve Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić veću je pažnju pridavao pitanjima koja su se odnosila na formalno zadržavanje

6 Prvi krug predsedničkih izbora održan je 20. januaru 2008. godine.

Kosova u granicama Srbije, ne obazirući se pri tom toliko na potrebu Srbije da se integriše u Evropsku uniju (mogli bismo reći: „prvo vratiti Kosovo, a onda eventualno razgovori sa EU“). Predsednički kandidat Demokratske stranke Boris Tadić veći je naglasak stavio na evropske integracije i diplomatsku borbu za rešavanje statusa Kosova (mogli bismo reći: „i sačuvati Kosovo i ući u EU“). Osnovni politički rascep između ova dva predsednička kandidata sveo se, u idealno-tipskom smislu, na proevropsku i antievropsku orijentaciju državne politike.⁷

Mentalitet nacionalnog opsadnog stanja u sebi može imati politički inhibitorni potencijal u kreiranju i vođenju spoljne i domaće politike. Kako bismo u tom pogledu izvršili određene političke predikcije, u ovom smo istraživanju nastojali da utvrdimo stavovsku strukturu mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja, njegovu prisutnost, te povezanost sa predsedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama koje postoje kod građana Srbije. Pošli smo od pretpostavke da u srpskom društvu postoji unutrašnje koherentni obrazac političkih stavova ili kognitivnih konstrukcija koji ukazuje na percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti, spremnost na međunarodnu samoizolaciju, uvođenje vanrednog stanja i samožrtvovanje, i prihvatanje Miloševićeve političke matrice. Nastojali smo dakle da utvrdimo (1) da li se tri navedene dimenzije političkih stavova nalaze u međusobno takvim relacijama da ukazuju na postojanje latentnog stavovskog obrasca kojeg bismo mogli nazvati „mentalitet nacionalnog opsadnog stanja“, (2) prisutnost odnosno distribuciju mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja u ispitivanoj populaciji, i (3) povezanost predsedničkih preferencija i sociodemografskih karakteristika sa stepenom izražavanja mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja. Pretpostavili smo da će ispitanici koji podržavaju predsedničkog kandidata SRS-a (Tomislava Nikolića) u znatno većoj meri izražavati ovaj stavovski sindrom nego li ispitanici koji podržavaju predsedničkog kandidata DS-a (Borisa Tadića). Takođe smo pretpostavili da će muški ispitanici, stariji i niže obrazovani u znatno većoj meri izražavati mentalitet nacionalnog opsadnog stanja.

7 U drugom krugu predsedničkih izbora, koji su održani 3. marta 2008. godine, pobedio je Boris Tadić sa veoma malom razlikom u broju glasova, a uz veliku izlaznost birača. Boris Tadić je osvojio 50.31%, a Tomislav Nikolić 47.97% glasova, uz izlaznost 68% birača od upisanih 6.732.762.

Metod

Ispitanici

Podaci za ovaj rad prikupljeni su na kvotnom uzorku koji je stratifikovan prema trima varijablama: polu, dobi i stepenu školskog obrazovanja. Uzorkom je obuhvaćeno 1.466 ispitanika na teritoriji Republike Srbije izvan Kosova i Metohije (Beograd=30.8%; centralna Srbija=39.4%; Vojvodina=29.8%) sa sledećim sociodemografskim karakteristikama. *Pol:* muški 53%. *Dob:* 18–29=22.4%; 30–39=17.2%; 40–49=16.1%; 50–59=20.8%; 60 i više godina=23.6%. *Školska sprema:* nezavršena osnovna škola=5.7%; osnovna škola=17.2%; trogodišnja škola za radnička zanimanja=14.5%; četvorogodišnja srednja škola=43.5%; viša škola i fakultet = 19.1%. Istraživanje je izvršeno u decembru 2007. godine u sklopu redovnog ispitivanja javnog mnjenja u Srbiji koje sprovodi *Centar za slobodne izbore i demokratiju* (CeSID),⁸ dakle neposredno uoči prvog kruga predsedničkih izbora u Srbiji koji je sproveden 20. januara 2008. godine.⁹

Merni instrumenti

U istraživanju su primenjena tri merna instrumenta: (1) skala za merenje nacionalne ugroženosti, (2) skala stavova vezanih uz problem Kosova i Metohije i (3) skala stavova prema vladavini Slobodana Miloševića. Od ispitanika je traženo da na skali Likertovog formata izraze stepen slaganja sa pojedinom tvrdnjom, sa sledećim opcijama odgovora: 1. uopšte se ne slažem, 2. uglavnom se ne slažem, 3. niti se slažem niti se ne slažem, 4. uglavnom se slažem, 5. u potpunosti se slažem. Metodom glavnih komponenti uz *varimax* rotaciju provedene su faktorske analize skala prema *Kaiser-Guttmanovu* kriterijumu. Za svaku faktorski izolovanu skalu izračunali smo meru unutrašnje pouzdanosti *Cronbachovim koeficijentom alfa*.

Skalu nacionalne ugroženosti smo konstruisali na osnovu jedne od kognitivnih subdimenzija etnocentrizma koja ukazuje na percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti (Šram 2002) i konstrukta antizapadne

8 Voditelj CeSID-ovog istraživanja bio je prof. Srećko Mihailović sa Instituta društvenih nauka u Beogradu. Najlepše zahvaljujem prijatelju i kolegi Srećku Mihailoviću što mi je omogućio sudelovanje u ovom i drugim sociološkim i politološkim istraživanjima na nacionalnim uzorcima u Srbiji.

9 Autor ovog rada bio je u istraživanju angažovan na deonici pod radnim nazivom „Ideološki i vrednosni profil pristalica Borisa Tadića i Tomislava Nikolića“.

orijentacije (Šram 2001, 2007). Faktorska analiza skale od 8 ajtema rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 63.76% varijanse (tabela 1). Pouzdanost skale je izrazito visoka i iznosi $\alpha=.91$. Sadržaj faktora definišu (1) percepcija kolektivne nacionalne ugroženosti i (2) antizapadni sentiment. Ovaj smo faktor nazvali *nacionalna ugroženost*.

Tabela 1 Faktorska struktura skale nacionalne ugroženosti

Nacionalna ugroženost	
Varijabla	Zasićenje
Svet i Evropa nam ne daju da budemo svoji na svome	.87
Novi svetski poredak želi da našu zemlju pretvori u svoju koloniju	.85
Očigledno je da su se neke nacije zaverile protiv mog naroda	.84
Naši nacionalni interesi su u današnjem svetu u svakom pogledu ugroženi	.79
Zapadni svet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala	.79
Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije	.78
NATO savez ne može doneti ništa dobrog našoj zemlji	.70
Moj narod ima mnogo neprijatelja	.70
% varijanse: 63.76	

Skala stavova prema Kosovu i Metohiji je konstruisana na temelju mišljenja koja se mogu čuti u političkom životu Srbije, a koja se odnose na političke poledice u slučaju samoproglášenja i međunarodnog priznanja nezavisnosti Kosova i Metohije (Mihailović 2007). Faktorska analiza skale od 8 ajtema rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 51.59% varijanse (tabela 2). Pouzdanost skale iznosi $\alpha=.86$. Sadržaj ove latentne varijable definišu (1) spremnost na međunarodnu samoizolaciju, (2) spremnost na uvođenje vanrednog stanja u zemlji i (3) „slepi“ patriotizam. Faktor smo nazvali *međunarodna samoizolacija i vanredno stanje*.

Skala stavova prema vladavini Slobodana Miloševića konstruisana je na osnovu različitih mišljenja o nekim segmentima vladavine Slobodana Miloševića i određenim događajima nakon njegovog pada u oktobru 2000. godine (Mihailović 2007). Faktorska analiza skale od 5 ajtema rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 63.50% varijanse (tabela 3).

Tabela 2 Faktorska struktura skale stavova prema Kosovu i Metohiji

Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje	
Varijabla	Zasićenje
Ukoliko se proglasi nezavisnost Kosova, treba prekinuti sve odnose sa zemljama koje su tome najviše doprinele	73
Za očuvanje Kosova i Metohije treba biti spreman na ukidanje demokratije i uvođenje vanrednog stanja	75
Važnije je očuvanje Kosova i Metohije u sastavu Srbije nego li ulazak Srbije u Evropsku uniju	75
Samo nacionalno, a ne evropski opredeljen predsednik Srbije može spasiti Kosovo i Metohiju	71
Ako nam uzmu Kosovo, nikad ne treba ući u Evropsku uniju	70
Za očuvanje Kosova i Metohije treba biti spreman na dugoročna materijalna odricanja i pogoršanje životnog standarda	69
Ukoliko bi to bila cena za odbranu Kosova i Metohije, trebalo bi ponovo ratovati sa Albancima i međunarodnom zajednicom	67
Došlo je vreme za konačnu podelu Srba na nas, tj. „poštene nacionaliste“ i njih, tj. „izdajnike“ – da se vidi ko je ko	67
% varijanse: 51.59	

Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .85$. Sadržaj ovog faktora definiše povoljna procena vladavine Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala krajem devedesetih godina, podržavanje Miloševićeve politike koju je vodio prema Kosovu i Albancima, opravdavanje rata koji je Milošević devedesetih godina vodio u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, neodobravanje Miloševićevog hapšenja i njegovog izručenja Haškom tribunalu i percipiranje političkih događaja vezanih za pad Miloševića kao početak propadanja Srbije. Ovaj smo faktor nazvali *prihvatanje Miloševićeve političke matrice*.

Tabela 3 Faktorska struktura skale stavova prema vladavini Slobodana Miloševića

Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	
Varijabla	Zasićenje
U Srbiji je bilo bolje dok su vladali socijalisti i radikali	86
Promene koje su izvršene u oktobru 2000. godine označile su početak propadanja Srbije	80
Politika koju je Milošević vodio prema Kosovu i Albancima bila je ispravna	79
Bila je velika greška što je Milošević uhapšen i izručen Haškom tribunalu	78
Srbija nije imala izbor, morala je u devedesetim godinama ući u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini	71
% varijanse: 63.50	

Rezultati

Povezanost dimenzija političkih stavova

Polazeći od pretpostavke da se dimenzije političkih stavova kao što su *Nacionalna ugroženost*, *Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje*, i *Prihvatanje Miloševićeve političke matrice* nalaze u međusobno takvim relacijama da ukazuju na egzistenciju mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja u Srbiji, izračunate su njihove interkorelacije pomoću Pearsonovog koeficijenta. U tabeli 4 vidimo da veličine korelacija koje postoje između dimenzija političkih stavova (.61, .55, .46) ukazuju na postojanje latentnog prostora koji možemo nazvati *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja*.

Tabela 4. Koeficijenti korelacije između dimenzija političkih stavova (N=1466)

Dimenzija	1	2	3
Nacionalna ugroženost	1.00		
Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje	.61	1.00	
Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	.46	.55	1.00

Takođe smo izvršili faktorsku analizu uz *oblimin* rotaciju na osnovu korelacione matrice manifestnih varijabli koje definišu sadržaj svih ispitivanih dimenzija političkih stavova (ukupno 21 ajtem) kako bismo proverili da li postoji jedan homogeni i unutrašnje koherentni latentni stavovski prostor. Faktorskom analizom su ekstrahovana tri faktora kojima je objašnjeno 60.09% varijanse. Sadržaji faktora su identični sa sadržajem pojedinačnih dimenzija političkih stavova (tabela 5). Veličine interfaktorskih korelacija (.46, .45, .45) i veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti (kreću se između .50 i .78) ukazuju na postojanje latentne dimenzije *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* u Srbiji. Postotak objašnjene varijanse na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti (42.03%) i veličina unutrašnje pouzdanosti cele skale od 21 ajtema (Cronbachova alfa=.93) ukazuju da *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* predstavlja prilično homogeni i unutrašnje koherentan stavovski konstrukt, odnosno da skala u celini meri jedan dobro definisan političko-psihološki fenomen.

Tabela 5 Faktorska analiza ajtema skale mentalitet nacionalnog opsadnog stanja

Varijabla	Oblimin zasićenje
Faktor 1: Nacionalna ugroženost	
Očigledno je da su se neke nacije zaverile protiv mog naroda	87
Svet i Evropa nam ne daju da budemo svoji na svome	85
Novi svetski poredak želi da našu zemlju pretvori u svoju koloniju	84
Naši nacionalni interesi u današnjem svetu su u svakom pogledu ugroženi	80
Moj narod ima mnogo neprijatelja	77
Zapadni svet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala	76
Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije	76
NATO savez ne može doneti ništa dobrog našoj zemlji	65
Faktor 2: Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	
U Srbiji je bilo bolje dok su vladali socijalisti i radikali	84
Bila je velika greška što je Milošević uhapšen i izručen Haškom tribunalu	83
Politika koju je Milošević vodio prema Kosovu i Albancima bila je ispravna	81
Promene koje su izvršene u oktobru 2000. označile su početak propadanja Srbije	78
Srbija nije imala izbor, morala je u devedesetim godinama ući u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini	70
Faktor 3: Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje	
Za očuvanje Kosova treba biti spreman na ukidanje demokratije i uvođenje vanrednog stanja	86
Za očuvanje Kosova treba biti spreman na dugoročna materijalna odricanja i pogoršanje životnog standarda	85
Ukoliko bi to bila cena za odbranu Kosova, trebalo bi ponovo ratovati s Albancima i međunarodnom zajednicom	74
Važnije je očuvanje Kosova u sastavu Srbije nego li ulazak Srbije u Evropsku uniju	56
Ukoliko se proglasi nezavisnost Kosova, treba prekinuti sve odnose sa zemljama koje su tome najviše doprinele	54
Samo nacionalno, a ne evropski opredeljen predsednik Srbije može spasiti Kosovo	47
Ako nam uzmu Kosovo, nikad ne treba ući u Evropsku uniju	38
Došlo je vreme za konačnu podelu Srba na nas, tj. „poštene nacionaliste“ i njih, tj. „izdajnike“ – da se vidi ko je ko	37

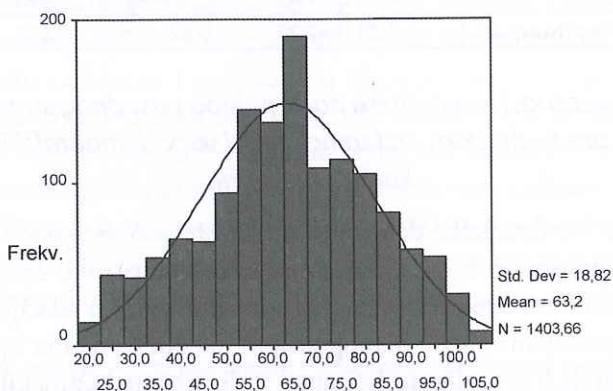
Tabela 6 Interfaktorska korelaciona matrica

	F1	F2	F3
F1: Nacionalna ugroženost	1.00		
F2: Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	46	1.00	
F3: Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje	45	45	1.00

Distribucija mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja u Srbiji

Da bismo odgovorili na pitanje koliko je mentalitet nacionalnog opsadnog stanja prisutan u srpskoj populaciji, trebalo je dobivene sirove rezultate postignute na skali od 21 ajtema transformisati u jedan prikladan oblik. Najjednostavnija transformacija sirovih rezultata merenja jeste ona koja se dobija postupkom pod nazivom „standardizacija“ i koji se koristi za svođenje rezultata merenja na različitim skalama na jedan zajednički metrički prostor (Momirović *et al.*, 1992). U histogramu 1 je prikazana distribucija sirovih rezultata. Raspon rezultata kreće se od 21 do 105 bodova, dok aritmetička sredina iznosi 63.2 boda, uz standardnu devijaciju od 18.81. Vidimo da mentalitet nacionalnog opsadnog stanja u Srbiji sledi normalnu distribuciju.

Histogram 1 *Distribucija mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja u Srbiji*

Preračunavanjem rezultata u klasifikacijske grupe možemo izračunati postotak ispitanika kod kojih je prisutan izrazito nizak, ispodprosečan, prosečan, iznadprosečan i izrazito visok stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja. Prva grupa je definisana rezultatima od minimalnog pa do onoga koji je za 1.5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (izrazito niska prisutnosti mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja). Druga grupa je definisana rezultatima koji se nalaze od 0.5 do 1.5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (ispodprosečna prisutnost). Treća grupa je definisana rezultatima koji se nalaze u rasponu od -0.5 do $+0.5$ standardne devijacije od aritmetičke sredine (prosečna prisutnost). Četvrta grupa je definisana rezultatima koji se nalaze od 0.5 do 1.5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine (iznadprosečna prisutnost). Peta grupa je definisana rezultatima koji se nalaze 1.5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine pa do maksimalnog rezultata (izrazito visoka prisutnost).

U tabeli 7 vidimo da je kod 8.3% ispitanika izrazito nizak stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja, 20.4% izražava ispodprosečan, 39.2% prosečan, 24.9% iznadprosečan, a 7.2% ispitanika izražava izrazito visok stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja. Ako zbrojimo ispitanike iz četvrte i pete grupe, onda vidimo da je kod trećine ili 32.1% punoletnih građana Srbije prisutan relativno visok stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja.

Tabela 7 Preračunavanje rezultata u klasifikacijske grupe (N=1404)

Grupa	Raspon z-vrednosti od aritmetičke sredine	Rezultat	Frekvencije	Procenat
1. Izrazito niska prisutnost	-2.24 do -1.55	21–34	116	8.3
2. Ispodprosečna	-1.49 do -0.54	35–53	287	20.4
3. Prosečna	-0.48 do 0.46	54–72	551	39.2
4. Iznadprosečna	0.52 do 1.47	73–91	350	24.9
5. Izrazito visoka prisutnost	1.53 do 2.22	92–105	100	7.2

Povezanost mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja sa predsedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama

Metrijske karakteristike skale *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* dopuštaju da je tretiramo kao jednodimenzionalni konstrukt. Stoga smo prvu glavnu komponentu ovog stavovskog konstrukta stavili u relaciju sa predsedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama ispitanika. Da bismo utvrdili da li se razlikuju ispitanici različitih predsedničkih preferencija, pola, dobi i školske spreme u pogledu stepena internalizacije *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja*, izračunati su prosečni faktorski bodovi na posmatranoj varijabli, a značajnost razlika testirane su postupkom jednosmerne analize varijanse. Rezultati analize varijanse prikazani su u tabeli 8.

Najveće razlike u pogledu izražavanja *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* postoje kod ispitanika s različitim predsedničkim preferencijama. Ispitanici koji preferiraju predsedničkog kandidata SRS-a (Tomislava Nikolića) u znatno većoj meri izražavaju *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* nego ispitanici koji preferiraju predsedničkog kandidata DS-a (Borisa Tadića) / $F(3,1449)=273.15, p<.001$ /. Takođe smo utvrdili da je *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* u većoj meri prisutan kod najstarije skupine ispitanika (60 i više godina) / $F(4,1455)=14.93, p<.001$ / i ispitanika s nižim stepenima školskog obrazovanja (nezavršena osnovna škola, osnovna škola i srednja trogodišnja škola za radnička zanimanja) / $F(4,1451)=33.46,$

$p < .001$ /. Statistički značajna razlika među polovima je rezultat velikog broja ispitanika u uzorku i praktično se nalazi na nivou tendencije. Postoji naime tendencija da muški ispitanici tek u nešto većoj meri izražavaju *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* / $F(1,1457)=9.34, p < .01$ /.

Premda se ispitanici različitog pola, dobi i školskog obrazovanja međusobno statistički značajno razlikuju u pogledu stepena internalizacije *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja*, ove su sociodemografske varijable u tom pogledu znatno slabiji prediktori varijable „predsedničke preferencije“. Na ovo ukazuju ne samo veličine F-omera, već i veličine mere povezanosti izražene Eta koeficijentom. Povezanost između predsedničkih preferencija i izražavanja *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja*, izražena Eta koeficijentom, iznosi .60, što znači da se oko 36% varijanse ispitivane varijable (mentalitet nacionalnog opsadnog stanja) može pripisati razlikama u predsedničkim preferencijama. Procenat objašnjene varijanse koji može da se pripiše dobnim razlikama i razlikama u obrazovnom nivou je znatno niži. Eta koeficijent za hronološku dob ispitanika iznosi .19, a za obrazovni nivo .29. Drugim rečima, oko 3% varijanse ispitivane varijable (mentalitet nacionalnog opsadnog stanja) može se pripisati dobnim razlikama, a oko 8% varijanse razlikama u obrazovnom nivou. Veličina Eta koeficijenta za pol ispitanika iznosi .08, što znači da postoji praktično zanemariva povezanost između pola ispitanika i izražavanja *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja*.¹⁰

- 10 Kako bismo utvrdili povezanost između predsedničkih preferencija i sociodemografskih karakteristika sa jednofaktorskim solucijama političkih stavova (*nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i vanredno stanje, prihvatanje Miloševićeve političke matrice*), sprovedena je takođe kanonička diskriminaciona analiza. Po jedna je statistički značajna diskriminaciona funkcija derivirana na temelju predsedničkih preferencija, pola, dobi i školske sprema ispitanika. Ove diskriminacione funkcije ili faktori definišu sve tri posmatrane dimenzije političkih stavova sa visokim faktorskim zasićenjima koja su kreću od .59 do .94. Utvrdili smo niske kanoničke korelacije za pol ($r = .08$), dob ($r = .22$) i školsku spremu ($r = .29$). Vidimo da se mali postotak objašnjene varijanse u skupu ispitivanih varijabli (političkih stavova) može pripisati razlikama u sociodemografskim grupama (oko 0.6% varijanse za pol; oko 4.8% varijanse za dob; oko 8.5% varijanse za obrazovni nivo). Utvrdili smo međutim visoku kanoničku korelaciju između predsedničkih preferencija i diskriminacione funkcije ili faktora ($r = .64$), što znači da se oko 41% varijanse u skupu tri promatrane varijable (političkih stavova) može pripisati razlikama u predsedničkim preferencijama. Rezultati kanoničke diskriminacione analize su takođe potvrdili da *nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i vanredno stanje i prihvatanje Miloševićeve političke matrice* predstavljaju jedan koherentan i homogen stavovski sindrom koji smo nazvali *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja*, odnosno da sociodemografske karakteristike ispitanika imaju znatno manji uticaj i značenje u predikciji rezultata na dimenziji *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* nego predsedničke preferencije.

Tabela 8 *Analiza varijanse prosečnih faktorskih bodova postignutih na varijabli mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja*

	Mentalitet nacionalnog opsadnog stanja
Predsedničke preferencije	M
Boris Tadić	-.73
Tomislav Nikolić	.81
Neće izaći na izbore	-.01
Ne zna, neodlučan	.06
	F(3,1449)=273.15**
	Eta=.60; Eta2=.36
Pol	
Muški	.07
Ženski	-.08
	F(1,1457)=9.34*
	Eta=.08; Eta2=.00
	Mentalitet nacionalnog opsadnog stanja
Dob	
18–29 godina	-.14
30–39	-.26
40–49	-.02
50–59	.05
60 i više godina	.30
	F(4,1455)=14.93**
	Eta=.19; Eta2=.03
Škola	
Nezavršena osnovna škola	.49
Osnovna škola	.25
Trogodišnja škola za radnička zanimanja	.17
Četvorogodišnja srednja škola	.00
Viša škola i fakultet	-.53
	F(4,1451)=33.46**
	Eta=.29; Eta2=.08
*p<.01, **p<.001	

Diskusija

Veličine Pearsonovih koeficijenata korelacije između političkih stavova *nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i vanredno stanje i prihvatanje Miloševićeve političke matrice* takvog su intenziteta da upućuju na postojanje relativno homogenog stavovskog prostora. Na ovo upućuju i rezultati faktorske analize izvršene na osnovu korelacione matrice od 21 manifestne varijable koje formiraju strukturu tri ispitivane dimenzije političkih stavova. Faktorskom analizom uz oblimin rotaciju ekstrahovana su tri faktora koji su po svojem sadržaju identični sa strukturama pojedinačno merenih dimenzija političkih stavova i nalaze se u supstancijalnim interfaktorskim korelacijama. Veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti i postotak objašnjene varijanse takođe ukazuju na postojanje relativno homogenog stavovskog konstrukta. Veličina unutrašnje konzistentnosti izražene koeficijentom Cronbachove alfe koja za celu skalu od 21 ajtema iznosi .93, pokazuje da dimenzija *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* predstavlja unutrašnje koherentni obrazac političkih stavova ili kognitivnih konstrukcija, odnosno jedan dobro definisani političko-psihološki fenomen. Ovim je potvrđena prva hipoteza našeg istraživanja da se dimenzije istraživanih političkih stavova nalaze u međusobno takvim relacijama da formiraju jedan zajednički prostor stavovsko-vrednosnih orijentacija mentaliteta opsadnog stanja (Bar-Tal i Antebi 1992a). Drugim rečima, osećaj kolektivne nacionalne ugroženosti koji podrazumeva postojanje percepcije spoljne pretnje, zaverenički sindrom, spremnost na međunarodnu samoizolaciju, samožrtvovanje, uvođenje vanrednog stanja u zemlji, podržavanje ratne opcije i preferiranje vladavine Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala jesu one komponente stavovsko-vrednosnog prostora koje definišu sadržaj *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* u Srbiji.

Među ostalim tematskim klasterima u strukturi mentaliteta opsadnog stanja postoji centralno verovanje da „ostatak sveta“ ima snažne negativne namere i da pretnja naciji dolazi iz spoljnog, neprijateljski raspoloženog sveta (Bar-Tal 1986; Canetti-Nisim, Arieli i Halperin 2008). Ovaj kognitivni repertoar sadrži strukturalnu povezanost antizapadnog raspoloženja i percepcije nacionalne ugroženosti. To drugim rečima znači da se izražavanje antizapadnog raspoloženja i osećaj kolektivne nacionalne ugroženosti nalaze u takvim relacijama da prezentiraju jednodimenzionalni stavovski

konstrukt. Vidimo da su viktimizacija i delegitimizacija zapadnog sveta organizovani u jedinstven tematski klaster koji implicira prisutnost nacionalističkog sindroma (Brubaker i Laitin 1998) i predispoziciju za prihvatanje nacionalističke ideologije (2006).

U teorijskoj konceptualizaciji mentaliteta opsadnog stanja postupci međunarodne zajednice i kolektivna iskustva iz prošlosti navode se kao jedni od glavnih izvora njegovog pojavljivanja (Bar-Tal 1998). Spremnost najmoćnijih zapadnih zemalja da priznaju nezavisnost Kosova je svakako onaj politički postupak koji generiše mentalitet opsadnog stanja kod srpskog naroda. Potreba za osiguranjem smislene slike o ovoj političkoj situaciji stvara potrebu za političkim odgovorom koji se manifestuje u prihvatanju i podržavanju međunarodne izolacionističke politike. Pojavljuje se i spremnost na dugoročna materijalna odricanja, pogoršavanje životnog standarda i druge razne gubitke (Selye 1993; Sommerville 1981). Što više, pojavljuje se spremnost za ukidanjem demokratije, uvođenjem vanrednog stanja i ponovnog ratovanja sa Albancima na Kosovu i međunarodnom zajednicom (videti faktorsku strukturu stavova u tabeli 2). Drugim rečima, komponente mentaliteta opsadnog stanja kao što su percepcija kolektivne nacionalne ugroženosti, izražavanje antizapadnog raspoloženja i potreba za očuvanjem teritorijalnog integriteta zemlje pridonose snažnom podržavanju one vladine „zaštitne politike“ (Huddy, Feldman i Weber 2007) u čijoj se pozadini nalazi stavovska predispozicija za izbijanje ratnih konflikata¹¹ (Schwebel 2005).

Značaj kolektivnog iskustva iz prošlosti ili kolektivnog pamćenja kao jednog od izvora mentaliteta opsadnog stanja možemo jednim delom videti na osnovu utvrđenih supstancijalnih korelacija između stavovskog obrasca *prihvatanje Miloševićeve političke matrice* i druge dve dimenzije političkih stavova, isto kao i na osnovu veličine faktorskih zasićenja koje manifestne varijable ove dimenzije imaju na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti. Budući da osnovno političko-psihološko značenje ovog stavovskog obrasca ukazuje na opravdavanje ratova koje je Milošević vodio

11 Empirijsku potvrdu ovog nalaza možemo naći u veličini Pearsonovog koeficijenta korelacije koja postoji između originalnih dimenzija Nacionalna ugroženost i Međunarodna samoizolacija i vanredno stanje ($r=.61$), što znači da ove dve stavovske dimenzije dele jedan značajan deo zajedničke varijanse (oko 37%).

na prostoru bivše Jugoslavije i protiv Albanaca na Kosovu, ali i priželjkivanje povratka Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala na vlast, onda možemo zaključiti da istorijsko nasleđe Miloševićeve vladavine u značajnoj meri pridonosi pojavljivanju i održavanju mentaliteta opsadnog stanja. Vidimo, dakle, da se mentalitet opsadnog stanja može poimati kao društveno konstruisana kognitivna reprezentacija budući da se njegov izvor jednim značajnim delom nalazi u istorijskom nasleđu određenog društva (Gergen 1985). Premda se u psihološkoj pozadini određenih komponenti opsadnog stanja može nalaziti specifična struktura ličnosti, odnosno specifični ego-odbrambeni mehanizmi (Šram 2006), ipak se one ne može svesti samo na psihološko funkcionisanje pojedinaca, jer su verovanja i stanje duha pojedinaca smešteni u istoriju koja proizvodi određene obrasce mišljenja i ponašanja koji prezentuju određenu ideologiju (Moscovici 2000; Tajfel 1981).

Imajući u vidu motivacionu pozadinu i političko-psihološku funkciju mentaliteta opsadnog stanja, teško je a ne spomenuti zaverenički mentalitet koji se može nalaziti u njegovoj pozadini i podržavati ga (Byford 2006). Naime, „teorija zavere“ predstavlja jedan mogući oblik suočavanja sa difuznom nesigurnošću u kompleksnom i nepredvidljivom svetu, što posebno dolazi do izražaja u kriznim vremenima (Abalakina-Paap *et al.*, 1999). Ideja o postojanju zavere često dolazi iz pojedinih centara političke moći i uticaja (npr. Srpske radikalne stranke) te se nameće kao legitimna interpretacija stvarnosti u situacijama kolektivne neizvesnosti, ugroženosti i političkih kriza (Derrida 2002; Saleci 2002). Videli smo da se u strukturi komponente mentaliteta opsadnog stanja, koju smo nazvali *nacionalna ugroženost*, nalazi jedna vrsta zavereničkog sindroma (npr. tvrdnje: „Očigledno je da su se neke nacije zavrile protiv mog naroda“, „Novi svetski poredak želi da našu zemlju pretvori u svoju koloniju“ ili „Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije“). Vidimo dakle da se u sklopu percepcije zavere mogu pojaviti paranoidne socijalne kognicije (Fengstein i Vanable 1992; Pipes 1997) koje mogu implicirati prisutnost socijalne hostilnosti i bespomoćnosti (Abalakina-Paap *et al.*, 1999; Šram, u štampi). Pojavljuju se zloslutna atribuiranja i sumnjičavost u namere i motive drugih koja onda povratno pojačavaju percepciju situacije potičući paranoidne misli i doživljaje (Teasdale i Cox 2001). Ova vrsta zavereničkog diskursa može biti plodno tlo ne samo za privremeno

suspendovanje demokratskih sloboda, uvođenje vanrednog stanja i prihvatanja ratne opcije (Kramer 1998), već može biti političko-psihološka osnova za kolektivnu suspenziju političke realnosti u međunarodnim političkim odnosima (Janis 1982; Jervis 1976). Važno je ovde naglasiti da mentalitet nacionalnog opsadnog stanja koji sadrži percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti, prihvatanje političkog izolacionizma, koji ukazuje na postojanje stavovske predispozicije za izbijanje ratnog konflikta i u čijoj osnovi leži Miloševićeva političko-vrednosna matrica, nema samo kao posledicu proizvodnju spoljnih neprijatelja, nego nužno proizvodi i unutrašnje državne „neprijatelje“ i domaće nacionalne „izdajnike“, dakle one attribute koji su namenjeni i odnose se na političke neistomišljenike (npr. tvrdnje: „Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije“, „Došlo je vreme za konačnu podelu Srba na nas, tj. ‘poštene nacionaliste’ i njih, tj. ‘izdajnike““, „Samo nacionalno, a ne evropski opredeljen predsednik Srbije može spasiti Kosovo i Metohiju“).

Utvrđili smo potom, da ispitanici koji na predsedničkim izborima podržavaju kandidata SRS-a u većoj meri izražavaju *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* nego oni koji podržavaju kandidata DS-a. Ovaj je nalaz u skladu s onim istraživanjima koja su ukazala na povezanost određenih komponenti kognitivnog repertoara opsadnog stanja sa radikalnim političkim preferencijama u čijoj se pozadini nalaze različiti oblici agresivnog nacionalizma i populističkih pokreta (Billig 1978; Lipset i Raab 1970; Moaz i Eidelson 2007), ali i socijalne demagogije. Premda smo istraživanjem potvrdili našu drugu hipotezu o postojanju povezanosti predsedničkih preferencija i stepena internalizacije mentaliteta opsadnog stanja, u tom pogledu ipak ne postoji nedvosmisleno definisana bipolarnost biračkog tela u Srbiji. Ne može se naime reći da kod pristalica Borisa Tadića nema onih kod kojih je prisutan iznadprosečan ili izrazito visok stepen mentaliteta opsadnog stanja, odnosno da kod pristalica Tomislava Nikolića nema onih kod kojih je prisutan, recimo, ispodprosečan stepen mentaliteta opsadnog stanja. To možemo videti ako intenzitet mentaliteta opsadnog stanja¹² stavimo u relaciju sa predsedničkim preferencijama u obliku kontingencijske tabele. Ako sumiramo postotke klasifikacijskih grupa 4 i 5, odnosno 1 i 2, onda

12 Izmeren na osnovu kasifikacijskih grupa i prikazan u tabeli 7.

ćemo u tabeli 1 u Prilogu videti da u grupi ispitanika koji podržavaju Borisa Tadića ima 16.8% ispitanika kod kojih je prisutan visok stepen, odnosno da u grupi ispitanika koji podržavaju Tomislava Nikolića ima 10.9% onih kod kojih je prisutan nizak stepen mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja. Rezultati o povezanosti predsedničkih preferencija i intenziteta opsadnog stanja mogu se prikazati i na način da kažemo da je kod 50.9% pristalica Borisa Tadića prisutan nizak stepen, a da je kod 56.3% pristalica Tomislava Nikolića prisutan visok stepen opsadnog stanja. Ostaje, dakle, trećina pristalica predsedničkih kandidata DS-a i SRS-a koji se međusobno ne razlikuju u pogledu stepena prisutnosti mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja.¹³

Dok je značaj pola ispitanika praktično zanemariv, sociodemografske karakteristike kao što su dob i stepen školske sprema imaju znatno manje značenje u predikciji rezultata na dimenziji *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* nego predsedničke preferencije. Videli smo da je postotak objašnjene varijanse koji se može pripisati dobnim razlikama i razlikama u obrazovnom nivou veoma mali (3%, odnosno 8%). To znači da se na osnovu polne pripadnosti, starosti i socijalnog statusa u veoma skromnoj meri može predviđati prisutnost mentaliteta opsadnog stanja. Ovim je tek delimično potvrđena naša treća hipoteza o povezanosti sociodemografskih karakteristika i mentaliteta opsadnog stanja. Ova je hipoteza potvrđena tek na nivou tendencije da mlađi i obrazovaniji građani Srbije u većoj meri podržavaju jednu proevropsku političku opciju.

Ako prihvatimo da je ideologija funkcija socijalne okoline, kompozit složenih kognitivnih, afektivnih i konativnih procesa, rezultat interakcije istorijskog nasleđa i konkretne političke situacije i da joj je

13 Rezultati kanoničke diskriminativne analize takođe pokazuju da među pristalicama Borisa Tadića i Tomislava Nikolića nisu prisutne onako velike razlike u pogledu izražavanja mentaliteta opsadnog stanja kao što bi se to možda moglo očekivati. Na jednofaktorskoj soluciji dimenzije mentaliteta opsadnog stanja oko 36% varijanse može se pripisati razlikama u predsedničkim preferencijama. Premda postoji udaljenost između ove dve grupe predsedničkih opcija s obzirom na stepen internalizacije opsadnog stanja, centriodi grupa nemaju one veličine kakve smo pretpostavljali da imaju. Centroid za grupaciju Borisa Tadića iznosi $C = -.91$, a za grupaciju Tomislava Nikolića iznosi $C = 1.02$. (Wilksova $\lambda = .63$, Svojstvena vrednost = .56, kanonička korelacija = .60, hi-kvadrat = 64.968).

glavno psihološko značenje u tome što daje različite odgovore njenim sledbenicima kako bi mogli interpretirati sami sebe i svet u kome žive, onda bismo mogli reći da stavovsko-vrednosni konstrukt *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* ukazuje na jednu kognitivno-afektivnu reprezentaciju ideologije. Ova vrsta ideologije je prisutna kod jedne trećine biračkog tela u Srbiji. Budući da je ideologija nesumnjivo jedna od najvažnijih dimenzija političke kulture (Vujčić 1998), onda mentalitet opsadnog stanja možemo tretirati kao jednu dimenziju političke kulture koja je rezultat istorijskog nasleđa i aktuelnog političkog konteksta. Imajući na umu činjenicu da ova vrsta konfliktne političke ideologije ili kulture ima normalnu distribuciju u biračkom telu, nameće se zaključak da je *mentalitet nacionalnog opsadnog stanja* jedna „normalna“ politička pojava. Kad bi sindrom opsadnog stanja u političkoj svesti građana ukazivao na jedan aspekt patološkog političkog fenomena, onda bi distribucija opsadnog stanja bila u znatnijoj meri zakrivljena prema nižim rezultatima. To drugim rečima znači da je jedna potencijalno konfliktna politička ideologija postala u toj meri rasprostranjena među građanima da predstavlja jedan manje-više društveno prihvatljiv model političke kulture. Očigledno je da mentalitet opsadnog stanja nema svoje korene samo u Miloševićevom političkom nasleđu, već i u određenim političkim postupcima međunarodne zajednice ali i u nesposobnosti tzv. demokratskih političkih opcija da na adekvatan način rešavaju nagomilane kako međunarodne tako i domaće političke probleme. Potrebna je dakle politička konsolidacija tzv. demokratskog bloka koji će prisutnost mentaliteta opsadnog stanja svesti u one granice koje su karakteristične za većinu oblika socijalno i politički aberantnog ponašanja i vrednosnih sistema.

Premda smo ukazali na činjenicu da u pogledu stepena internalizacije opsadnog stanja trenutno ne postoji jako velika udaljenost između građana Srbije koji podržavaju demokratsku i radikalsku političku opciju, ona je ipak u dovoljnoj meri velika da se može prepoznati ona opcija koja će izvesti Srbiju iz opsadnog stanja. Ne postoje, međutim, jasno fokusirane socijalne i demografske grupe u društvu koje bi nedvosmisleno podržale i bezrezervno prihvatile jednu proevropsku državnu politiku. Ova činjenica dovoljno govori o ideološkoj i vrednosnoj konfuziji u kojoj se danas nalazi srpsko društvo, jer bi očekivali da mlađi i obrazovaniji

građani u daleko većoj meri odbacuju one stavove i vrednosti koji su u suštini u suprotnosti sa njihovim vitalnim interesima. Isto tako bi očekivali da ženska populacija u znatno većoj meri odbacuje mentalitet op-sadnog stanja koji u sebi sadrži potencijalni ratni konflikt, a videli smo da to nije slučaj. Imajući na umu genezu, dinamiku i funkciju mentaliteta op-sadnog stanja u Srbiji, relativno je lako predvideti tešku političku i socijalnu situaciju u kojoj će se celo društvo naći u slučaju da vladajuća politička elita pokuša i uspe u još većoj meri razviti ovaj političko-obrambeni mehanizam. U tom će slučaju Srbija postati sopstveni talac u razvoju i konfiguraciji globalnih međunarodnih odnosa i regionalnih odnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Biračko telo u Srbiji ima takav političko-nacionalni karakter da državna politika može u njemu imati snažnu podršku kako za proevropsku tako i za antievropsku politiku, odnosno za jednu stabilizirajuću odnosno konfliktnu državnu politiku. Najlošija je ona političko-strateška opcija koju bi država vodila, a predstavljala bi jednu mešavinu proevropske i antievropske politike. Reč je o tome da kontradiktorni motivi u političkim motivacionim sklopovima generišu onu vrstu kolektivne političke „neuroze“ koja nužno dovodi do onih unutrašnjih koji mogu rezultirati različitim aspektima „raspada sistema“. A postoji realna mogućnost da se upravo na pitanju Kosova razvije jedan ovako „mešani model“ ideološke vladavine.

PRILOG

Tabela 1 *Povezanost predsedničkih preferencija i intenziteta mentaliteta nacionalnog op-sadnog stanja (N=1.393)*

Intenzitet mentaliteta nacionalnog op-sadnog stanja						
Predsedničke preferencije	Izrazito nizak	Ispod prosečan	Prosečan	Iznad prosečan	Izrazito visok	Ukupno
Boris Tadić	15.7	35.2	32.3	10.6	6.2	100%
Tomislav Nikolić	1.0	9.9	32.7	44.9	11.4	100%
Neće izaći na izbore	8.9	20.6	42.2	24.4	3.9	100%
Ne zna, nije siguran	6.4	21.8	44.9	21.8	5.1	100%
Ukupno	8.3	22.7	37.1	24.9	7.0	100%
Hi-kvadrat=244.27, df=12, C=.39, p<.001						

LITERATURA

- Abalakina-Paap, Stephan, G. W., Craig, T., Gregory, W. L. 1999. Beliefs in Conspiracies. *Political Psychology*, 20 (3): 637–647.
- Bar-Tal, D. 1986. The Masada Syndrome: A Case of Central Belief. In: N. Milgram (Ed.), *Stress and coping in time of war* (pp. 32–51). New York: Brunner/Mazel.
- Bar-Tal, D. 1998. Societal Beliefs in Times of Intractable Conflict: The Israeli Case. *International Journal of Conflict Management*, 9 (1): 22–50.
- Bar-Tal, D. 2000. *Shared Beliefs in a Society: Social Psychological Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bar-Tal, D. 2001. Why Does Fear Override Hope in Societies Engulfed by Intractable Conflict, as It Does in the Israel Society? *Political Psychology*, 22 (3): 601–627.
- Bar, Tal, D. 2007. Socio-psychological Foundations of Intractable Conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50 (11): 1.430–1.453.
- Bar-Tal, D., Antebi, D. 1992a. Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality. *Political Psychology*, 13 (4): 633–645.
- Bar-Tal, D., Antebi, D. 1992b. Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16 (3): 251–275.
- Bar-Tal, D., Teichman, Y. 2005. *Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representation of Arabs in Israeli Jewish Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baumeister, R. F., Butz, J. 2005. Roots of hate, violence and evil. In: R. J. Sternberg (Ed.). *The Psychology of Hate* (pp. 87–102). Washington DC: American Psychological Association.
- Billig, M. 1978. *A Social Psychology of the National Front*. London: Academic Press.
- Brubaker, R., Laitin, D. D. 1998. Ethnic and Nationalist Violence. *Annual Review of Sociology*, 24: 423–452.
- Byford, D. 2006. *Teorija zavere*. Srbija protiv „novog svetskog pokreta“. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Canetti-Nisim, D., Ariely, G., Halperin, E. 2008. Life Pocketbook, or Culture. The Role of Perceived Security Threats in Promoting Exclusionist Political Attitudes towards Minorities in Israel. *Political Research Quarterly*, 61 (1): 90–103.
- Canetti-Nisim, D., Pedahzur, A. 2003. Contributory factors to political xenophobia in a multi-cultural society: The case of Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 27 (3): 307–333.

- Derrida, J. 2002. *Sablasti Marksa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eldrege, A. F. 1979. *Images of conflict*. New York: St. Martin's Press.
- Feldman, S., Stenner, K. 1997. Perceived Threat and Authoritarianism. *Political Psychology*, 18 (4): 741–770.
- Fenigstein, A., Vanable, P. A. 1992. Paranoia and Self-consciousness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62 (1): 129–138.
- Frank, J. D. 1967. *Sanity and survival: Psychological aspects of war and peace*. New York: Vintage.
- Gergen, K. 1985. The Social Construction Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 40 (3): 265–275.
- Heider, F. 1958. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Hoffman, S. 1986. On the Political Psychology of Peace and War: A Critique and Agenda. *Political Psychology*, 7 (1): 1–21.
- Huddy, L., Feldman S., Weber, C. 2007. The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity. *The ANNALS of the America Academy of Political and Social Science*, 614 (1): 131–153.
- Janis, I. L. 1982. *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascos*, 2nd. ed. Boston, MA: Houghton, Mifflin.
- Jarymowicz, M., Bar-Tal. 2006. The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36 (3): 367–392.
- Jervis, R. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NY: Princeton University Press.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., Sulloway, F. J. 2003. Political Conservatism as Motivated Social Cognition. *Psychological Bulletin*, 129 (3): 339–375.
- Kossowska, M., Van Hiel, A. 2003. The Relationship Between Need for Closure and Conservative Beliefs in Western and Eastern Europe. *Political Psychology*, 24 (3): 501–518.
- Kramer, M. R. 1998. Paranoid Cognition in Social Systems: Thinking and Acting in the Shadow of Doubt. *Personality and Social Psychology Review*, 2 (4): 251–275.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. L. 1962. *Individual in Society*. New York: McGraw Hill.
- Kressel, N. J. 1996. *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*. New York: Plenum.

- Kruglanski, A. W., Webster, D. M. 1996. Motivated Closing of the Mind: Seizing and Freezing. *Psychological Review*, 103 (2): 263–283.
- Lieberman, E. Y. 1964. Threat and assurance in the conduct of conflict. In: R. Fisher (Ed.). *International Conflict and Behavioral Science* (pp. 110–122). New York: Basic Books.
- Lipset, S. M., Raab, E. 1970. *The Politics of Unreason*. New York: Harper.
- Maoz, I., Eidelson, R. J. 2007. Psychological Bases of Extreme Policy Preferences. *American Behavioral Scientist*, 50 (11): 1476–1497.
- McClosky, H., Zaller, J. 1984. *The American Ethos: Public Attitudes Toward Capitalism and Democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mihailović, S. 2007. *Socijalni i politički milje predsedničkih izbora 2008. godine*. Beograd: CeSID.
- Momirović, K., Wolf, B., Džamonja, Z. 1992. *KON 6. Kibernetička baterija konativnih testova*. Beograd: Savez društava psihologa Srbije, Centar za primenjenu psihologiju.
- Moscovici, S. 2000. *Social Representations: Studies in Social Psychology*. London: Polity Press.
- Myers, D. G., *Social Psychology*, 6th. ed. Boston: McGraw-Hill.
- Oppenheimer, L. 2006. The development of Enemy Images: A Theoretical Contribution. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 12 (3): 269–292.
- Petersen, R. G. 2002. *Understanding ethnic violence: Fear, hatred, and resentment in twentieth-century Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pipes, D. 1997. *Conspiracy: How the Paranoid Styles Flourishes and Where it Comes From*. New York: The Free Press.
- Reykowski, J. 1982. Social Motivation. *Annual Review of Psychology*, 33: 123–154.
- Ross, M. H. 1998. The cultural dynamics of ethnic conflict. In: D. Jacquin, A. Oros, M. Verweij (Eds.). *Culture in World Politics* (pp. 156–186). Houndmills: Macmillan.
- Saleci, R. 2002. *Protiv ravnodušnosti*. Zagreb: Arkzin.
- Schatz, R. T., Staub, E., Lavine, H. 1999. On the Varieties of National Attachment: Blind Versus Constructive Patriotism. *Political Psychology*, 20 (1): 151–174
- Schwebel, M. 2005. Can Wars Be Just? *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11 (1): 47–53.
- Selye, H. 1993. History of the stress concept. In: L. Goldberger, S. Breznitz (Eds.). *Handbook of Stress: Theoretical and Clinical Aspects*, 2nd. ed. (pp. 7–17). New York: The Free Press.

- Sodaro, M. J. 2001. *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw Hill Companies.
- Somerville, J. 1981. Patriotism and war. *Ethics*, 91 (4): 568–578.
- Šram, Z. 2001. Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideologijske matrice: slučaj Vojvodine. *Politička misao*, 38 (2): 91–110. Zagreb.
- Šram, Z. 2002. Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost. *Društvena istraživanja*, 57 (1): 1–22. Zagreb.
- Šram, Z. 2006. Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture. U: S. Mihailović (ur.). *Pet godina tranzicije u Srbiji II* (str. 200–218). Beograd: Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert.
- Šram, Z. 2007. Socijalni konzervativizam i stranačke preferencije: slučaj Srbije. *Politička misao*, 44 (4): 117–132. Zagreb.
- Šram, Z. (u štampi). Anomija, depresivnost i antizapadna orijentacija. *Revija za sociologiju*. Zagreb.
- Tajfel, H. 1981. *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teasdale, J. D., Cox, S. G. 2001. Dysphoria: self-devaluative and affective components in recovered depressed patients and never depressed controls. *Psychological Medicine*, 31 (7): 1311–1316.
- Vujčić, V. 1998. Dimenzije političke kulture. *Politička misao*, 35 (1): 119–137.

Zlatko Sram

Mentality of national state of siege and the presidential elections in Serbia

Abstract. *In this research we tended to determine 1) whether dimensions of certain party attitudes are in such a correlation that they point to the existence of a latent attitude pattern of national state of siege mentality, 2) distribution of state of siege in the studied population and 3) connection of state of siege with presidential preferences and socio-demographic characteristics. The research was carried on the sample of 1466 adult citizens on the territory of Serbia (without Kosovo and Metohija). We have determined that dimensions of political attitudes that indicate the perception of collective national jeopardy (8 items), readiness for international self-isolation and introduction of state of emergency in the case of proclamation and international recognition of Kosovo (8 items), then acceptance of Milosević's political matrix (5 items) correlate in such a way that at a latent level they form an internally coherent attitude pattern which we named mentality of national state of siege. Through the standardization of a scale of 21 items we have found that mentality of national state of siege follows normal distribution in Serbian population, and on the basis of calculating results into classificational groups we have found that one thirds of adult citizens of Serbia expresses a high level*

of mentality of national state of siege . The results of the analysis of variance show that the respondees who support the presidential candidate of Serbian Radical party to a much greater extent express mentality of national state of siege than those respondees who support the candidate of Democratic party. Socio-demographic characteristics such as sex, age, and educational level have a significantly smaller influence and significance in the prediction of results on the dimension of mentality of national state of siege that indicates the presence of conflict political culture and ideology.

Key words: *mentality of state of siege, national jeopardy, international self-isolation, political heritage, political culture, presidential elections, socio-demographic characteristics, Serbia.*

SNJEŽANA MILIVOJEVIĆ, ANA NIKOLIĆ,
BOJAN KLAČAR I TANJA PETROVIĆ

Monitoring medija¹

Predsednički izbori u Srbiji 2008.

Apstrakt. *Za većinu birača u savremenim društvima, izborne kampanje uglavnom postoje kao medijske kampanje. Zbog toga je u svim zemljama rad medija uoči izbora predmet posebne pažnje. Kako mediji izveštavaju, ko definiše izborne teme, da li su kandidati izloženi kritičkom oku javnosti ili ih mediji uglavnom nekritički servisiraju? Ovim i sličnim pitanjima u kampanji za predsedničke izbore 2008. bavilo se i zajedničko istraživanje NUNS-a i Medija centra. Istraživanje je obuhvatilo po jednu nedelju uoči prvog (11–17. januar) i drugog kruga (25–31. januar) izbora i uključilo je šest televizijskih i pet radio stanica sa nacionalnom frekvencijom i osam dnevnih novina različitog profila, uticaja i tiraža.*

I predsednički kandidati i država procenili su uticaj medija većim nego mediji sami a, i ovoga puta, potvrdili da je televizija najuticajniji medij političke komunikacije. Ovi prvi su zato zaposeli mnogo veći prostor nego što su mediji ispunili svojim radom, a Republička radiodifuzna agencija je svojim propisima dozvolila kandidatima mogućnost zakupa izuzetno mnogo vremena (do 90 minuta dnevno, odnosno do 120 minuta na lokalnim medijima) ali „u meri koja bitno ne ugrožava programsku šemu“.

U ovakvoj ponudi, čak i da je bilo kritičkog i analitičkog novinarskog rada on bi se utopio u moru promotivnog i reklamnog kandidatskog govora koji je trajao skoro devet puta duže. Uporni gledalac, čak i da je gledao sve informativne emisije na svim televizijama video bi tokom jedne večeri (od 18:00 do 24:00 sata) oko sat vremena novinarskih priloga o izborima, dakle otprilike koliko traje jedna epizoda serije ili više nego četiri puta manje nego što prosečan gledalac u Srbiji provede pred TV svake večeri (4 sata i 38 min prosečno vreme gledanja u 2005). Prema istraživanjima za 2007. godinu, prosečni gledalac RTS-a dnevno gleda njihov program 129 minuta. Upravo toliko je trajao sedmodnevni informativni program RTS-a pa je prosečni gledalac verovatno samo u jednoj večeri video više zabavnog programa nego što su mu o izborima novinari RTS-a ponudili za sedam dana.

Gljučne reči: *izborna komunikacija, mediji i izbori, promotivni izborni programi, specijalizovane izborne emisije, specijalizovani izborni programi, televizija, radio, štampa.*

1 Istraživanje „Mediji u predsedničkim izborima u Srbiji 2008“ realizovao je istraživački tim NUNS-a i Medija centra, kojim je rukovodila prof. dr Snježana Milivojević, u sastavu: Ana Nikolić, Bojan Klačar, Tanja Petrović, Ivona Bibić, Danka Ninković, Ana Milojević, Klara Kranjc, Slađana Lazić, Dragana Lalović i Jovana Tripunović.

Predsednik Boris Tadić, koji je na izborima 3. februara pobedio sa izrazito pro-evropskim programom, već u prvom predsedničkom pojavljivanju morao je da poziva sugrađane da ne ruše strane ambasade, ne lome i ne pljačkaju strane prodavnice po Beogradu. Građani koji su, uprkos velike polarizacije, većinski podržali evropsku budućnost, samo nedelju dana posle inauguracije predsednika, obreli su se u državi na novoj raskrsnici, sa novim rasporedom političkih snaga i potpuno suprotnom spoljno-političkom orijentacijom. Ništa od toga nije bilo tema u izbornoj kampanji, a ona na kojoj je predsednik pobedio, potpuno je zaboravljena. Ove promene oglašene su na mitinzima, uvežbanim u vreme populističkog izvođenja naroda na ulice krajem osamdesetih kada je ovde jednom već razarana država i ustoličen nedemokratski režim.

Kako se onda ova većinska izborna volja formirala i o čemu su birači u stvari glasali na predsedničkim izborima moguće je zaključivati i na osnovu analize izborne komunikacije. Za većinu ovdašnjih birača, kao i za većinu birača u svim savremenim društvima, izborne kampanje uglavnom postoje kao medijske kampanje. Zbog toga je u svim zemljama rad medija uoči izbora predmet posebne političke pažnje. Kako mediji izveštavaju, ko definiše izborne teme, da li su kandidati izloženi kritičkom oku javnosti ili ih mediji uglavnom nekritički servisiraju? Ovim i sličnim pitanjima u kampanji za predsedničke izbore 2008. bavilo se i zajedničko istraživanje NUNS-a i Medija centra čiji su glavni nalazi predstavljeni u ovom tekstu.

Uvod

U drugom krugu predsedničkih izbora u Srbiji koji su održani 3. februara pobedio je Boris Tadić, predsednički kandidat Demokratske stranke. On je, prema podacima Republičke izborne komisije osvojio 50,31% ili 2.304.467 glasova birača, a kandidat Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić 47,97%, odnosno 2.197.155 glasova. Na birališta je izašlo 68,14% građana: najviše u Vojvodini (70%), a potom u centralnoj Srbiji (67%) i Kosovu (54%).

Podsećanja radi, u prvom krugu izbora za predsednika države koji su održani 20. januara, nijedan kandidat nije dobio većinu glasova birača koji su glasali, pa je glasanje ponovljeno kroz dve nedelje, kada su građani birali između dva predsednička kandidata – Tadića i Nikolića.

Predsedničke izbore u Srbiji raspisao je predsednik Skupštine Srbije Oliver Dulić 12. decembra 2007. To su peti predsednički izbori od smene vlasti bivšeg režima na izborima 2000, a deveti od uvođenja višestranačkog sistema u Srbiji 1990. godine. Izmenama Zakona o izboru predsednika Republike od 5. novembra 2002. godine za drugi izborni krug ukinut je cenzus od 50 % izašlih na birališta, što je do tada bio uslov za valjanost izbora. Ovo su, inače, prvi izbori nakon promene Ustava Srbije.

Isti predsednički kandidati, Boris Tadić i Tomislav Nikolić, bili su u drugom krugu i na prošlim izborima (27. jun 2004) kada je kandidat DS-a bio uspešniji sa 1.681.528 glasova (53,24%), nasuprot Nikolićevih 1.434.068 (45,40%). Tomislavu Nikoliću su ovo treći izbori na kojima je učestvovao: pored 2004. i 2008. on je bio učesnik još jednih izbora: 16. novembra 2003. osvojio je 1.166.896 ili 46,23 %.

Metodologija

Monitoring medija odnosio se na prvi i drugi krug predsedničkih izbora 2008. godine (period 11–17. i 25–31. januar), a obuhvatio je ukupne večernje programe (18.00h–00.00h) svih šest TV stanica sa nacionalnom frekvencijom (RTS, TV B92, TV Pink, TV Fox, TV Avala i TV Košava), glavne informativne emisije pet radio stanica sa nacionalnim pokrivanjem (Radio Beograd Prvi program, Radio B92, Radio Index, Fokus i Radio S) i osam dnevnih novina različitog profila, tiraža i uređivačkih politika (*Danas*, *Politika*, *Blic*, *Večernje novosti*, *Kurir*, *Press*, *Pravda* i *Gazeta*).

Cilj monitoringa bio je da se analizom medijske izborne produkcije utvrdi:

- kvalitet izveštavanja, poštovanje pravnih normi i novinarskih standarda, naročito objektivnost, uravnoteženost i nepristrasnost, koji regulišu ponašanje medija i izbornih učesnika u kampanji;
- kvalitet predstavljanja kandidata i poštovanje prava na fer pristup medijima svih izbornih učesnika;
- kvalitet informacija na osnovu kojih su građani mogli da donesu svoju izbornu odluku i
- promene u izbornom izveštavanju i ulozi medija posle početka demokratske tranzicije.

Izborni program istraživao je metodom kvalitativne i kvantitativne analize sadržaja, a prema analitičkom instrumentarijumu posebno napravljenom za ovo istraživanje.

Glavni nalazi²

Elektronski i štampani mediji veoma su se razlikovali u tretmanu predsedničkih izbora 2008, a razlike su vidljive u obimu izveštavanja, zastupljenosti kandidata i u kontekstu u kome su prikazani. U štampanim medijima pokrivanje kampanje zavisilo je od novinarskog pristupa i veoma se razlikovalo u zavisnosti od uređivačke politike novina, dok je na elektronskim medijima bio mnogo veći uticaj kandidata/izbornih štabova zahvaljujući dominaciji komercijalnih programa nad informativnim. Pošto u komercijalnim programima kontrolu nad sadržajem imaju kandidati sami to je i glavni ton kampanje na elektronskim medijima bio promotivni a ne informativni.

Ukupno trajanje izbornog programa na televizijama malo je smanjeno u odnosu na prvi krug (58 i po sati u drugom u odnosu na 61 sat i 12 minuta u prvom krugu), dok je u štampanim medijima broj tekstova porastao za skoro 20% u odnosu na prvi krug (662 teksta pred prvi i 785 tekstova pred drugi krug). Istovremeno, struktura televizijskih programa ukazuje da je u većem procentu porastao komercijalni program nego informativni, pa su komercijalni programi (iznajmljeni termini i reklame) činili oko 75% ukupno emitovanog programa. Informativni program bio je po obimu tri puta kraći a činile su ga dnevne informativne emisije (vesti) 11% i specijalne izborne emisije 14%.

U ukupno emitovanom programu na svim televizijama za sedam dana (252 sata) izborima je bilo posvećeno manje od četvrtine vremena (59 sati 45 minuta i 44 sekunde). Ukupno trajanje informativnih priloga (emitovanih u glavnim večernjim emisijama i kratkim pregledima vesti) bilo je sedam sati (6:51:18) što znači da je dnevno na svim televizijama emitovano u proseku oko sat vremena vesti, odnosno, na svakoj TV u proseku 10 priloga u trajanju od oko 10 minuta. Najveći broj priloga i najduže

2 Izveštaj se odnosi na rezultate monitoringa obavljenog pred drugi krug izbora (25–31. januar).

trajanje vesti bilo je na TV B92 (96 priloga, 2:03:28), a najmanje priloga i najkraći dnevni informativni program imala je TV Avala (54 priloga u trajanju 0:36:32).

Javna televizija, RTS, koja je obavezna da sveobuhvatno i raznovrsno izveštava o izborima, za sedam dana je gledaocima pripremila četiri sata i 11 minuta programa (oko sat i po u emisijama vesti) i dva i po sata specijalnih emisija (pri čemu je samo jedna emisija, u kojoj su se suočavali kandidati, trajala sat i po).

Među televizijama jasno se razlikuje uređivačka koncepcija komercijalnih televizija. TV B92 je imala više programa posvećenog izborima (više od četiri sata izbornih emisija i više od dva sata vesti) nego javni servis (oko jedan i po sat vesti i oko dva i po sata izbornih emisija). Vesti o izborima su na ovoj televiziji trajale duže nego na tri komercijalne stanice zajedno (TV Pink, TV Avala i TV Košava). Druga komercijalna televizija sa velikom obimom izbornog programa je TV Fox, koja je pored obimnog programa vesti imala i specijalnu izbornu emisiju sa oba kandidata. Najgledanija komercijalna TV Pink je u oko devet i po sati programa imala manje od sat informativnog programa i pokazala da su za komercijalne televizije izbori uglavnom više promotivni nego politički događaj.

Dnevni informativni program činile su uglavnom izborne hronike (više od polovine vesti emitovano je u njima) u kojima su strogo poštovana pravila ujednačenog tretmana (sličan broj priloga po kandidatu i njihovim aktivnostima) i nepristrasnosti (neutralno izveštavanje).

Posebne izborne emisije emitovale su samo tri televizije sa izrazitijom informativnom koncepcijom – RTS, TV B92 i TV Fox. Najviše specijalnih izbornih emisija imao je TV B92 (pet emisija u trajanju od četiri sata i osam minuta), na RTS je bilo pet emisija ali u trajanju od oko dva sata i 30 minuta. TV Fox je imao jednu emisiju u trajanju od oko sat vremena. Ostale tri komercijalne TV nisu imale ni jednu posebnu novinarsku emisiju posvećenu izborima.

Komercijalni program (reklamni spotovi i iznajmljeni termini) činili su ogromni deo programa tri vodeće komercijalne televizije. Televizije Pink, Košava i Avala imale su u proseku skoro identičan broj iznajmljenih termina, ali se njihovo trajanje veoma razlikovalo – najduži su bili na TV Košavi – 11 sati i 15 minuta, a najkraći na TV B92 – četiri i po sata. TV Avala, TV Pink i TV Fox su imali između osam i devet sati iznajmljenih termina.

Televizije su u programu prednost dale Borisu Tadiću, iako je u ukupnom trajanju nešto više vremena imao Tomislav Nikolić. U ovoj na izgled složenoj matematici, televizije su se trudile da u informativnim programima kandidati budu ravnomerno zastupljeni, ali je zato Boris Tadić dobio puno medijske pažnje u svojim predsedničkim pojavljivanjima. Tomislav Nikolić je to nadoknađivao iznajmljivanjem termina pa je, na primer na TV Košava, bio dva puta više nego Boris Tadić, dok je na TV B92 Boris Tadić bio zastupljeniji za oko trećinu vremena.

U štampi, za razliku od radija i televizije, jasno je vidljiva urednička opredeljenost u odnosu na teme i kandidate. Pošto su štampani mediji bili mnogo pristrasniji u izveštavanju, porast broja tekstova ukazuje da su novine medij sa mnogo drugačijom vrstom uticaja i da su politički i komercijalni pritisci pa i izazovi u štampanim medijima drugačiji nego u elektronskim. Ali i raspodela pristrasnosti bila je prilično ujednačena i u ukupnom sadržaju analiziranih dnevnih novina Boris Tadić imao je više naklonosti štampe nego Tomislav Nikolić. Pošto su novine bile veoma jasno opredeljene, afirmativni tretman Borisa Tadića u jednim novinama po obimu se gotovo potpuno podudara sa pozitivnim tretmanom Tomislava Nikolića u drugim novinama.

Televizija

I predsednički kandidati i država procenili su uticaj medija većim nego mediji sami a, i ovoga puta, potvrdili da je najuticajniji medij političke komunikacije televizija. Ovi prvi su zato zaposeli mnogo veći prostor nego što su mediji ispunili svojim radom, a Republička radiodifuzna agencija je svojim propisima dozvolila kandidatima mogućnost zakupa izuzetno mnogo vremena (do 90 minuta dnevno, odnosno do 120 minuta na lokalnim medijima) ali „u meri koja bitno ne ugrožava programsku šemu“. RRA će morati da obrazloži u svom izveštaju koliko to informativnog programa, pored ovih 90 minuta propagandnog, može da stane u dnevni program a da to ne poremeti programsku šemu.

Izborni program

U analiziranom periodu, od ukupno 252 sata programa, nešto manje od jedne četvrtine vremena posvećeno je izborima (59:45:44). U poređenju sa analiziranom nedeljom uoči prvog kruga, vreme posvećeno

izbornoj tematici smanjeno je za nešto više od jednog sata i 20 minuta, odnosno za 2,25% (prvi krug – 61:08:23).

Javni servis, prvi program RTS-a, izborima se bavio u trajanju nešto dužem od četiri sata (4:11:09). Posmatrano pojedinačno po komercijalnim televizijama, najviše vremena izborima i izbornim kandidatima posvećeno je na TV Košava (12:44:13), dok je s druge strane najmanje programa zabeleženo na TV Avali (9:07:32) i TV Pinku (9:37:58). Jasno uočljiva razlika u trajanju izbornog programa na javnom servisu i pojedinačnim komercijalnim televizijama direktna je posledica emitovanja iznajmljenih termina.

Struktura programa

Struktura televizijskog izbornog programa na svim televizijama zbirno pokazuje da je 75% programa čine komercijalni (promotivni) sadržaji, dok je samo jedna četvrtina definisana kao informativni program (vesti i izborne emisije). Ukoliko ostavimo po strani RTS (budući da odlukom RRA nije mogao da emituje iznajmljene termine) na komercijalnim televizijama 79% programa čine iznajmljeni termini i reklame. U odnosu na prvi krug izbora, trajanje emisija vesti smanjeno je za 46 minuta, ali je, s druge strane, trajanje iznajmljenih termina povećano za gotovo deset sati. Preciznije, u prvom krugu izbora komercijalni program činio je 62% vremena, a informativni 39% (jedan od razloga dužeg informativnog programa su predstavljanja koja je Drugi program RTS-a bio u zakonskoj obavezi da emituje, mada su neki predsednički kandidati i ovo vreme iskoristili kao svojevrsni plaćeni termin. Dok je nekim kandidatima to bila jedna od retkih prilika za gostovanje u TV studiju, pojedini kandidati, kojima uz mogućnost obilnog zakupljivanja TV vremena to više nije bila atraktivna prilika za obraćanje javnosti, nisu se trudili ni da se pojave u studiju državne televizije. Umesto ličnog učešća slali su svoje promotivne materijale – iste one koje su u iznajmljenim terminima emitovali na drugim televizijama, pa se u sadržinskom smislu potpuno izgubila razlika između programa besplatnog predstavljanja državne TV i iznajmljenih termina na komercijalnim televizijama. Nasuprot većoj koncentrisanosti medija na pružanje relevantnih informacija o predsedničkim kandidatima u finišu izbora, težište je bilo pomereno ka programu u kome sami kandidati kreiraju izborni program i sami nameću afirmativan ton kampanje.

Vesti

Prosečno na svakoj televiziji dnevno je emitovano nešto manje od sat i 30 minuta izbornog programa (1:25:22). Od toga, na svakoj televiziji dnevno je emitovano prosečno osam i po minuta vesti (0:08:24). Svakako, televizije su, u zavisnosti od svoje uređivačke politike, nejednako vremena bile usmerene ka izborima u dnevno informativnim emisijama. Javni servis je, prosečno, izbornim temama u svojim emisijama vesti ustupao 12 i po minuta (0:12:28). Ipak, čini se da je važnosti izbora najviše pridavala TV B92 koja je prosečno svakog dana emitovala više od 17 i po minuta priloga u svojim vestima (u vremenskom periodu koji je analiziran, TV B92 emituje dve emisije vesti od po pola sata). Na drugom kraju je TV Avala sa nešto više od pet minuta o izborima u vestima ove televizije (0:05:13).

Izborne emisije

Posebne izborne emisije, osim na javnom servisu, na kome je emitovan i duel predsedničkih kandidata, imale su TV B92 i TV Fox. Za razliku od javnog servisa koji neemitovanje iznajmljenih termina, nije iskoristio kao priliku da gledaocima ponudi drugačije, inovativnije informativne emisije, TV B92 je ponudila pet specijalnih emisija (Utisak nedelje i Poligraf), u trajanju gotovo duplo dužem nego na RTS-u. Pri tome trajanje duela predsedničkih kandidata (1:25:00), čini dve trećine ove vrste programa na RTS-u (o izborima se još govorilo u emisijama Oko magazin i Upitnik, ali ne kao o dominantnoj temi). Osim TV B92, jedina komercijalna televizija koja se izdvojila kao televizija sa znatnim informativnim programom je TV Fox, koja je objavila odvojene intervjue sa kandidatima.

Iznajmljeni termini

Za razliku od javnog servisa, komercijalne televizije karakterišu takozvani iznajmljeni ili plaćeni termini. Ova odlika jedino nije dominantna kada je reč o televiziji B92, koja je jedna od tri televizije koje su u svoj program uvrstile posebne izborne emisije čije je trajanje neznatno kraće od trajanja plaćenih termina. Iako je broj iznajmljenih termina gotovo isti, trajanje iznajmljenih termina se drastično razlikuje. Dok je na TV B92 ovog programa bilo u trajanju od 4:33:00, na TV Košavi je emitovano

nešto više od 11 sati (11:15:31). Ostale komercijalne televizije imale su između osam i devet sati programa. Druga vrsta plaćenog programa, reklamni spotovi, čine ukupno 6% programa i emitovani su na svim komercijalnim televizijama u gotovo istom trajanju, osim na TV Avala.

Svakoga dana na svim komercijalnim televizijama emitovano je skoro šest sati iznajmljenih termina, dok je svakog dana na svim televizijama emitovano skoro sat vremena dnevno informativnog programa koji se bavio izborima. Gledaoci pojedinih televizija, na primer TV Avale, prosečno su svakog dana imali priliku da vide pet minuta izbornog programa koji su pripremili novinari i sat i 13 minuta iznajmljenih termina koje su izborni učesnici pripremili o sebi.

Predsednički kandidati

Od ukupnog vremena posvećenog izborima, 91% je fokusirano na predsedničke kandidate, bilo da su se u priložima oni pojavljivali ili govorili direktno ili da su njihove stavove zastupali ili interpretirali drugi (54:22:40).

Zastupljenost kandidata po televizijama

Kao i u prvom krugu, predsednički kandidat Tomislav Nikolić bio je nešto malo vremenski zastupljeniji u celini izbornog programa. Procenualno, Tomislav Nikolić je prisutan u 52% programa (28:28:15), dok je Boris Tadić zastupljen u 48% (25:54:25). Ipak, televizije su u ukupnom programu prednost dale Borisu Tadiću budući da je u informativnim emisijama, najviše zahvaljujući svom pojavljivanju u funkciji Predsednika Republike, bio zastupljen gotovo dva puta više od svog protivkandidata (Tadić – 3:35:13, Nikolić – 1:21:41). Razlika u direktnom pojavljivanju Borisa Tadića kao predsednika i kao kandidata je nešto manja od jednog punog sata. Posmatrajući sve vesti na svim analiziranim televizijama u vreme kampanje, ukupnim aktivnostima Borisa Tadića posvećeno je čak tri puta više vremena nego Tomislavu Nikoliću (73% nasuprot 23%).

Dok je Boris Tadić zadobio punu medijsku pažnju u dnevnim informativnim emisijama, Tomislav Nikolić je to nadoknađivao iznajmljenim terminima (sedam sati duže iznajmljenih termina od Tadića, 58% ukupnog trajanja iznajmljenih termina). U pogledu direktnog obraćanja

javnosti u posebnim emisijama, Boris Tadić se javnosti obratio tri puta, a Tomislav Nikolić dva (TV B92 je emitovao samo intervju sa Tadićem, Antonela Riha, urednica Poligrafa u kome je Tadić gostovao, istakla je da je termin bio ponuđen i Nikoliću).

Zastupljenost kandidata: karakteristike

U skladu sa uređivačkom politikom, kao i samim pretenzijama kandidata na kojoj televiziji će se promovisati, TV Košava i TV B92 jesu primeri nejednake zastupljenosti kandidata. Na TV B92, 60% izbornog relevantnog programa posvećeno je Borisu Tadiću, dok je Nikolić zastupljen u 40%. Suprotno tome, na Košavi, Nikolić je zastupljen u 68% programa, a Tadić u 32%. Veće prisustvo Tadića na TV B92 ogleda se u emisijama vesti i posebnim izbornim emisijama. U vestima na ovoj televiziji, posebno je očigledna razlika u obimu iskazivanja podrške kandidatu Borisu Tadiću, za koju dobijaju prostor njegovi neposredni saradnici. Na drugoj strani, TV Košava emitovala je više od osam sati Nikolićevih iznajmljenih termina, nasuprot tri sata Tadićevih.

Zastupljenost kandidata: vesti

Osim odstupanja na TV Pinku i TV B92, ostale televizije su se trudile da jednako vreme posvete samim predsedničkim kandidatima (ukoliko izostavimo Tadića u svojstvu predsednika), kada govorimo o vestima. Velika razlika pojavljuje se u drugoj liniji, odnosno, drugačijim strategijama izborne kampanje. Dok je Tadić javnosti preporučen od različitih društvenih krugova (nevladine organizacije, druge političke partije, intelektualci, stručnjaci), Nikolić je u medijima prisutan uglavnom kroz angažovanje svog izbornog štaba. Štab Tomislava Nikolića je aktivniji, dok je Boris Tadić zastupljeniji kroz podršku neposrednih saradnika i šire političke i zainteresovane javnosti.

Dominantan kontekst izveštavanja o aktivnostima samih kandidata, naročito izdvojenim izbornim hronikama, je neutralan. Ako izostavimo pojavljivanje Tadića u funkciji predsednika (od ukupno 91 priloga u kojima se Tadić direktno pojavljuje, u 60 priloga je u svojstvu predsednika), o kandidatima se izveštavalo neutralnom tonom. U afirmativnom kontekstu o Tadiću se izveštavalo u 37% priloga, i gotovo su svi imali za temu

njegove aktivnosti kao Predsednika Republike. S druge strane, 15% priloga o Tomislavu Nikoliću je u afirmativnom kontekstu, a još 18% priloga iz izbornog štaba ovog kandidata je takođe u afirmativnom kontekstu.

Skala je daleko raznovrsnija u vrednosnom smislu kada je bilo govora o kandidatima, mada krajnje ekstremni konteksti (veoma pozitivno/negativno) nisu učestali. Posmatrano u celini, polovina priloga (49%) posvećenih Borisu Tadiću je u afirmativnom tonu, dok je nešto više od polovine priloga o Tomislavu Nikoliću kritički intonirano (52%).

Mali broj priloga (23) u kojima kandidati nisu imenovani, ali se implicitno podrazumevalo da se odnosi na obojicu kandidata, karakteriše kritički kontekst.

Kada se upoređi dominantna izborna tema kandidata, uočljive su velike razlike u shvatanju glavnog izbornog pitanja koje nude biračima. Za Borisa Tadića to je odnos prema Evropskoj uniji i evropskim integracijama dok je okosnica kampanje Tomislava Nikolića socijalna politika. U tematskom smislu, izborni štabovi i bliski saradnici kandidata imali su sasvim drukčiju ulogu i osnova njihovog izlaganja bila su osporavanja protivkandidata.

Profesionalni standardi

Obilje komercijalnog programa dominiralo je izbornim programom, „utopivši“ u sebe ono malo novinarski pripremljenog programa. Pasivna uloga samih televizija ogleda se upravo u prepuštanju dragocenog vremena samim kandidatima da oblikuju programske sadržaje. Čak i RTS koji nije ustupao svoje vreme kandidatima, za sedam dana večernjeg programa (ukupno 42 sata) emituje samo oko četiri sata izbornog programa, od čega je skoro trećina trajanje samo jedne emisije – TV duela (1:25:00).

Koliko god se televizije trudile da u izbornim emisijama izveštavaju neutralno, obilje iznajmljenih termina i reklamnih blokova kao dominantni programi čitavoj kampanji daju afirmativni ton. Pri tom, programi koje kandidati u potpunosti sami proizvode, otvaraju mogućnost da bez kritičkog pristupa medijskih profesionalaca, direktno biraju i nameću teme o kojima žele da se govori u javnosti. Istovremeno bez novinarske intervencije lako mogu da izbegnu sve nepopularne teme o kojima javnost ipak ima pravo i potrebu da bude obavještena. Utoliko, televizije u ovoj kampanji nisu bile na strani javnosti već su uglavnom

nekritički servisirale izborne učesnike. U vestima, 27% priloga za temu imaju aktivnosti kandidata u kampanji, a 31% govori o datoj ili uskraćenoj podršci. Vesti o kampanji pod kojima se podrazumevaju prilozi čiji nastanak je inicirala televizijska redakcija čine samo 14%, koliko je i procenat priloga o državnim aktivnostima kandidata.

Radio

Kampanja za predsedničke izbore najintenzivnije je vođena na televiziji, uz obilje komercijalnog programa i iznajmljenih termina. Za razliku od televizija, radio stanice bile su mnogo manje „interesantne“ za kandidate. Osim Radio Beograda 1 koji je po zakonu obavezan da deo svog programa ustupi (pod jednakim uslovima) kandidatima za predstavljanje, komercijalne radio stanice nisu prodavale svoj „etar“, pa tako nisu pretrpele ni veće promene u programskoj šemi. Iz tog razloga, izborni sadržaj plasiran je u centralnim informativnim emisijama i one su bile glavni predmet medijskog monitoringa.

U informativnim emisijama pet analiziranih radio stanica proizvedeno je nešto više od tri sata izbornog programa (tačnije tri sata i 16 minuta). U prvom krugu predsedničkih izbora emitovano je ukupno jedan sat i 49 minuta programa, samo neznatno više nego u drugom krugu (ukupno jedan sat i 27 minuta).

Različiti uređivački koncepti vidljivi su u samom praćenju kampanje, jer su dve radio stanice, javni servis Radio Beograd 1, i komercijalni emiter B92, same proizvele oko dve trećine ukupnog posmatranog izbornog sadržaja. Radio Beograd 1 je emitovao nešto više od 39 minuta u prvom i nepunih 35 minuta izbornog relevantnog programa u drugom krugu. Komercijalna stanica B92 emitovala je 34 minuta izbornog sadržaja u prvom krugu i 26 minuta u drugom krugu izbora. Zajedno, ove dve stanice emitovale su 67,49% izbornog sadržaja u prvom krugu, tj. 69,56% izbornog programa u drugom krugu. Sledi ih Radio Index sa nešto više od pola sata programa posvećenog izborima – od toga je 19 i po minuta emitovano u prvom krugu, a nepunih 14 minuta u drugom. Radio Fokus emitovao je nešto manje od 11 minuta izbornog programa u prvom krugu izbora i nepunih devet minuta u drugom krugu. Radio S nije mnogo odstupio od svoje prvobitne koncepcije muzičko-zabavnog programa, pa je na ovom

radiju emitovano najmanje izbornog sadržaja – svega devet minuta, od toga pet minuta u prvom krugu i nepuna četiri minuta u drugom.

Izborni sadržaji, kako pokazuje struktura programa, dominiraju u izbornim hronikama (zvučnim efektima izdvojeni delovi programske celine). U okviru izbornih blokova, računajući sve posmatrane radio stanice, emitovano je 75% izbornog sadržaja – sat i 11 minuta (128 priloga) u prvom krugu i sat i pet minuta (90 priloga) u drugom krugu. U vanizbornim blokovima, redovnom informativnom programu, emitovano je nešto više od jednog sata izborno-relevantnog sadržaja – 38 minuta u prvom krugu izbora za predsednika i 23 minuta u drugom. Ovi sadržaji su, u najvećem broju, pratili državničke aktivnosti Borisa Tadića, koji je, ujedno, bio i kandidat za predsednički reizbor.

U nedelji koja je prethodila izornoj tišini pred drugi krug izbora radio stanice, posmatrano ukupno, smanjile su produkciju izbornog programa u odnosu na prvi krug. One su emitovale prosečno 17,14 priloga po danu i emisiji, uz prosečno trajanje od 12 minuta i 31 sekundu. Javni radijski servis u drugom krugu emitovao je prosečno nešto manje od pet minuta (četiri minuta i 59 sekundi) izbornog programa po emisiji i danu. Sličnu prosečnu zastupljenost, od nešto manje od četiri minuta (tri minuta i 43 sekunde) imala je i komercijalna stanica B92.

U drugom izbornom krugu, iako se politička scena podelila između dva kandidata, tzv. „proevropske“ i „nacionalističke“ opcije, radijska izveštavanja zadržala su strogu ravnopravnost i nepristrasnost. Zbog angažovanja u državnim poslovima, Boris Tadić je imao skoro duplo veću zastupljenost, 66% svih priloga na svim radio stanicama, u odnosu na Tomislava Nikolića, sa 34% zastupljenosti. Pretvoreno u minute, priloge o Borisu Tadiću trajali su 28 minuta, a o Tomislavu Nikoliću 14 i po.

Na tri radio stanice, Radio Beogradu 1, B92 i radio Indexu, kandidati su u drugom krugu imali identičnu zastupljenost – po sedam priloga Tadić i pet priloga Nikolić. Fokus je imao šest priloga o aktivnostima Tadića i tri priloga o Nikoliću. Najveća disproporcija je bila u programima radija S, koji je sa najmanje interesovanja pratio kampanju, i na kojem je emitovano pet priloga o Tadiću (najviše o njegovim državnim aktivnostima) i samo jedan o Nikoliću. Za razliku od relativne ujednačenosti broja priloga o kandidatima, njihovo trajanje je variralo u zavisnosti od stanica.

Na B92 je emitovano najviše priloga o Tadiću (ukupno oko 10 minuta), a duplo manje o Nikoliću (oko četiri minuta). Radio Beograd 1 je imao nešto ujednačeniju zastupljenost – oko osam i po minuta o Tadiću i oko šest o Nikoliću. Radio Index je imao skoro identične priloge o oba kandidata, u trajanju od oko dva minuta, dok je Fokus u priložima oko tri minuta izveštavao o Tadiću i minut i po o Nikoliću. Najveća razlika, slično broju priloga, bila je na radiju S – svega 13 sekundi o Nikoliću naspram tri minuta o Tadiću.

Indirektno, pasivno „vreme“ kandidatima donosili su izborni štabovi i podrške u drugom krugu izbora. Širi korpus podrške Tadiću vidljiv je i kroz partije i organizacije koje su mu pružile podršku u drugom krugu. One su u zbiru dodale još oko sedam minuta Tadićevom kandidatskom vremenu. Prilozi o uslovljenoj podršci DSS-a i LDP-a trajali su skoro pet minuta, a direktna osporavanja iz štaba SRS-a trajala su ukupno nešto manje od dva minuta. U radijskim priložima svih stanica, podrška Nikoliću je bila mnogo manje vidljiva sa svega 30 sekundi. Toliko su trajali i prilozi o uslovljenoj podršci, dok su kritike iz DS-a bile mnogo zastupljenije sa oko tri minuta.

Upoređujući tematsku agendu dva kandidata drugog kruga, vidljive su koncepcijske razlike i strateška opredeljenja u kampanji. EU integracije bile su tema okosnica kampanje Borisa Tadića (ukupno je o ovoj temi bilo šest minuta priloga u Tadićevoj ulozi predsednika, i tri minuta u ulozi kandidata). Nikolić je u kampanji najviše insistirao na pitanjima iz oblasti socijalne politike – ukupno oko pet minuta priloga.

Razlike u programima, stavovima i aktivnostima kandidata bile su mnogo jasnije uočljive u drugom krugu izbora. Ipak, radijsko izveštavanje ostaje u neutralnom i blago afirmativnom tonu u kandidatskim predstavljajima. Od 51 priloga o samim kandidatima, čak dve trećine ili 38 priloga je u neutralnom kontekstu, dok je ostatak u pozitivnom. Od 13 afirmativno intoniranih priloga, 10 je u vezi sa Tadićem, a tri sa Nikolićem.

Kritički konotiranih priloga ima mnogo više u slučajevima kada o kandidatima govore drugi. Tadić je predmet 14 kritičkih priloga, a o Nikoliću je 11 takvih priloga. U četiri priloga oba kandidata su pomenuta u osporavajućem kontekstu. Izborna podrška kandidatima vidljiva je u priložima sa afirmativnim kontekstom – takvih je 13 koji govore o Tadiću i pet koji govore o Nikoliću.

Kandidati su bili ujednačeni u broju priloga i dužini trajanja direktnog obraćanja. Na svim radio stanicama u drugom krugu izbora bilo je po devet priloga oba kandidata sa tonskim zapisima koji su ukupno trajali nešto više od pet minuta. Razlika nastaje u prosečnoj dužini takvih tonskih zapisa – Tadić je kao kandidat za predsednika govorio prosečno 42 sekunde, a kao predsednik 30 sekundi. Nikolićev prosečan tonski insert trajao je 34 sekunde.

Profesionalni standardi

Opšta je ocena da su radio stanice sa nacionalnom frekvencijom izveštavale neutralno i nepristrasno, ali i da su plasirali izborni sadržaj bez kritičkog ili analitičkog uvida..

Najobuhvatniji i najsadržajniji izborni program emitovale su dve radio stanice – javni servis Radio Beograd 1 i komercijalni B92. Dve pomenute stanice pokazale su i veće novinarsko angažovanje (tonski zapisi, intervjuisani sagovornici) za razliku od ostala tri komercijalna emitera koji su se mahom oslanjali na agencijske vesti. Ove tri stanice emitovale su samo kratke vesti (do 15 minuta trajanja) i uglavnom su plasirale muzički i zabavni sadržaj – Radio S i Index ili obimne kontakt programe – Fokus.

Medijsku agendu mnogo uspešnije su nametali sami kandidati i njihovi izborni štabovi, nego sami mediji. Više od polovine tema u prvom izbornom krugu i skoro 40% u drugom krugu inicirano je događajima i aktivnostima kandidata u kampanji. Slede aktivnosti državnih organa i izborne procedure sa 14% i u prvom i u drugom krugu. Državna aktivnost kandidata, pre svega Borisa Tadića, bila je povod za izveštavanje 12% priloga u prvom i 14% priloga u drugom krugu. Vesti o kampanji, poput fizičkih obračuna partijskih aktivista, učestvuju sa 10% priloga u prvom i 4% priloga u drugom krugu. Agilnost izbornih štabova, partijska reagovanja i saopštenja inicirali su 10% priloga u prvom i 9% priloga u drugom krugu.

Tematski katalog ponuđen u javnoj debati kretao se od najakutnijih socijalnih pitanja, EU integracija, statusa Kosova, korupcije, kriminala i afera, privrede i odnosa u regionu do analize kampanje, istraživanja javnog mnjenja, izbornih podrški/osporavanja. Novinari su, ipak, najviše izveštavali o samim izbornim radnjama i analizama kampanje, aktivnostima RIK-a i izbornim obećanjima kandidata. Ove tri teme čine četvrtinu

medijske agende u drugom krugu. Političke podele i date eksplicitne ili uslovljene izborne podrške i osporavanja kandidata u drugom krugu inicirali su čak 29% priloga. Kosovo, tema koja daje čitav socijalni kontekst i izbornim radnjama, pominje se u 11% priloga u drugom krugu.

Izveštavanje Radio Beograda 1 i B92, dve najzastupljenije radio stanice i nosioca dve trećine ukupnog programa, bilo je više tematski fokusirano u prvom izbornom krugu. Novinari B92 svoje izveštavanje usmerili su na dva ključna problema – evropske perspektive (ukupno trajanje priloga pet minuta 41 sekunda) i problem budućeg statusa Kosova (ukupno trajanje priloga šest minuta i 14 sekundi). O istom problemu, statusu Kosova, ubedljivo najviše je izveštavao Radio Beograd 1 (trajanje svih priloga devet minuta i 32 sekunde). U drugom krugu oba radija pomeraju centralne teme izveštavanja na samu kampanju, političke kombinatorike i izborne podrške.

Štampa

Štampani mediji su veoma obimno izveštavali o izborima: ukupno 726 izbornih tekstova, u proseku više od 103 teksta dnevno (osam medija, nedelju dana pre izbora). U poređenju sa prvim krugom povećanje je za skoro 20%. Najviše tekstova objavio je *Danas* – 131, najmanje *Gazeta* – 47. Dva najveća tabloida u Srbiji, *Press* i *Kurir*, imala su gotovo ujednačenu izbornu produkciju – 89, odnosno 86 tekstova.

Za razliku od elektronskih medija, gde je zbog stroge regulative izveštavanje o izborima bilo krajnje neutralno, izveštavanje u dnevnoj štampi direktno je zavisilo od uređivačkih politika samih novina. Kroz pozitivne kontekste o izbornim učesnicima očitavala se naklonost novina prema pojedinim kandidatima – jasno svrstavanje uz neke od njih. Najbolji primeri takvog izveštavanja su *Danas* i *Pravda*, gde je velika zastupljenost Tadića u *Danasu* uz afirmativan kontekst u disproporciji sa pisanjem *Pravde* (bliskoj SRS-u) gde istog kandidata prati kritičko-negativni publicitet. Obrnuta relacija važi za Nikolića.

Pristrasnost medija se očitava i kroz zapažen udeo tekstova sa ličnim vrednosnim sudom (komentari, izjave – 13%) od strane autora (novinari, javne ličnosti) bliskih nekom od kandidata.

Izveštavanje karakteriše i veći procenat istraživačko-interpretativnih tekstova nego na televizijama čije je izveštavanje bilo pod jakim uticajem

ogromnog broja promotivnog i reklamnog prostora. Od ukupno 726 izbornog-relevantnih tekstova, 55 (ili 7,5%) je u formi članka, a 82 (ili 11,3%) su lični stavovi istaknutih novinara u kolumnama i komentarima.

Izveštavanje i teme inicirane od strane samih štampanih medija „utopilo se“ u preteranom značaju koji je pridavan osporavanjima kandidata, izbornim kalkulacijama, podrškama (datim i uskraćenim) i reperkusijama tih faktora na post-izborni period. Skoro polovina svih tekstova bavila se pomenutim temama, dok teme koje su obeležile javni diskurs u Srbiji tokom dužeg perioda u 2007. godini nisu dobile značajniji prostor u dnevnim listovima – Kosovo i Evropska unija. O situaciji na Kosovu bilo je svega 24 teksta, svega 3%. Nešto više se govorilo o evropskim integracijama – 11% ili 80 tekstova.

Direktno pojavljivanje kandidata u „izbornim rubrikama“ karakteriše, uglavnom, neutralan kontekst, ali uz zastupljenost većeg broja tema u, najčešće, kraćim novinarskim žanrovima (vesti, izveštaji). „Tematsko izveštavanje“ karakteriše izveštavanje sa predizbornih skupova i direktna obraćanja kandidata a u tim tekstovima mediji su izveštavali o političkim programima kandidata.

Posmatrano u ukupnom sadržaju, novine su bile naklonjenije Tadiću, a tome je doprineo i njegov predsednički angažman tokom kampanje (najviše u *Danasu*). „Naklonjenost“ medija nekom od kandidata, odnosno povećavanje pritiska na uređivačke politike u novinama ogleđa se i u velikom povećanju ukupnog broja izbornih priloga o kandidatima u drugom krugu – iako je u prvom krugu bilo devet kandidata, o Tadiću i Nikoliću je uoči drugog kruga objavljeno skoro 20% više tekstova.

Novine su u izveštavanju u 73 teksta ili 54% govorile o Tadiću (kao „prvi“ kandidat, direktna zastupljenost). Najveći prostor posvećen kandidatima imale su *Večernje novosti*. Ipak, Tadić je najzastupljeniji u *Danasu*, a Nikolić u *Novostima*.

U poređenju sa prvim krugom, međutim, znatno veći prostor dobio je Nikolić, za 36% više nego u nedelji koja je prethodila prvom izbornom krugu. Tadićeva zastupljenost je nepromenjena u odnosu na prvi krug.

Najveći prostor, međutim, posvećen je govoru drugih o kandidatima i tu je medijski fokus usmeren na izborni rezultat, međusobne odnose kandidata i lična osporavanja (posebno su „glasni“ bili izborni štabovi), a samo u nijansama se govori o političkoj ponudi koja je trebalo da se bira

3. februara. Upravo je u ovom segmentu izveštavanja pristrasnost štampe najviše došla do izražaja, pa je Tadićev afirmativan tretman u, npr. *Danasu* (67%) gotovo ujednačen sa pozitivnim tretmanom Nikolića u *Pravdi* (73%). Slična relacija je i kod negativnog publiciteta: Nikolić je u *Danasu* imao 79% negativnih tekstova, a Tadić u *Pravdi* 80%.

U tekstovima u kojima su kandidati direktno zastupljeni mahom se radi o neutralno intoniranom izveštavanju – takvih je 76% tekstova.

Profesionalni standardi

Značajno povećanje broja tekstova u odnosu na prvi krug (za skoro petinu), sugerise da je neizvesnost izbora uticala na štampane medije, ali i da su se razne vrste pritisaka na uređivačke politike pojačavale uoči drugog izbornog kruga.

Kalkulacije oko izborne podrške, osporavanja, lične netrpeljivosti i kritike čine fokus interesovanja, posebno u tabloidima, a teme koje su već duže vremena u centru medijske pažnje (odnos prema Kosovu i evropskim integracijama) i koje su dovele i do novih parlamentarnih izbora nisu bile dominantne teme u kampanji.

Svega 24 teksta (3%) bila su posvećena Kosovu i to je jedan od najiznenadjućih rezultata monitoringa. Bilo je medija i bez ijednog teksta sa tom temom, a koji su nakon proglašenja nezavisnog Kosova toj temi posvećivali i po nekoliko strana. S druge strane, za dve trećine više su bile zastupljene evropske integracije u dnevnoj štampi, najviše u lisu *Blic* – u 15 tekstova. Dominacija „političkih“ tema, partijskih kalkulacija i proceduralnih pitanja na račun ekonomskih i socijalnih uočljiva je u svim pojedinačnim novinama.

U celini izveštavanja vidljivo preovlađuju kraće novinarske forme. Izborni sadržaji plasirani su uglavnom u rubrikama koje su posvećene unutrašnjoj politici. Mali broj medija je imao zasebnu rubriku posvećenu izornoj hronici, ali su se u nekim medijima izorno relevantni tekstovi nalazili gotovo na svim stranicama (npr. u *Pravdi*). Na drugoj strani, svi izborni tekstovi u *Pressu* nalaze se na stranicama unutrašnje politike.

Nešto manje od polovine tekstova su redakcijski potpisani (46%) i nešto manji prostor ostavljen za procene stručnjaka ili drugih medija. Autorstvo tekstova pokazuje još neke razlike uređivačkih politika: kod *Pressa*

i *Politike* (ujedno ovaj list nema nepotpisanih tekstova) agencijski tekstovi prelaze 50% od ukupnog broja, dok *Blic* i *Pravda* imaju najveći broj nepotpisanih tekstova (47% i 45%).

Dominaciju kraćih formi novinarskog izraza, faktografskog tipa, „remeti“ visok procenat komentara/kolumne kao obimnijeg novinarskog žanra (u proseku 11%, u *Danasu* čak 20%). Izveštavanje *Pravde* karakteriše veliki broj intervjua (18, pa je u proseku ovaj list objavljivao više od dva intervjua dnevno).

Aktivnosti kandidata su bile najčešći medijski događaj, ali je podrška između dva kruga (data ili uskraćena) nekom od kandidata davala osnovni ton u izveštavanju svih novina. „Ko će koga da podrži“ je bilo pitanje kojim su se najviše bavili *Pravda* (kao drugi kandidat nalazio se Nikolić) i *Večernje novosti* (Tadić) – ali na gotovo suprotnim pozicijama, pa se opredeljenost medija još jednom pokazala.

Međutim, čak je i za tako opredeljenu, a najčešće i sasvim pristrasnu štampu, prva postizborna nedelja donela iznenađenje. Odmah posle izbora, svom silinom „Kosovo“ se otvorilo kao glavna politička tema što je iznenadno dalo priliku izbornim gubitnicima da dominiraju javnom komunikacijom. Postizborna promena političke agende pokazala je snagu nacionalističkog bloka i mogućnost manipulisanja nacionalnim osećanjima čak i kad nisu izborni pobednici. Jedan od razloga ovog tematskog obrta svakako je i „strateško“ a ne „tematsko“ izveštavanje medija tokom kampanje u kome su mnogo značajnija proceduralna pitanja, ko će dobiti ili kome će biti uskraćena izborna podrška, nego stvarno definisanje političkih tema o kojima će se birači izjašnjavati.

Snejzana Milivojević, Ana Nikolic, Bojan Klacar and Tanja Petrovic

Monitoring the media

Abstract. *For most voters in modern societies, electoral campaigns mainly mean media campaigns. For that reason in all countries the work of the media in the run-up to elections is the issue of great importance. How do the media report, Who defines electoral issues, Are candidates exposed to a critical public eye or the media service them uncritically? Joint research of NUNS and Media centre dealt with these and similar questions within the campaign for the Presidential elections 2008. The research covered one week before the first round (11–17 January) and one before the second round (25–31 January) of elections and included six TV and five radio stations with national frequency and eight daily newspapers of different profiles, influence and circulation.*

Both presidential candidates and the state assessed the influence of the media as greater than the media themselves did, and this time also, confirmed that the most influential medium of political communication is television. For that reason these first took much larger space than the media filled with their program, and Republic Broadcasting Agency with its regulations allowed the candidates the possibility of paying for extremely much time (up to 90 minutes a day, i.e. 120 minutes on the local media) but to an extent that does not essentially jeopardize the program scheme.

In such an offer, even if there were critical and analytical journalistic work it would be drowned in the ocean of a promotional and advertising candidate speech that lasts nine times longer. A persistent viewer, even if he watched all informative programs on every television would see during one evening (from 18.00 to 24.00h) about one hour of journalist reports on the elections, so approximately the same as the duration of one episode of a serial or more than four times less than an average viewer in Serbia spends in front of TV every evening (4 hours 38 minutes average duration of watching TV in 2005). According to the researches for 2007, an average viewer of RTS watches their program for 129 minutes a day. That is the very duration of a seven-day informative program of RTS, so an average viewer has probably seen in only one evening more of entertainment program than RTS journalists offered in the course of seven days.

Key words: *election communication, the media and elections, promotional election programs, specialized election programs, television, radio, the press.*

Izbor tekstova o predsedničkim izborima

Apstrakt. U konstelaciji sučeljavanja različitih parcijalnih interesa, neophodna je kvalitetna javna reč (prvenstveno rasprava, debata, polemika), a u tome naša javna scena prilično oskuđeva. Mediji svojom prividnom neutralnošću, ovičeni s jedne strane elitističkom a s druge rajetinskom pizmom, prikrivaju stranačarenje, zaboravljajući da su deo civilnog društva koje su političke stranke napustile priklanjajući se, potpuno, državi i moći koja se preko nje može zadobiti.

U takvom kontekstu teško je izdvojiti kvalitetne tekstove. Autor ove selekcije ipak se priklonio radovima sledećih autora: Milenko Buišić, Pouke sa trga poraza (*Danas*, 28. 12. 2007), Slaviša Orlović, Od izbora dva putića (*Politika*, 31. 12. 2007), Dragica Stanojlović, Srpski gambit (*Republika*, 1–31. 03. 2008, broj 424–425), Vera Didanović, Gasovito stanje (*Vreme*, 31. 1. 2008) i Dragan Bujošević, Opet na raskršću (*NIN*, 31. 1. 2008).

U tri najbolje (i gotovo jedine) rasprave uključene su: Đorđe Vukadinović, Može biti samo jedan (*Politika*, 8. 1. 2008) – Živorad Kovačević, Vododelnica (*Politika*, 10. 1. 2008); Slobodan Antonić, Zemljotres koji nije priznat (*Politika*, 24. 1. 2008) – Dragoljub Žarković, Zemljotresa nije bilo (*Politika*, 25. 1. 2008); i Nebojša Krstić, Proizvođači kolektivnog zaborava (*Politika*, 4. 2. 2008) – Zoran Avramović, Čisto i prljavo (*Politika* 9. 2. 2008).

Gljučne reči: javnost, mediji, rasprava, javni interes, elitistička pizma, rajetinska pizma.

U predizbornim kampanjama na osobeni način se sučeljavaju prioriteti građanske javnosti, parcijalni stranački prioriteti, medijski prioriteti i prioriteti onih građana (tzv. obični građani) na koje prethodni akteri nastoje da utiču.

Korporacijski i stranački mediji niti mogu, niti su zainteresovani, da uobličie i vokalizuju suštinske društvene probleme, a po pravilu ključni problemi građana im ostaju na marginama pažnje i medijskog truda. Ukoliko nisu manje ili više stranački ostrašćeni, mediji najčešće svoj interes vide

u povećanju čitanosti/gledanosti, a u „političkoj estradi“ vide pravi način za ostvarenje tih interesa. Kao da su uvereni da se najviše može učariti/ušćariti u sučeljavanjima estradnih levičara, estradnih desničara i lažnih nezavisnih intelektualaca, uz goropadne voditelje „javne“ „rasprave“.

Istraživači javnog mnjenja su takođe opterećeni korporacijskim interesima, a nisu imuni ni prema strančarskim strastima, pa otuda i oni idu po marginama onoga što predstavlja suštinu problema građana ove zemlje i društva koje se puzeći iz katastrofalne krize, sporo i mučno menja.

U našoj predizborno/izbornoj javnosti gotovo da nema politički nezavisnih ličnosti koje bi, po definiciji, mogle da u javnosti delaju izvan stranačke parcijalnosti i u duhu javnog interesa. Pogotovo su izuzetna retkost politički nezavisni intelektualci, ne računajući tu one kojima je „nezavisnost“ plašt za prikrivanje strančarske ostrašćenosti. Ulogu plašta ima i ona floskula koju često čujemo u javnim nastupima: „Nisam član nijedne partije!“ Naravno, intelektualna autonomija ne podrazumeva nužno odsustvo partijskog opredeljenja, a pogotovo ne podrazumeva antipartijski stav.

Osobeni komplot između medija i političara primećuje se u slučajevima kada se dati medij zaustavlja tek na selekciji nesuvislosti i budalaština političara, ali ne objavljuje ono što proizvode „njegovi“, a minuciozno traga za šašavostima „tuđih“.¹

Ma koliko da je u konstelaciji sučeljavanja različitih parcijalnih interesa, potrebna javna reč – prvenstveno u okvirima rasprave, debate, polemike – naša javna scena oskudeva u svemu tome. Mediji svojom prividnom neutralnošću, oivičeni s jedne strane elitističkom a s druge rajetinskom pizmom, prikrivaju strančarenje, zaboravljajući da su deo civilnog društva koje su političke stranke napustile priklanajući se, potpuno, državi i moći koja se preko nje može zadobiti.

1 „Ali veliku većinu dezinformacija, gluposti i šašavosti, pa i manipulacija čitalačkim pukom čine političari. Nekada je prosto nevjerojatno kakvu su u stanju imbecilnu izjavu pustiti u narod. I novine to štampaju, počesto s očiglednim zadovoljstvom što će svojim čitaocima pokazati koliko su njegove vođe uvrnute i nepouzdanе. Međutim, neki od čitalaca prime to zdravo za gotovo, a drugi tu glupost pripišu samim novinama. Pa se postavlja pitanje bi li bilo bolje da nas mediji ne bombarduju nekim očigledno nesuvislim izjavama političara, da nas sačuvaju sekiranja. A, opet, nisu novine i novinari cenzura, pa da puštaju u javnost samo ono što je suvislo, samo pametne prijedloge i konstatacije. Uostalom, kod nas se ne zna ni šta je pametno, ni šta je glupo.“ (<http://www.nezavisne.com/dnevne/stav/st08142006-02.php>)

U takvom kontekstu teško je izdvojiti kvalitetne tekstove. Ipak, priklonio sam se radovima sledećih autora:

Milenko Buišić, „Pouke sa trga poraza“ (*Danas*, 28. 12. 2007)

Slaviša Orlović, „Od izbora dva puta“ (*Politika*, 31. 12. 2007)

Dragica Stanojlović, „Srpski gambit“ (*Republika*, 1–31. 03. 2008, broj 424–425)

Vera Didanović, „Gasovito stanje“ (*Vreme*, 31. 1. 2008)

Dragan Bujošević, „Opet na raskršću“ (*NIN*, 31. 1. 2008)

Takođe sam izabrao i tri najbolje (i gotovo jedine) rasprave:

* Đorđe Vukadinović, „Može biti samo jedan“ (*Politika*, 8. 1. 2008)
– Živorad Kovačević, „Vododelnica“ (*Politika*, 10. 1. 2008);

* Slobodan Antonić, „Zemljotres koji nije priznat“ (*Politika*, 24. 1. 2008)
– Dragoljub Žarković, „Zemljotresa nije bilo“ (*Politika*, 25. 1. 2008);

* Nebojša Krstić, „Proizvođači kolektivnog zaborava“ (*Politika*, 4. 2. 2008)
– Zoran Avramović, „Čisto i prljavo“ (*Politika* 9. 2. 2008).

Srecko Mihailovic

Selection of articles on the presidential elections

Abstract. *In the constellation of the conflict of different partial interests, quality public word (above all, discussion, debate, polemic) is necessary, and our public scene is poor in them. The media with its seeming neutrality, fringed on one side by an elitist prism and on the other by a rating prism, hide engagement in petty party politics, forgetting that they are a part of civil society left by political parties leaning to the state and power that can be obtained through it.*

In such a context, it is difficult to single out quality articles. However, the author of this selection chose the articles of the following authors: Milenko Buisic, Moral from the square of defeat (Danas, 28/12/2007); Slavisa Orlovic, There are two paths from elections (Politika, 31/12/2007); Dragica Stanojlovic, Serbian gambit (Republika, 1–31/03/2008, no. 424–425); Vera Didanovic, Gaseous state (Vreme, 31/1/2008) and Dragan Bujosevic, Again at the crossroad (NIN, 31/1/2008).

In three best (and almost single) discussions the involved are: Djordje Vukadinovic, There can be only one (Politika, 8/1/2008 – Zivorad Kovacevic, Watershed (Politika, 10/1/2008); Slobodan Antonic, The earthquake that has not been recognized (Politika, 24/1/2008) – Dragoljub Zarkovic, There has been no earthquake (Politika 25/1/2008); and Nebojsa Krstic, Makers of collective oblivion (Politika 4/2/2008) – Zoran Avramovic, Clean and Dirty (Politika, 9/2/2008).

Key words: *the public, the media, discussion, public interest, elitism prism, ratings prism.*

MILENKO BUIŠIĆ

Poruke sa Trga poraza

(*Danas*, 28. 12. 2007)

Na veličanstvenom predizbornom skupu, na kojem je jedan od većitih kandidata za predsednika naše države iznosio svoj najnoviji program, došlo je do neželjenog i nepredviđenog incidenta. Nenajavljeni govornik, ničim izazvan, nekako se dokopao mikrofona i održao govor pred okupljenom masom. Dok mu organi reda nisu oteli mikrofon, on reče to što reče.

Mnogi, koji baš najbolje nisu razumeli šta je govorio, a primetili su da nije na najboljem putu, napustili su tiho skup da ne bi bili saučesnici, a neki, koji nisu pažljivo slušali, po nekakvoj inerciji su aplaudirali pa ih očekuje disciplinska odgovornost pred partijskim organima.

Govornik je protiv svoje volje, a po nalogu obezbeđenja, smešten u najbližu psihijatrijsku kliniku i protiv njega je najavljeno pokretanje krivičnog postupka za krivično delo ugrožavanja opšte sigurnosti i ometanje kampanje, koju narod, od svoje sirotinje, skupo plaća.

Da ne bi bilo nagađanja oko toga šta je nesrećni čovek, politički zaslepljen, stvarno rekao, a šta nije stigao da kaže, objavljujem njegov govor u celini i istovremeno se u potpunosti ograđujem svake njegove reči. Neka nadležni sud javnosti i okružni sud kažu svoje.

Još nisam glasao, a toliko je izbora bilo, a da nisam pogrešio. I kad sam glasao za pojedinca i kad sam glasao za određenu politiku, uvek sam pogrešio. Uvek su jedno obećavali, a drugo radili. Uveren sam da samo onaj ko obeća da ništa neće uraditi, da ništa sa mesta neće pomeriti, da će samo taj ispuniti sva svoja predizborna obećanja. Ako neko bude iskren pa to bude rekao, zaokruživaću njegovo ime ceo dan, odnosno, onoliko puta koliko mi budu doturili listića.

Niko više ne zna čiji je kandidat, iz koje stranke dolazi i za kakvu se politiku zalaže. Na prošlim izborima glasao sam za jednog koji se zalagao za rat i za proširivanje naših granica. Sad vidim da je najveći mirotvorac i da tvrdi da mir nema alternative, pa i po cenu smanjivanja naše teritorije. A onaj koji je ranije bio za mir bez alternative sad se zalaže za korišćenje svih sredstava u odbrani naših interesa, pa čak dopušta i diplomatska sredstva. I svaki kandidat nas iznenadi svojim najnovijim pogledima, potpuno različitim od ranijih.

Čim promene frizuru i odelo, promene i politiku. Kako se menjaju finansijeri, tako se menjaju mišljenja, menjaju odela, frizure i politike. A finansijera ima više nego kandidata. I svi finansiraju sve kandidate da ne bi bilo finansijskih promašaja. Mala su to ulaganja za dobit koja će im stići posle izbora.

Ovaj nekadašnji Trig pobede pretvorili ste u Trig naših poraza. Do pre nekoliko godina ceo svet je strahovao šta će sa ovog mesta reći lideri najstarijeg naroda sa najstarijeg kontinenta. Strahovao je svet da li će odavde krenuti i treći svetski rat, da li će biti srušen svetski poredak, da li će velike sile opet pasti ovde kao što su i pre padale. I da li će iko izvući živu glavu iz ovog živog blata.

Kako je bilo lepo donedavno, dok smo imali više politika. Kako je bilo lepo dok smo se tukli za naše ideale, kad smo one, koji nisu mislili kao naš lider, gađali kamenjem, psovali im izdajničku majku, isključivali struju da se njegov glas ne čuje.

Kao da je juče bilo kad su nas na predizbornim mitinzima jedni naružavali drugi razoružavali, jedni nas terali u Evropu, a drugi izgonili iz Evrope, kad se znalo ko su izdajnici a ko patriote. I sad ste, draga gospodo, nas, vatrene glasače, ostavili na cedilu. Svi ste napustili svoju politiku, a mi ostali pri svojim stavovima. I niko više ne može da prepozna ni sebe ni svoga lidera. Vi se ljubite i grlite, jedete i pijete zajedno, a mi se svađamo i tučemo kao da se ništa nije promenilo.

Ako ste se vi ujedinili, mi nismo. Ako ste vi promenili političke stavove, mi nismo. A ako ste došli ovde po glasove, uzalud ste dolazili. Sad, u kampanji, dobri su vam i patrioti i izdajnici, i vladine i nevladine organizacije, i bogati i siromašni, i zaposleni i nezaposleni i pismeni i nepismeni.

Pošto imamo samo nekoliko kandidata sa sličnom politikom, predlažem da ne idemo na izbore već da svi, kolektivno, obavljaju funkciju predsednika, kao što je to nekad bilo, i sve dotle dok ne niknu neki pravi lideri...

Govor je ovde silom prekinut. I zauvek će ostati nezavršen.

SLAVIŠA ORLOVIĆ

Od izbora dva putića

Kampanja od Svetog Nikole do Svetog Jovana, uz dva Božića i dve Nove godine (*Politika*, 31. 12. 2007)

Dok nam sve drugo biraju političke partije, jedino o predsedniku Srbije odlučujemo neposredno. Izbori su raspisani 12. decembra, a glasanje je 20. januara. Od Svetog Nikole do Svetog Jovana, uz dva Božića i dve Nove godine, trajaće ubeđivanje i oglašavanje koje treba da olakša izbor. Od raspisivanja izbora usledili su neposredni kontakti sa građanima, tribine, video spotovi, plakati i ostali propagandni materijali.

Državni problem broj jedan je Kosovo i Metohija, ali građane interesuje i Evropa, životni standard, posao i borba protiv korupcije. Najveće stranke vode permanentnu kampanju. Aktuelni predsednik, po prirodi stvari, više vodi konstruktivnu i afirmativnu kampanju, a opozicioni kandidat, više kampanju osporavanja, pa samim tim i potencijalno negativnu kampanju. Od prijavljenih kandidata izdvajaju se kampanje Jovanovića i Mrkonjića na začelju, Tadića i Nikolića na vrhu i kandidatura Velje Ilića, koji je negde između. Evo njihovih izbornih aduta:

Čedomir Jovanović. Slogan: „Život je zakon“. Tema: „Korak bliže rušenju vlade Vojislava Koštunice“. SDU i Beba Popović. Kampanja je započeta u Arandelovcu. Ciljna grupa je fan-klub „Peščanika“ i mladi. Očigledan je kontinuitet kampanje za parlamentarne izbore, ali sada bez LSV-a i Nenada Čanka. Za Čedu, a možda i za njegove birače, Kosovo je već „otišlo“. Bio je šef poslaničke grupe DOS-a i potpredsednik Vlade, pa se građani mogu setiti rezultata.

Milutin Mrkonjić. Slogan: „Naš drug Mrkonjić“. Tema: Rad na izgradnji i obnovi zemlje i obezbeđivanju milion novih radnih mesta (manje šanse – veća obećanja), nastavak svega što je započeto pre promena 5. oktobra 2000. Ideja je da se povrate birači koji su uglavnom otišli SRS-u. Očekuje od PUPS-a i SUBNOR-a. Pominje Miloševića i podseća na njegovo vreme.

Boris Tadić. „Za jaku i stabilnu Srbiju“.

Aduti – osvrt unazad: simbolizuje pobedu i u DS-u posle Đinđića i na predsedničkim izborima 2004., najbolji rezultat u istoriji stranke na parlamentarnim izborima, na vlasti u Beogradu i Vojvodini. I prva i druga kohabitacija (DS u opoziciji i DS na vlasti) odigrale su se bez potreba. Predsednik i premijer igrali na svoje respektivne karte umereno i mudro. Tadićev stil u politici se može okarakterisati: „Umerenost se isplati!“ Ulaskom njegove stranke u vladu, za samo dva meseca ispunjen najveći deo izbornih obećanja: nastavak pregovora o pridruživanju EU, ukinut je porez na prvi stan, smanjen je PDV sa 18% na 8% za kupovinu kompjuterske opreme i obezbeđeno je sto evra po hektaru poljoprivrednicima, „državni pregovarački tim na najbolji način je branio interese zemlje tokom pregovaračkog procesa o Kosovu“ (Saopštenje DSS–NS). Tadić je već činom raspisivanja izbora od strane predsednika Skupštine iz njegove stranke, preuzeo inicijativu i startovao sa značajnim stepenom vođstva koje birači vole zbog odlučnosti.

Pogled unapred: I Kosovo i Evropa. Ide mu u prilog što je više od 70% građana od 2002. do danas za priključivanje Srbije EU i što od 1. januara stupa na snagu sporazum o viznim olakšicama i kraj „crne šengenske liste“. Borba za bolji standard i za najugroženije slojeve, nova radna mesta i nove infrastrukturne objekte.

Podrška. Milorad Dodik, (u Republici Srpskoj „Radikali su prošlost“), Mladan Dinkić, Rasim Ljajić, Đorđe Balašević, Miroslav Ilić. Tadić ima dobre odnose sa Zapadom a nema loše odnose sa Rusijom.

Prema istraživanjima na prethodnim izborima (Z. Slavujević): naočit, lep, uljudan, moderan, tolerantan, spreman na saradnju, perspektivan državnik, u određenim trenucima pokazuje krajnju odlučnost, izbalansirani stavovi, kontrolisano ponašanje u javnosti primereno jednom državniku. Prema kritičarima: ponekad pažljivo pripremani nastupi oduzimaju od spontanosti i ponekad uopšten.

Tomislav Nikolić. „Svim srcem za Srbiju i Tomislava Nikolića“.

Aduti – osvrtno unazad. Bio je u Miloševićevoj vladi (1998–2000) i u vreme potpisivanja Kumanovskog sporazuma. Uspeh SRS-a u Šešeljevom odsustvu bazirao je na artikulaciji negativnog raspoloženja gubitnika tranzicije i na ponašanju međunarodne zajednice. Ove godine, za samo tri dana na čelu Skupštine, uspeo je da pokrene priče o uvođenju vanrednog stanja i ruskoj provinciji.

Pogled unapred: Šansu vidi u problemima vlasti posle 2000., u nezaposlenosti, socijalnoj ugroženosti, korupciji i kriminalu. „Nećemo da ratujemo“, nudi vojne baze Rusima a ambasador Aleksejev kaže „mi imamo sasvim drugačije planove koji se odnose, pre svega na ekonomsko prisustvo“. Zalaže se za pošteniju, čestitiju i slobodniju Srbiju, za najsiromašnije i najugroženije građane. Srbija u Evropsku uniju može da uđe samo kao celovita država, odnosno Srbija neće pregovarati sa EU „ako joj otme Kosovo“.

Dobri voje Budimirović-Bidža, Brana Crnčević, Stranka srpskog jedinstva (ujedinjenje), Marija Šerifović, ali nema Maje Gojković. Nikolić ima loše odnose sa Zapadom a dobre sa Rusijom (Žirinovski ili ambasador Aleksandar Aleksejev?).

Prema istraživanjima na prethodnim izborima (Z. Slavujević): za pristalice je pošten, patriota i dosledan, ali negativna mišljenja: nesposoban, nestručan, bez ugleda u svetu, nesamostalan (ne može bez Šešelja). Iako je mnogo napredovao (uljudniji i blaži od svog uzora u Hagu), nije mu žao što je ubijen Čuruvija. Potencijalni problem predstavlja opterećenje hipotekom većitog faktičkog gubitnika.

Posle dugog nećkanja i čekanja usvajanja Rezolucije o Kosovu, kandiduje se i Velimir Ilić: „Tako smo odlučili. Koalicioni partneri nemaju ništa protiv kandidature. Bitno je da narod da podršku. Sada imamo dva bloka, za Evropsku Uniju i navijački koji je za Rusiju. Međutim, niko ne priča o Srbiji.“ Ideja je da Velja zadrži narodnjačke glasove, kako bi vladajuća koalicija u drugom krugu imala jednog pravog kandidata. Veljina kandidatura će uticati i na podršku DSS-a Tadiću u prvom krugu. U drugom krugu, uz njihovu podršku, glasove Čedomira Jovanovića i manjina, šanse Tadića značajno rastu.

Uz pomenute, kandidature su podneli i Ištvan Pastor, Milanka Karić, Jugoslav Dobričanin i Marjan Rističević. Na parlamentarnim izborima su

četiri stranke osvojile manje glasova od prikupljenih potpisa za kandidaturu a šanse da se to ponovi ima neko od ovih poslednjih.

Značaj izbora će verovatno uticati na odziv. Kampanja će imati ulogu u mobilisanju birača da izađu na birališta. Veća izlaznost znači veće šanse za Tadića. TV duela će sigurno biti, ali možda u drugom krugu prema preporukama RRA.

Da li će Srbija nastaviti pravcem koji je započet 2000. ili će doći do zastoja ili eventualno zaokreta u vođenju države, znaćemo možda tek 3. februara.

DRAGICA STANOJLOVIĆ

Srpski gambit

**Neizvesnost u Srbiji se nastavlja
(Republika, broj 424–425, 1–31. 03. 2008)**

Predsednički izbori su završeni, neizvesnost se nastavlja. Traje morbidni scenario koncipiran devijantnim mentalnim snagama ljudi koji su izabrani da vode državu. Ponovo su na snazi sudbonosni istorijski trenuci koji treba da opredele budućnost naroda.

Politička scena organizovana da ne funkcioniše nastavlja da pokazuje svoje anemično lice. Ne može se napred, ne može se obično, smisleno, sadržajno, ne mogu da se ostvare uslovi da se živi mirno danas i da se očekuje sigurno i izvesno sutra.

Na sve strane zamke i klopke, odasvud izvire strah, svi su nečiji taoci, zarobljeni sopstvenim zamkama. Kopaju se rovovi i podižu odbrambeni bedemi unutar zemlje, između političkih partija, između vlasti i građana, između suseda, rođaka, dece i roditelja. Napregnuto se iščekuje sudbonosni događaj. Čeka se, beketovski besmisleno i apsurdno, šta će da uradi država Srbija ako stanovnici jednog dela njene teritorije (koja *de facto* nije odavno njena) proglase nezavisnost. Sve legalne i legitimne opcije mnogo puta su razmotrene, ugrađene u zakonodavna akta i saopštene kao uslovno jedinstven stav domaćoj javnosti i međunarodnim faktorima. Razumljivo je što državni establišment diplomatskim aktivnostima pokušava da relevantne međunarodne institucije uveri u ispravnost sopstvenih stavova vezanih za odbranu proklamovanog prava na „teritorijalni integritet i suverenitet“ države. Nerazumljivo i tragično je što u sopstvenoj zemlji zaustavljaju život, baveći se odbranom neodbranljivog. Građani Srbije su ponovo postali taoci neartikulisane i neracionalne politike koja ne priznaje zakone mogućeg. Njeni promoteri umesto činjenica koriste fantazmagoriju,

koju postavljaju kao štit ispred sopstvenih čvrsto zatvorenih očiju, ograđujući se njome od građana, realnosti i obaveza koje su preuzeli. Braneći državu istrošenim frazama, lamentom nad istorijskim nepravdama i inad-žijskim stavovima, uspeali su da je ponovo povedu ka opasnim bespućima iz kojih se izlaz pronalazi velikim žrtvama i plaća visokom cenom.

Građani opet taoci

Građani koji su izabrali predsednika Srbije nisu zaboravili da su već jednom bili taoci destruktivne politike i glasali su za novi put kojim treba da se usmeri država. Pokrenuo ih je strah od dugogodišnjeg hoda unazad i želja da njihove svakodnevne potrebe nadrastu sve manipulacije kojima se u njihovo ime ispravljala istorija. Oni ne žele da se inate sa svetom već da mu se priključe. Izabrani predsednik je personifikacija njihove poruke.

Ovakvoj poruci suprotstavila se premijerova persiflaža, on nastavlja sopstvenu perseveraciju, opsednut mislima, osećanjima i sećanjima usmerenim ka jednom pojmu, koji je odavno prestao da korespondira sa realnošću i izgubio smislenu značenje. Za premijera ne postoje građani, ni država, ni njene nezavisne pozicije u međunarodnoj zajednici. On ne funkcioniše ni u sadašnjosti ni u prošlosti, izmešten je iz vremenskih i prostornih okvira. Kosovo za njega više nije teritorija na kojoj žive konkretni ljudi sa sopstvenim htenjima i nadama, to je alhemičarska enigma koju opsesivno želi da razreši po nekoj sopstvenoj formuli, do sada nezapisanoj i neproverenoj. Zarobljen u sopstvenom konfuznom svetu ne primećuje da je odavno izgubio podršku građana i da realan život ide drugim tokovima. On je zarobljenik sopstvene fikcije, koja sociopatološki ni po čemu ne bi bila zanimljiva da je registrovana kod anonimne somnambulne lualice, ali kada je ličnost sa opsesivnom strukturom premijer države, to poprima drugačiju konotaciju i značajno modelira društvenu dinamiku. Od premijera države se očekuje da svojim odlukama i predlozima koordiniše rad vlade čije aktivnosti određuju funkcionisanje državnog sistema. Koordinatorske sposobnosti aktuelnog premijera svakim danom proizvode sve tragičnije i opasnije događaje.

Opskurne grupe ljudi opterećene mentalnom devijantnošću, neznanjem i mržnjom postavljaju bombe u objekte stranih firmi, rasturaju izložbe i književne večeri, predstavljajući sopstvene minorne ličnosti kao branioce srpstva i „svete srpske zemlje“. Ratoborni crkveni velikodostojnik zarad odbrane „srca Srbije“ pravi ratnu strategiju pozivajući rusku

vojsku da nas brani od neprincipijelnih „otimača sa Zapada“. Neometano, do kreščenda raste sinhronizovana anticivilizacijska horska poruka retrogradnih mračnjaka da Srbiji ne treba Evropa. Rođeni i odnegovani u ksenofobičnim vremenima naše nevesele prošlosti promovišu srpstvo kao autoritarnu ideologiju zatvorenih društava. Ona podrazumeva da ostanemo sami sa sobom, siromašni, izolovani, uplašeni, naoružani neznanjem i batinom, i da se tako u civilizacijskoj rupi, koju smo sami sebi dugo kopali, nadmećemo u patriotizmu i obračunavamo s onima koji ne žele da prihvate da sopstveni život polože na žrtvenik podignut u slavu besmisla, mržnje i iskonstruisane prošlosti.

Anticivilizacijska poruka mračnjaka

Ovakav apokaliptični scenario piše premijer Srbije svojim građanima dok se protivi svakom ponuđenom predlogu koji dolazi od ujedinjene Evrope, autistično istrajavajući na odbrani pravnih akata, zanemarujući pravo realnosti da svojim kretanjima nameće nove i modelira postojeće zakone. Premijer je odavno prenebregao zakone života i zaboravio da u Srbiji žive ljudi željni običnih mirnih dana, ispunjenih ljudskim brigama i radostima. Zbog toga što nije odgovorio osnovnom zadatku, zbog kojeg je nekada davno dobio poverenje građana, premijer treba da prestane da obavlja funkciju prvog čoveka u zakonodavnom telu države. To je jasno svima koji su glasali za predsednika države. Jasno je i predsedniku, na njemu je da ne dozvoli da se u ovoj situaciji postavi kao partijski lider ili političar isključivo srbijanske provenijencije. On nema pravo da zbog kratkoročnih partijskih ili ličnih interesa dugoročno nanese štetu većini građana. Ako bi prihvatio da ministri iz njegove stranke i dalje podržavaju premijera i njegove klonove u vladi koja se sprema da zemlju odvede u civilizacijsko bespuće, postao bi, u tužnoj istoriji ove države, još jedna od ličnosti koja je unesrećila sopstveni narod. Sve istorijske zablude, pogrešne odluke i neuvremenjene akcije svojih političara plaćali su građani, a za njihove neizmerne patnje i protraćene živote niko nije pred istorijom odgovarao. Građani koji žive danas i žele da dočekaju drugačije sutra imaju obavezu da ne dozvole nijednom od aktuelnih lidera da ih ponovo izigra. Mladi u Beogradu su ponovo izašli na ulice sa nedvosmislenim porukama šta žele od svojih predstavnika u vlasti. Njihov glas treba da bude poziv svima nama da budemo spremni da im se pridružimo.

VERA DIDANOVIĆ

Gasovito stanje

(*Vreme*, 31. 1. 2008)

Nervoza je očigledna i sasvim razumljiva: u poslednjim danima pred drugi krug predsedničkih izbora, ni ruski energetske zagrljaj ni evropska (kržljava) šargarepa ne deluju kao argumenti koji bi prognozu izbornog ishoda učinili bar donekle uverljivom. Kampanja je, zato, zaoštrena – puca se iz sveg raspoloživog oružja, pa makar i ćorcima.

Nijedan od dvojice protivkandidata nije (bar do utorka, kad nastaje ovaj broj „Vremena“) uspeo da dobije otvorenu podršku drugih političkih aktera, a slabe su i šanse da će se to u poslednjem trenutku desiti. Umesto očekivane (logične, principijelne, zdravorazumske) podrške, Borisu Tadiću je od koalicioničkih partnera Vojislava Koštunice i Velimira Ilića stigao – ultimatum. Ni Tomislav Nikolić, s druge strane, nije dobio pozitivan aber od onih od kojih se to (naizgled) najviše očekivalo – od socijalista.

Samo dan pošto su se, zahvaljujući odustajanju Tadićeve Demokratske stranke od primedbi na ruski predlog energetske „saradnje“, u Moskvi slikali sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom, Koštunica i Ilić su Tadiću uputili zahtev na koji on, ubrzo se pokazalo, mada je i unapred bilo jasno – nije mogao da pristane.

Koalicionički partneri kreativno su došli na ideju da od Tadića, uoči samih izbora, zatraže potpisivanje aneksa koalicionog sporazuma, čime bi se predsednički kandidat DS-a saglasio sa stavom da bi slanje misije EU na Kosovo predstavljalo kršenje parafiranog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (ako i kada taj dokument bude potpisan). Time bi, prema ideji Koštunice i Ilića, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju za Srbiju prestao da važi i Skupština ne bi mogla da ga ratifikuje. Antievropski ultimatum predstavnici narodnjačke koalicije pokušali su da objasne željom

da se sačuva Kosovo, ali je ostalo potpuno nejasno kako bi odustajanje Srbije od evropskog puta moglo da doprinese očuvanju, tačnije, povratku Kosova u nadležnost Srbije. Nimalo nejasno, međutim, nije bilo demonstriranje uverenja „narodnjaka“ da Tadić nije baš pouzdan „branilac“ Kosova – iako on u svojim nastupima ne propušta da izrazi čvrstu odlučnost da ne odustane od borbe za Kosovo, bez obzira na najavljeno donošenje jednostrane odluke o nezavisnosti Pokrajine.

Usledilo je Tadićevo bezrezervno odbijanje narodnjačkog antievropskog predloga, da bi potom promoteri narodnjačke koalicije složno odbacili tumačenja da su svojim zahtevom upućenim koalicionom partneru u nedoba zapravo – podržali njegovog konkurenta. Predstavnici DS-a i NS-a, doduše, nastavili su da tvrde da odluka o izbornom ponašanju tih partija nije doneta, čime su, zvanično, ostavili mogućnost upućivanja podrške nekom od kandidata. Takav ishod je, bar u utorak, delovao prilično neverovatno, iako je deo tabloida uporno „saznavao“ da će Velimir Ilić podržati Tadića (koga je uoči izbora nazvao „đavolom“, da bi, nakon izlaska sa biračkog mesta, ocenio da su izbori bili „najodvratniji“, te da se Tadić ponašao „odvratno“).

Jednako neverovatno u utorak je delovalo i očekivanje da Tadić dobije predizbornu podršku sa drugog pola nekadašnje petooktobarske Srbije – od Liberalno demokratske partije. Predsednički kandidat LDP-a u prvom izbornom krugu Čedomir Jovanović bio je pozvao Tadića na razgovor između dva izborna kruga, isporučivši mu, pri tom, i dnevni red na kome su se za predsedničkog kandidata DS-a našle neke prilično teške teme. Jovanović je, naime, od Tadića zahtevao raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora „ukoliko vlada nastavi da ugrožava evropsku budućnost Srbije“, saradnju sa Haškim tribunalom, ali i spremnost da se „angažuje u zaštiti institucija društva koje ugrožava koncentracija finansijske moći u rukama tajkuna“ (što se najčešće „prevodi“ kao spremnost da se preispita poslovanje Miroslava Miškovića). Od Tadića, pritisnutog oprečnim zahtevima partija čija mu je podrška neophodna, (očekivano) nije stigla vest o spremnosti za razgovor sa Jovanovićem. A nakon potpisivanja energetskog sporazuma u Moskvi, iz LDP-a su upućene oštre optužbe da Tadić „radi stvari koje nedvosmisleno poručuju da je njegov izbor Koštuničina pozicija ruskog vazala, a ta pozicija nije daleko od pozicije Tomislava Nikolića“ – što bi za Tadića mogla biti „pomoć“ iz petooktobarskog bloka jednako vredna onoj dirljivo nesebičnoj koalicionoj „pomoći“ koja je već stigla od Koštunice i Ilića.

Nedostatak podrške tri veće partije/koalicije, i Nikoliću i Tadiću teško da može da nadomesti podrška nekih manjih igrača, kao što su Marijan Ristićević, propali predsednički kandidat, ili Obren Joksimović, koji je nakon izlaska iz DSS-a formirao sopstvenu partiju (obojica su podržali kandidata radikala), ili Vuk Drašković, lider polumrtvog Srpskog pokreta obnove, koji je podržao Tadića. Tadić je, doduše, dobio i otvorenu podršku nekoliko manjinskih stranaka, čiji glasovi će mu i te kako biti važni, ali to teško da se može opisati kao vest, jer je unapred bilo jasno da će izrazito proevropski kandidat na te glasove moći da računa. Ni politički predstavnici kosovskih Srba nisu stali na istu stranu: jedan Ivanović (Milan, ranije uglavnom vezivan za DSS) podržao je Nikolića, dok je drugi (Oliver) podršku uputio Tadiću.

I dok su ključne političke partije uglavnom odlučile da uoči izbora igraju na kartu navodne nezainteresovanosti, to se nikako ne bi moglo reći za birače, koji su 20. januara, odazvavši se izbornom zovu u velikom broju (oko 61%), pokazali ogromnu želju da utiču na odluku o tome ko će u narednih pet godina sedeti u kancelariji na Andrićevom vencu. Kampanja je, zato, intenzivna, i terenska i televizijska. Pljušte oštra saopštenja, padaju niski udarci, nakon manje-više uverljivih informacija stižu manje-više uverljiva obrazloženja ili demantiji.

Još jedna šargarepica koja će možda donekle motivisati birače da u nedelju izorno podrže Tadića, moglo bi da bude najnovije saopštenje iz Brisela, kojim je Evropska unija Beogradu, umesto dugo najavljivanog potpisivanja Sporazuma (za šta je Božidar Đelić bio naoštrio olovčicu), u ponedeljak ponudila „politički sporazum o jačanju sveukupne saradnje u trgovini, ekonomiji, obrazovanju i potpunom ukidanju viza za srpske građane“. Taj sporazum bi trebalo da bude potpisan 7. februara u Briselu.

U briselskom saopštenju koje su mediji objavili u ponedeljak ne piše, ali iz konteksta događaja prosto izbija stav da je taj datum odabran kako bi se sačekala odluka birača u Srbiji o tome da li podržavaju proevropski put, kako se u svetskim medijima najčešće opisuje opredeljivanje za Tadića. I brojni učesnici briselskog skupa na marginama događaja novinarima su davali slične ocene o povezanosti izbornog ishoda i nastavka evropskog puta Srbije. Po brojnim tumačenjima, taj put je prekinut ne samo zbog neizručenja haškog begunca Ratka Mladića već i zbog svakodnevno pominjanog „ultimatuma“ Evropi, kojim funkcioneri Koštuničinog DSS-a

pokušavaju da spreče dolazak evropskih trupa na Kosovo – iako se taj dolazak odavno pripremao, što vladinim funkcionerima iz redova te partije ne samo da nije bilo nepoznato, već bi se teško moglo reći da u tom procesu baš nikako nisu učestvovali.

Ipak, bilo je i onih, poput Havijera Solane, koji su pokušavali da ostanu „politički korektni“ i da objasne da potpisivanje novoizmišljenog sporazuma (taj korak u procesu evropskih integracija do ponedeljka nije postojao) nema ama baš nikakve veze sa rezultatom predsedničkih izbora. Solaninu izjavu spremno su dočekali radikali, saopštenjem u kome tvrde da to znači da je Tadić „izgubio evropsku podršku“, te da je „jasno da EU čeka novog predsednika, ozbiljnog i odgovornog, sa kojim će razgovarati o evropskoj budućnosti Srbije“. Iz saopštenja izbornog štaba SRS-a reklo bi se da ta stranka veruje da bi neko u toj formulaciji o „novom predsedniku“ sa kojim će EU razgovarati o evropskoj budućnosti Srbije trebalo da prepozna Tomislava Nikolića – onog istog koga evropski mediji opisuju kao „ultranacionalistu koji bi mogao da vrati zemlju u izolaciju iz vremena Slobodana Miloševića“?!

S obzirom na iskustvo kada je reč o reakciji građana na bilo kakvu potencijalnu materijalnu dobit, kao daleko ozbiljniji „protadićevski“ argument od maglovite evropske spremnosti za „jačanje saradnje“ i evropskih „širom otvorenih vrata za Srbiju“, međutim, moglo bi se pokazati nimalo diskretno upozorenje ministra ekonomije Mlađana Dinkića, koji je biračima otvoreno poručio da akcije javnih preduzeća, čija je podela upravo počela, u slučaju izborne pobeđe Nikolića, neće imati obećanu vrednost od hiljadu evra. Jer, da je „mahanje“ besplatnim akcijama već imalo veliki uticaj na ponašanje birača pokazao je i toliko analizirani veliki odziv u prvom krugu, za šta je, prema mnogim procenama, znatnim delom odgovorna glasina da će izborni apstinenti izgubiti pravo na obećane deonice. Dobro su to shvatili i radikali, koji su odmah krenuli u kontrakampanju u kojoj pokušavaju da uvere građane da će akcije, u slučaju izborne pobeđe Nikolića, vredeti znatno više nego što je Dinkić izračunao.

Osim na Dinkićev ekonomski argument, Tadić i ovoga puta može da računa na još jednog proverenog saveznika posvađanih petooktobarskih stranaka – na strah od radikala, koji kod dobrog dela birača nije smanjen ni osam godina nakon pada režima Slobodana Miloševića, čiji su radikali bili upečatljiv deo (naročito 1998, svojim nezaboravnim delovanjem protiv

medija i univerziteta). Zato Tadić u završetku kampanje neprekidno podseća da je šef Tomislava Nikolića zapravo Vojislav Šešelj, koji je, zbog svoje „transparentnosti“ za prodemokratski orijentisane birače, daleko neprihvatljiviji od Nikolića, napadno miroljubivog i tolerantnog za potrebe predsedničke kampanje.

Nikolić se silno trudi i da biračima objasni da je „otvoren za saradnju sa Evropskom unijom“, jednako kao i s Rusijom (mada bi se reklo da mu je prorusku kartu ozbiljno izmakao konkurent sklapanjem sasvim konkretnog energetskog sporazuma), ali i da ih uveri da „razume kako je teško biti majka“ (istraživanja javnog mnjenja pokazuju da je veći procenat žena izbornom naklonjen Tadiću).

Iako je dovoljno samo malo bolje pamćenje da se Nikolićeva „proevropska“ nastojanja dovedu u ozbiljnu sumnju, mesta za sprdnju sa radikalnom kampanjom, koja je napadno usmerena ka raznim manjinskim grupama, nikako nema. Više nego ubedljivo to je pokazalo onih 1.646.172, odnosno 39,99% punoletnih građana Srbije koji su 20. januara na izbornom listiću zaokružili njegovo ime.

Za Tadića se, podsećanja radi, tada opredelilo 1.457.030, odnosno 35,39% birača.

Iskustvo predsedničkih izbora iz 2004. pokazuje da Nikolićeva prednost u prvom krugu nije garancija da će se isto desiti i u drugom krugu.

Činjenica da je ovoga puta rezervoar glasova oko kojih se dvojica protivkandidata bore uoči drugog izbornog kruga manji nego 2004, s druge strane, upućuje na oprez prilikom eventualnog izvlačenja analogije sa prethodnim predsedničkim izborima.

Za preostalih sedam predsedničkih kandidata, ove godine, u prvom krugu glasalo je nešto preko milion birača. Da li je među njima (a možda i među onima koji u prvom krugu nisu ni želeli da izađu na izbore) više onih koji su, u aktuelnoj referendumskoj atmosferi, spremni da poveruju u Tadićev poziv „da osvojimo Evropu zajedno“ ili onih kojima je primamljivije obećanje da je Nikolić „svim srcem“ za „zdravu, jaku i celovitu“ Srbiju, znaće se u nedelju, ne tako kasno uveče.

DRAGAN BUJOŠEVIĆ

Opet na raskršću

**Predsednički izbori. Naivan je svako ko misli da
3. februara Srbija ne bira između boljeg i lošijeg života
(NIN, 31. 1. 2008)**

Napeto je toliko da se istraživači javnog mnjenja ne usuđuju da javno saopšte svoje rezultate jer je razlika između Borisa Tadića i Tomislava Nikolića na nivou statističke greške.

Napeto je toliko da je Vojislav Šešelj zabrinutiji za sudbinu Tomislava Nikolića nego za svoju. Zato je zvao telefonom Ivicu Dačića, prvog socijalistu. Pokušavao je da obriše sve ono što su Nikolić i drugovi rekli o socijalistima u izbornoj kampanji. A ima toga još od prošlih parlamentarnih izbora: da socijalisti ne zaslužuju da uđu u parlament, da su Dačić i drugovi izdali Slobodana Miloševića, da lopovi i izdajice vladaju 17 godina, da Mrkonjić samo njemu oduzima glasove.

Šešelj, autor knjiga o Slobodanu Miloševiću i Mirjani Marković koje imaju naslove „Crveni tiranin sa Dedinja“ i „Veštica iz Tolstojeve“ pokušavao je da ubedi Dačića da kaže reč koja će biračko telo socijalista izvesti na birališta 3. februara da glasaju za koalicione partnere u Vladi Srbije koja je – kako su tvrdili Šešelj i Nikolić – pristala na kapitulaciju u leto 1999. godine.

Drugi cilj lidera radikala koji još nije poništio svoj testament u kome piše: nikada sa Koštunicom i Tadićem, nikada u NATO i Evropsku uniju, bio je da se Dačić prikloni mogućoj koaliciji radikala sa Vojislavom Koštunicom i Velimirom Ilićem.

Lider radikala, kome se ne može osporiti politička lucidnost, kao što mu se ne može otpisati ni sklonost ka samouništenju, dakle već razmišlja

o 4. februaru i o savezu sa čovekom o kome je pisao u knjizi „Politički ortakluk kurve Del Ponte i kurve Del Koštunice“.

Vreme od završetka prvog izbornog kruga do dana posle, 4. februara, zamenik Vojislava Šešelja, Tomislav Nikolić proveo je u razgovorima sa novinarima pred Palatom pravde, ženama, porodiljama, invalidima, dva puta je bio na pijaci, jednom u Rusiji i jednom u beogradskoj Knez Mihailovoj.

Počeo je loše pričom o pomilovanju Legije i Dragoljuba Milanovića. U oba slučaja Nikolić je rekao da sumnja u odluke suda. Za Legiju je rekao: „Ako se uverim da je ubio“, za Milanovića da misli da je nevin. Nije baš dobro za kandidata za predsednika da unapred presuđuje sudovima, da sebe stavlja iznad njih. Vesna Rakić-Vodinelić podsetila je Nikolića i njegove savetnike da je u Srbiji četvrta, najviša sudska instanca bio vladar, knjaz Miloš Obrenović, ali da je to bilo 1837. godine.

Izborni štab Borisa Tadića promašio je penal koji mu je „namestio“ Nikolić. Danima je mogao da drži u javnosti i „temu Milanović“ i „temu Legija“. U prvom slučaju su bila dovoljno poražavajuća pitanja roditelja poginulih u Radio-televiziji Srbije: zašto je izmešteno Vučićevo ministarstvo informacija, a nije televizija; zašto Nikolić i Vučić kao članovi upravnog odbora RTS-a nisu naredili Milanoviću da postupi po naređenju Vlade SRJ i iseli televiziju.

U drugom slučaju mogli su Nikolića danima da podsećaju na njegovu izjavu: „Ako neko vidi Zorana Đinđića neka mu kaže da je i Tito imao problema sa nogom dva meseca pre smrti“, na to da je Šešelj te 2003. najavljivao krvavo proleće, da je Šešelj u Sheveningenu sa „braćom“ Hrvatima i Muslimanima uz pečenje „proslavio“ ubistvo premijera, da su radikali po Skupštini najavljivali Šešeljevu knjigu „Ubistvo mafijaškog premijera Zorana Đinđića“, da je u petak (25. februar) Nikolić u stilu Dejana Mihajlova poručio, preko *Vječernjih novosti*, porodici Zorana Đinđića: „Nemojte da vas okreću protiv mene oni koji su mi sumnjivi u čitavoj toj stvari.“

Konačno mogli su da podsećaju Nikolića i na vreme kada je on delio pravdu. Tada, kada su on i Šešelj bili potpredsednici Vlade Srbije a Aleksandar Vučić ministar informisanja, doneta su dva skandalozna zakona protiv Univerziteta i protiv novinara. Mislilo se tada da su suđenja novinarima bila vrhunac, što bi rekao Šešelj, tiranije, ali je posle usledilo

i ubistvo novinara Slavka Ćuruvije, vlasnika *Dnevnog telegrafa* i *Evropljanina*. Tomislav Nikolić, koji na ovim izborima širi ljubav, solidarnost, razumevanje, rekao je 1999. godine da mu nije žao što je Ćuruvija ubijen.

I da je Tadićev štab na sve ovo podsećao Nikolića, na te primedbe ne bi odgovarao zamenik Šešelja nego Aleksandar Vučić. Generalni sekretar radikala vodio je taj medijsko-propagandni rat, ostavljajući Nikoliću da se zdravi i pita sa običnim svetom. Konferencije za novinare i beskrajna količina plaćenog programa na skoro svim televizijama su dva načina na koja su radikali odgovarali ne optužbe iz tabora Borisa Tadića. Demokratska stranka nije imala čoveka poput Vučića, pa je Tadić u svojim obraćanjima javnosti morao da radi i taj posao, što svakako nije baš poželjno za predsedničkog kandidata.

Priča o Legiji, Milanoviću, Đinđiću, Ćuruviji, sudovima i suđenju samo je deo priče koju je pokušao da nametne Tadićev štab o devedesetim godinama u kojima su radikali do pred kraj 1993. podržavali socijaliste a od 1998. do septembra 2000. i vladali sa njima. Na tu priču radikali jednostavno nemaju dobar odgovor. Podržavali su vlast Slobodana Miloševića kada je narod opljačkan, kada mu je uzeta devizna štednja, kada je hiperinflacija bila maćeha narodu, a majka tajkunima koji su sada vlasnici pola Srbije. I bili su u vladi koja je ušla u rat protiv NATO iz koga je izašla ostavljajući Dečane, Gračanicu, Pečku patrijaršiju bez vojske i policije Srbije i uz pristanak da Ujedinjene nacije tamo postave vlast na koju Beograd neće imati baš nikakav uticaj. To je kapitulacija, vikali su tada radikali, ali su brzo učitali jer su za nju i oni krivi.

Ali ni Tadić se nije mnogo okoristio pričom o radikalskom grehu iz devedesetih godina. Pre svega zato što je Nikolić vrlo dobro shvatio da je napad najbolja odbrana. Sve nezadovoljne on je proglasio žrtvama tranzicije. U to može da poveruje svaki čovek koji devedesetih nije dobio platu i po dve godine, ali je bio zaposlen, a koji sada nema ni platu ni iluziju radnog mesta. Tadićev štab nije stigao da uveri te nezadovoljne i besne da su oni pre svega žrtve devedesetih, da je potrebna bar decenija da se nadoknadi ono što im je devedesetih oduzeto. Nezadovoljnima je dovoljno da pogledaju oko sebe, vide one koji imaju više i mnogo više od njih i da poveruju da se – kada Nikolić sasvim neodređeno kaže „Promene“ – to odnosi baš na njih, da će baš oni preko noći nešto dobiti ili da će makar onome pored njih, koji ima, „crći krava“.

Pošto će odlučivati bukvalno svaki glas, Nikolić i Tadić ne mogu ni u jednoj izbornoj temi da budu sigurni da osvajaju dovoljnu prednost. Tadić je zato podsećanje na devedesete pojačao pričom o izolaciji koristeći Nikolićevo poređenje Srbije sa rupom u evropskom svilenom tepihu. Radikal je jednostavno osećao da je njegovo evropejstvo sumnjivo. Em je Šešelj rekao „nikako u EU“, em je Vučić proglasio Skupštinu Srbije budućom sigurnom kućom za Ratka Mladića, em je Nikolić kazao beguncima od Haga: „A oni koji sada strepe da li će biti uhvaćeni ili ne, neće imati više potrebu da strepe.“ Te poruke nisu ključ kojim se otvaraju vrata Brisela. I pre nego što kaže da neće u Evropu ako nam uzmu Kosmet, Nikolić zna da će biti proglašena nezavisnost Kosova. Tako rezultat svoje politike on svodi na duplo golo: ni Kosovo ni Evropa.

Tadić je tu u prednosti, jer svi znaju da je za Evropu. Jedina zamerka koju je imao bila je da je za Evropu koliko i Koštunica, što će reći manje nego što je LDP. Ali, upravo je premijer Srbije svojim rečima i delima pokušao da oslobodi predsednika Srbije ove primedbe. U evropskoj priči Tadić je naišao na najveću podršku od vrha G17. Wegov lider Mlađan Dinkić i Radovan Jelašić, guverner Narodne banke Srbije, razložno su pokazivali šta će se sve dogoditi ako Srbija okrene leđa Evropskoj uniji: manje plate i penzije, manja zaposlenost, pad dinara, povećanje kamata za kredite, problemi sa vraćanjem duga inostranstvu... Jedino što su radikali uspeli da odgovore na ovo jeste: „Lažu“, u šta se moglo poverovati kao u tvrdnju da Srbija može da pobeđi u ratu NATO ili da će hleb biti tri dinara. I, bilo je primetno kako je to „Lažu“ izgovorio politički vrh radikala, dok se Dinkiću i Jelašiću pridružio buljuk profesora ekonomije i saradnika ekonomskih instituta.

Pošto je vrlo dobro znao da se unapred odrekao Brisela, Nikolić je pričao o izolovanoj i ekonomski sasvim posrnujoj Srbiji, kada on postane predsednik, morao da suprotstavi – Rusiju. Ako iko misli da je zamenik Šešelja bubnuo ono o Srbiji kao ruskoj guberniji, grdno se vara. Nije bilo slučajno ni što mu na mobilnom zasniva ruska himna kada ga neko pozove. Još manje što je predlagao ruske baze na Kopaoniku, Pasuljanskim livadama i još tri tačke u Srbiji. Uostalom, ponovio je to i između dva izborna kruga i svi znaju da to jeste rekao japanskim novinama, makar to Vučić demantovao 24 sata bez prekida. I slao je ono trapavo pismo Putinu u svojstvu budućeg predsednika, kako valjda sebe niko nije oslovio u diplomatskoj prepisci. Nikolić je time pokušavao da ubedi svoje da jeste

ruski čovek i da natera Moskvu da ga primi. Nije morao mnogo da je ubeđuje jer nema te velike sile koja u Srbiji igra samo na jednu kartu.

Dva-tri dana pred odlazak u Moskvu i viđenje sa kandidatkom za predsednika Rusije, Dimitrijem Medvedevom, radikali su rekli da Nikolić neće putovati u Moskvu. U ponedeljak su u Tadićevom kabinetu bili sigurni da Nikolić leti u Moskvu. U utorak je Nikolić odleteo u Moskvu i time svoje tvrde glasače uverio da nema izolovane Srbije, pošto je srpskog radikala ozvaničio Kremlj. Iz Moskve je Nikolić doleteo na televizijski duel sa Tadićem, koji će možda biti presudan za ishod izbora.

Sva ova priča o devedesetim, Evropi, izolaciji, jeste priča o boljem i lošijem životu. I o tome se radi na ovim izborima i o tome se glasa. Ko to ne vidi, naivan je. Zato je na ovim temama i bilo najviše sučeljavanja u izbornoj kampanji.

Najmanje varnica i u kampanji i u rečenom televizijskom duelu, ako ih uopšte i bude, biće povodom Kosmeta. Tu je slaganje na rečima najveće. Niko neće potpisati nezavisnost Kosmeta, prosto zato što to niko neće ni tražiti ni od predsednika ni od premijera Srbije. Ali je sva razlika u danu posle proglašenja nezavisnosti. Tadić nastavlja da radi sa EU, Nikolić joj kaže „Do viđenja, nemojte više da nam se javljate“, Koštunica im kaže „Sram vas bilo“, pa se umusi, pa posle godinu, godinu i po ponovo počne da razgovara sa Briselom, ako bude bio u mogućnosti da to uradi. U ovoj priči, Tadić je u prednosti jer se ne pravi, kao Koštunica i Nikolić, da zna i šta je bilo prvo – kokoška ili jaje, ali ne zna odgovor na pitanje: „Kako ćete da vratite vlast Beograda u Prištinu?“

Ali, ako to ne zna, Koštunica zna kako da politički eksploatiše Kosovo, baš kao što je to Milošević radio 13 godina, od Osme sednice do Petog oktobra. Premijer je jedini uporno nametao Kosovo kao izbornu temu, koristeći ga kao izgovor za odmicanje od Evropske unije. Time nije sačuvao Kosmet u Srbiji, naljutio je mnoge evropske zvaničnike koji su siktali da je upravo Koštunica kreator politike o potpunom razdvajanju odluke o statusu Kosmeta i odluke o ulasku Srbije u EU. Time je Koštunica dao puni vetar u Nikolićeva jedra. Štaviše, bilo mu je malo što je celu kampanju podržavao Nikolića nego je u pojavljivanju na državnoj televiziji sa napoleonovskih visina poručio kako je svejedno ko pobeđi na predsedničkim izborima jer je ionako sva vlast u njegovim, premijerskim rukama.

Nikolić je mogao da trlja ruke, jer ko je primetio da je na državnoj televiziji Koštunica kazao i kako neće praviti vladu sa radikalima, jer da se zna iz istorije DSS-a sa kojim strankama je on sarađivao. I Koštuničini glasači su tako razumeli svog lidera. Ako su se na početku kampanje pristalice DSS-a razvrstavale u proporciji šest za Tadića jedan za Nikolića, sada je taj odnos dva prema jedan, uz više od 30% onih koji ne znaju šta da rade. Međutim, Koštunica nije samo oštetiio svog koalicionog partnera nego i sebe: istraživanja pokazuju da DSS prvi put od 1999. godine ima podršku manju od 10%. Još opasnije će za njega da bude ako se Tadić i Nikolić dogovore da prestanu da plaćaju politički reket Koštunici. Ako mislite da ovaj dogovor nije moguć, sačekajte da prođe 3. februar.

I očekujte prvo buru već u prvih pola sata posle zatvaranja birališta. Oba štaba pokušaće prvi da saopšte podatke, naravno, da su pobedili. Pa će biti onoliko primedaba, možda i incidenata na nekim biralištima, pa prigovora Republičkoj izbornoj komisiji. /.../

ĐORĐE VUKADINović

Može biti samo jedan

(Politika, 8. 1. 2008)

Znam da će izborni štabovi sve učiniti da se ovo stanje promeni, ali više nego očigledan je nizak nivo izbornog entuzijazma u Srbiji. Čak i zbunjeni srpski birači kao da nekako osećaju da su ovo izbori kad im vreme nije. I pri tom uopšte ne mislim na zimu i silne verske i ostale praznike. Naravno da je kampanja prekratka, ispresecana danima praznovanja, slave i nerada. Ali kamo sreće da je to najveći problem. Da se ne lažemo, brine me entuzijazam sa kojim je raspisivanje ovih izbora praćeno u Briselu, Prištini i „regionu“. Brine me i, najblaže rečeno, tragikomična činjenica što, po svemu sudeći, pre izbora neće biti bukvalno ni jednog sućeljavanja predsedničkih kandidata, niti ozbiljne debate.

Samo ilustracije radi, kandidati za osvajanje republikanske i demokratske nominacije na predsedničkim izborima u SAD su još pre prvog kruga preliminarnih izbora imali dvocifren broj ozbiljnih TV duela, gde su do u sitna crevca preslišavani i međusobno suočavani. A do američkih izbora ima još skoro godinu dana. Ali uz sve više-manje opravdane primedbe, izbori su tu i niko se više ne može ponašati kao da ih nema.

Ono što u svemu ipak raduje jeste činjenica da se izbori u Srbiji, baš kao ni u bilo kojoj drugoj zemlji, više ne mogu dobiti bez jedne elementarno patriotske priče. Niti se bez toga na njima uopšte može biti iole ozbiljan kandidat. Drugo je sad pitanje koliko je ta retorika iskrena, šta će se posle dogoditi i kakva će se politika zaista voditi. Lažna obećanja i pre-dizborna brda i doline nipošto nisu samo naša lokalna specijalnost. Laže se, što bi rekao pesnik, od „Aljaske do Australije“. Laže se i u Americi i u Rusiji. I u Evropskoj uniji, i u Gruziji.

Lagao je Bil Klinton povodom Kosova i povodom Monike Levinski. Lagao je novoobraćeni katolik Toni Bler – baš kao i „ponovorođeni“ hrišćanin Džordž Buš – povodom iračkog oružja za masovno uništavanje. Nesrećni mađarski premijer Đurčanji postao je planetarni izuzetak i zamalo žrtva samo zato što je, mlad i neiskus, svoju laž javno priznao u (skriveni) mikrofoni. Zapravo, u postmodernom političkom novogovoru više i nema mesta za laž i istinu. Iz straha od fanatizma koji uz nju – navodno – ide, od istine se u politici već odavno odustalo, a laž je u međuvremenu dobila nova, politički korektna imena kao što su „spinovanje“, „kampanja“, „politički marketing“... Prema mišljenju pisca ovih redova, nema gotovo nikakve sumnje da će demokratija na svetskom planu morati da doživi temeljnu prepravku, ili će se, u protivnom, suočiti sa teškom krizom legitimiteta koji već kuca na vrata. Ali to je globalni problem. Vratimo se našem jadu.

Kako, dakle, stoji stvar sa istinom u aktuelnom srpskom političkom kontekstu? Iako će na predstojećim izborima voditi ljutu bitku, sa mnogo uzajamnih optužbi i uz sve one strašne „ili/ili“ alternative, istina je da ovih predsedničkih izbora ne bi ni bilo da se prethodno o njima nisu sporazumeli demokrate i radikali. A istina je i da se prilikom tog dila neko ljuto prevario. Jer predsednik može biti samo jedan. Istina je, takođe, da će o pobedniku ovih predsedničkih izbora na kraju odlučiti oni koji su ih najmanje želeli i koji će od njih imati potencijalno najviše štete. Dakle, Koštunica i narodnjaci. Već letimični pogled na rezultate prošlogodišnjih parlamentarnih izbora o tome jasno govori. (Prema većini istraživanja, političke turbulencije za poslednjih godinu dana nisu donele veću i trajniju promenu političkog raspoloženja – osim što su radikali i demokrate porasli za po nekoliko procenata.) Dakle, DS i G17 PLUS imaju zajedno otprilike koliko i radikali (negde oko milion i sto pedeset do milion i dvesta hiljada glasova). SPS i LDP su prošlog januara takođe bili podjednaki. Ostaje, dakle, oko 660.000 narodnjačkih glasova koalicije DSS–NS (uz još oko 300.000 glasova SPO, penzionera, i nacionalnih manjina). Tako da će predsednik Srbije, po svemu sudeći, ipak biti onaj koga zaokruži Vojislav Koštunica. No, istina je i da bi se, ukoliko Koštunica ne prelomi pametno i na vreme, njegovo biračko telo moglo i samo „prelomiti“ i preploviti.

Najzad, jedna od važnijih istina je i ta da ni Tomislav Nikolić u slučaju pobede ne bi mogao da vodi politiku mnogo drugačiju od onoga što Boris Tadić danas u kampanji GOVORI. Istina je da i Boris Tadić, da bi

uopšte imao šanse da pobedi, danas mora da govori mnogo od onoga što je Tomislav Nikolić – ili barem Vojislav Koštunica – govorio juče. Hoću reći da je manevarski prostor koji je u ovom trenutku još otvoren pred srpskom politikom realno vrlo uzak i da naprosto ne dopušta preveliku polarizaciju. Sem, naravno, u svrhu političkog marketinga, da ne kažemo – laži. Ili, pak, političkog suicida, koji, za nadati se, valjda još uvek nije na dnevnom redu. Zato odmah da bude jasno: Srbija iz različitih razloga danas ne može biti ni „NATO-kolonija“, niti „ruska gubernija“. I uopšte ne želi mirno da se odrekne Kosova, bez obzira na više ili manje (ne)privlačne briselske „šargarepe“ Havijera Solane i Olija Rena. A ako smo se o tome zaista (ali ZAISTA) sporazumeli, onda možda – sem, naravno, za same kandidate – i neće više biti baš toliko i sudbinski važno ko će pobediti na predstojećim izborima.

ŽIVORAD KOVAČEVIĆ

Vododelnica

**Povodom teksta „Može biti samo jedan“
(Politika, 10. 1. 2008)**

U komentaru Đorđa Vukadinovića objavljenom pod naslovom „Može biti samo jedan“ (*Politika*, 8. januar) kaže se da je „manevarski prostor koji je u ovom trenutku još otvoren pred srpskom politikom realno vrlo uzak i da naprosto ne dopušta preveliku polarizaciju“. On smatra „da ni Tomislav Nikolić u slučaju pobede ne bi mogao da vodi politiku mnogo drugačiju od onoga što Boris Tadić danas u kampanji GOVORI“. To je važna ocena. Da li stoji. Uveren sam – ne.

U stabilnim zemljama sa demokratskim kontinuitetom najvažnije i najmasovnije stranke su oko centra političkog spektra i razlike među njima nisu kardinalne i sudbinske, a ekstremne stranke levice ili desnice imaju marginalni značaj. Velika Britanija, Sjedinjene Države, Nemačka itd. zadržavaju osnovnu stratešku, pogotovu spoljopolitičku orijentaciju, bez obzira da li će pobediti konzervativci ili laburisti, republikanci ili demokrati, demohrišćani ili socijaldemokrati. I u Hrvatskoj, pitanje da li će vladu formirati HDZ ili SDP nije od presudnog značaja za osnovno opredeljenje zemlje.

U nas je potpuno druga situacija: od izvora dva putića. Najveće stranke su na dva pola, pri čemu ključna podela nije između levice i desnice (dotle još nismo došli), ni između tzv. demokratskog i tzv. nedemokratskog bloka, već između onih koji su za pridruživanje Evropi (bez obzira na druge važne razlike među njima samima) i onih koji su protiv i nude neki drugi izbor. Čini se da od 5. oktobra ta podela nikad nije bila jasnija i zbog toga nije bilo važnijih izbora od predstojećih, makar da nisu parlamentarni.

Tu podelu ne treba relativizovati ili ublažavati. Naprotiv, na tome će se, uveren sam, dobiti ili izgubiti izbori (u drugom krugu). A i za birače to prvi put predstavlja stvarnu mogućnost da razaznaju za koga i što glasaju. Kako stranke (sem LDP-a) u pitanju Kosova imaju isti stav, pa će teško biti na tom terenu diskreditovati protivnika, ostaje vododelnica – za EU ili za nešto drugo. Toma Nikolić to ne krije: kaže da je Koštunica učinio prvi korak sa protivljenjem ulasku u NATO i samo treba da učini i drugi u istom smeru sa Evropskom unijom pa da opredeljenje bude do kraja jasno, on nudi Rusima vojne baze (čak i lokaciju), misli da bi Šešelj bio najbolji premijer i da drugi optuženici koji još nisu u Hagu nemaju šta da brinu ako on postane predsednik. Ipak je to znatno više od retoričkih predizbornih preterivanja – to je jasna i suštinska redefinicija naše državne strategije i teško je očekivati da bi predsednik Nikolić vodio drugačiju politiku, posebno ako bi za nju dobio podršku i drugih stranaka koje nisu daleko od ovakvog načina razmišljanja i to manje ili više eksplicitno kažu. Boris Tadić, koji kaže da treba birati između puta i stranputice, jako će pogrešiti ako poslušá neke komentatore (D. Žarković) da su mu „šanse veće ukoliko mu retorika kampanje bude sličnija Nikolićevoj i ne bude često pominjao Evropu“. Naprotiv, jedino insistiranjem na ključnoj dilemi – hoćemo li u Evropu ili u novu političku i ekonomsku izolaciju – on može da dobije podršku i onih koji se sa njim u mnogim važnim pitanjima ne slažu ili o njemu ne misle dobro, ali će mu u drugom krugu dati glasove ako bude dovoljno određen i izričit u ključnom pitanju. Ipak se ne može zanemariti činjenica da u svim ispitivanjima javnog mnjenja građani Srbije u vrlo visokom procentu (65–70%) podržavaju pridruživanje EU. Koliko god da ta podrška može biti „plitka“, osnovno je da građani vide da svi hrle u tu Evropu i da su zemlje kao što su Portugal, Slovačka ili Irska, nekad nama za petama po nivou razvoja, načinile impresivan ekonomski skok.

Ostaje sredina između dva glavna pola, ali i tu valja računati pre svega sa zdravim razumom birača kojima treba uputiti jasne i nedvosmislene poruke, a manje sa podrškom stranaka, koja je najčešće danajski dar.

Evropski pokret u Srbiji vodi proizbornu kampanju i poziva građane da u što većem broju izađu na birališta jer se na njima odlučuje hoće li Srbija krenuti jednim ili drugim putem i pokloniti poverenje onima koji se nedvosmisleno izjasne za Evropu.

Ako 28. januara ne bude potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, situacija se dramatično menja. Nije tačno da je to samo privremeno odlaganje do druge prilike – voz koji se propusti nepovratno je otišao, a za naredni se ne zna kada će i da li će doći. Odustajanje od evropske opcije bi bitno promenilo našu poziciju na Balkanu. Neodrživo je da ostanemo usamljeno ostrvo u evropskom moru (i Atlantiku) regiona. Ulozi su preveliki da bi se smeli potceniti i na silu dedramatizovati.

SLOBODAN ANTONIĆ

Zemljotres koji nije priznat

Budimo iskreni – ceo sistem je bio protiv Nikolića
(*Politika*, 24. 1. 2008)

Dvadeseti januar poseban je dan u istoriji Srbije. Toga dana desio se zemljotres. Naša politička klasa ga nije priznala. Iste večeri, s prividnim mirom, ona je otresla prašinu sa sebe i rekla: „Ništa, ništa, sve je u najboljem redu, ništa nije bilo.“ Ali, bilo je.

Da bismo shvatili šta se dogodilo setimo se rasporeda snaga u javnosti. Tu javnost, naravno, stvaraju veliki mediji. Dakle, koliko je njih blagonaklono prema radikalima? Jedne dnevne novine i jedan radio. I to je sve. A sada, nabrojimo sve „javne servise“ LDP-a, te perjanice naše evroreformске ideologije. TV B92 i *Blic*, kao udarne pesnice, pa zatim Foks, pa Enter, pa *Danas*, pa *Evropa*, pa još čitav niz nacionalnih i regionalnih radio i TV stanica, dnevnika i nedeljnika.

Uz to, i u onim preostalim medijima, mišljenje slično Nikolićevom prisutno je sa manje od 5%, dok onog iz LDP šinjela ima tušta i tma. Uostalom, setite se koliko su ta mišljenja zastupljena u novinama koje upravo čitate, pa će vam odmah biti jasno o čemu govorim.

I sada, i pored sve propagande, i pored sveg novca uloženog u kampanju, i pored kišobrana najmoćnije svetske sile, i pored svih beogradskih salona, kulturnjačkih foruma, lepršavih blogova i NVO tipa „mladi za mlade“ i „od urbanog urbanom“, onaj prvi kandidat osvaja 5% glasova. Sa druge strane, i pored medijske marginalnosti, i pored prezira i bojkota strane i domaće društvene elite, i pored sirovosti i ograničenosti sopstvenog stranačkog okruženja, i pored mrgodnosti i političke prošlosti samog kandidata, i pored „monstruma iz Ševeningena“ koji više šteti nego što koristi, onaj drugi kandidat dobija 40% glasova.

Budimo iskreni – ceo sistem je bio protiv Nikolića. Nikoliću je dopušteno da postoji samo kao uljez. On i njegova stranka se nisu mogli zabraniti, jer su bili odveć veliki. Ali, uvek su tretirani kao kakvo čudovište, kao kakve političke nakaze. Osim ponekog domaćeg tajkuna, sviknutog da stavlja jaja u svaku korpu, uz Nikolića nije stao niko. Domaća i strana elita, dobro umrežena interesima i „projektima“, sa prezirom je okretala glavu od njega. Pripušten je u političku arenu, jer se računalo da će i ova puta dobiti „samo“ glasove tranzicionih gubitnika. „Jeste i tih milion mnogo“, mislilo se, „ali šta da se radi, važno je da smo dobitnici *mi*, a ovim gubitnicima eto ventil u vidu glasanja, neka se malo isprazne.“

Tako je došao 20. januar. Nikolić je ne samo pregazio systemske kandidate. On je došao u opasnu priliku i da može da pobjedi. Kakva drskost! Da li osećate paniku, da li vidite graške znoja na licu naše evroelite? Zaboga, još samo malo im treba da do kraja „odrade“ privatizaciju. Samo malo im treba da privatizuju i poslednji Sartid, da privatizuju i poslednju cementaru. I samo malo im treba da se dočepaju tih nagojenih evropskih fondova. Već osećaju miris miliona, što podatno čekaju na njih i njihove briselske prijatelje; da ih zajedno preuzmu, provuku, zavrte, isperu i prepogljaju; i da više niko ne zna ni koliko ih je bilo, ni gde su sada, ni zašto od celog „projekta“ nije bilo ništa. Zar baš sada, kada je najlepše, da se pojavi neki birač-gubitnik, nekakav radnik, seljak ili penzioner?

Zamislite, taj gubitnik je nešto nezadovoljan, zamislite, nešto mu fali, zamislite, ne veruje čak ni B92, zamislite, ne voli Vašington, on voli Kosovo, zamislite, ne razume blagodeti privatizacije za jedan evro i odriče se evropskih fondova kao da je to njegovo. I zamislite, o zamislite, taj gubitnik ozbiljno je shvatio svoje pravo da bira. I evo kako glasa – za Nikolića!

I sada gledajte kako se diže sve živo, gledajte kako nam svi govore o „povratku u devedesete“, gledajte kako nam analitičari zakazuju Svet bezbednosti „koji nam uvodi nove sankcije“, gledajte kako nam vojni stručnjaci najavljuju novo rulanje bombardera na pisti u Evijanu, gledajte kako nam ekonomski eksperti opisuju štampanje nove novčanice od „500 milijardi dinara“... Gledajte naciju koja je bila gladna svega i koju su smišljeno gurnuli u evrokredite. Strane banke su nam pozajmile naš sopstveni novac da bismo kupili frižidere, kola ili prvi stan. I sada je dovoljno da samo jedan bankarski ekspert kaže: „Ako Nikolić pobjedi, evro će vredeti 120 dinara“. I već svakoga od nas hvata panika. I već se svako

od nas pita – gde da nađem još novca za sledeću ratu? I već onom radniku, već onom seljaku i već onom penzioneru drhti ruka. I već olovka nekako sama hoće da pobege od broja ispred Nikolićevog imena.

Čuda se retko dva puta dešavaju. Nikolić samo čudom još jednom može biti prvi. Ali, dobro su se uplašili. Dobro ste ih uplašili, dragi gubitnici. Te graške znoja, taj strah koji ste kod njih proizveli, kod svih tih magnata, advokata i rentijera evrotranzicije, sve je to zaista autentično. Neće ih oni još dugo zaboraviti. Nemojte ni vi. Jer, sledeću priliku da ih ovako ponizite i uplašite, izvesno je, više vam nikada neće dati.

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

Zemljotresa nije bilo

(Politika, 25. 1. 2008)

U ovom tekstu, Dragoljub Žarković razmatra političke implikacije izjava o zemljotresu u Srbiji. On ističe kako se, prema njegovim procenama, ne radi o stvarnom događaju, već o pokušaju manipulacije javnim mišljenjem. Žarković ističe da je izjava o zemljotresu, koja je objavljena u jednom od vodećih srpskih dnevnika, predstavljala pokušaj da se javno mišljenje usmeri na određenu političku agendu. On ističe da je izjava o zemljotresu, koja je objavljena u jednom od vodećih srpskih dnevnika, predstavljala pokušaj da se javno mišljenje usmeri na određenu političku agendu. On ističe da je izjava o zemljotresu, koja je objavljena u jednom od vodećih srpskih dnevnika, predstavljala pokušaj da se javno mišljenje usmeri na određenu političku agendu.

Antonića, obično, krasi trezvenost i nespремnost da iz puke igre brojki izvlači prevelike zaključke, tim pre što ovaj put brojke ne potvrđuju njegovu osnovnu tezu da se dogodio nekakav zemljotres.

Čitaoci „Politike“ imali su, juče, na istim ovim stranicama, priliku da pročitaju jedan nadasve emotivan tekst Slobodana Antoniћа, naslovljen „Zemljotres koji nije priznat“. Neće biti da je Antoniћ jedini seizmograf čiji je aparat zabeležio trusna pomeranja u srpskom biračkom telu, ali je jedini koji je s premnogo strasti protumačio vrludanje igle koja pokazuje jačinu potresa.

Nakon izliva antiglobalističkog raspoloženja, otvorene antievropske retorike i iskazivanja razumevanja za muke tranzicionih gubitnika, Antoniћ dolazi do zaključka koji iznosi pri kraju teksta, a kojim demantuje i naslov i ono što je prethodno napisao: „Čuda se retko dva puta dešavaju. Nikolić još samo čudom može biti prvi.“ Sudeći po toj Antonićevoj prognozi, nikakav zemljotres se nije dogodio, niti će se dogoditi. Zar nismo navikli da su radikali uvek prvi, u prvim krugovima predsedničkih izbora, ili na parlamentarnim izborima, ali ne izbacuju rezultat koji bi im doneo vlast ili participiranje u vlasti, osim ako ovog puta Vojislav Koštunica ne odluči drugačije.

Rekao bih, dakle, da se nije dogodilo ništa novo. Radikali, predvođeni Tomislavom Nikolićem, vode u prvom krugu, a ni sam Antoniћ ne veruje da će radikali pobediti u finalnoj trci, pa piše: „Dobro ste ih uplašili, dragi gubitnici“, a ostaje nejasno da li se ono „drugi“ odnosi na Nikolića i družinu, ili na onih oko 1.630.000 glasača, koliko ih je zaokružilo Nikolića, i za koje, odnekud, Antoniћ veruje da su listom gubitnici, što je pomalo

uvredljivo i paternalističko viđenje tolikog broja ljudi od krvi i mesa. Jer, Antonić veruje da su oni gubitnici po definiciji, žrtve nepravednog sistema u širokom rasponu – od sumnjive privatizacije do još sumnjivije evropske politike ka Srbiji.

Antonić, u jučerašnjem tekstu, dokazuje da je ceo sistem, uključujući tu i medije, bio protiv Nikolića, što je nategnuta teza, jer je broj prigovora na korektnost izbornog postupka i ponašanje medija bio minoran.

Autor se predstavlja, a da nema jasna ovlašćenja, kao zastupnik neke gubitničke klase koju je izjednačio s glasačima Tomislava Nikolića. Pa piše: „Zamislite, taj gubitnik je nešto nezadovoljan, zamislite, nešto mu fali, zamislite, ne veruje čak ni B92, zamislite ne voli Vašington, on voli Kosovo...“. Sugerise nam se zaključak da su svi koji su nezadovoljni i vole Kosovo glasali za Nikolića, kad gle čuda, Tadić, za razliku od 2004, u prvom krugu ostvaruje pobjedu i u opštinama koje su nerazvijene i gradovima u kojima vlada besperspektivnost.

Iznenadilo me je ovakvo crno-belo slikanje izborne i svake druge stvarnosti. Antonića, obično, krasi trezvenost i nespремnost da iz puke igre brojki izvlači prevelike zaključke, tim pre što ovaj put brojke ne potvrđuju njegovu osnovnu tezu da se dogodio nekakav zemljotres. Odnos između finalista predsjedničkih izbora gotovo da je isti kao u prvom krugu predsjedničkih izbora iz juna 2004. godine. Naravno, broj glasova koji su sada osvojili znatno je veći, koliko zbog povećane izlaznosti birača, toliko i zbog koncentracije političke volje glasača, ali su, u suštini, obojica osvojili oko 700.000 (Nikolić), odnosno oko 600.000 (Tadić) glasova više nego što su osvojili u prvom krugu 2004. godine.

A tada tema Kosova nije bila ovoliko sveprisutna, pa bi se reklo da na tom osjetljivom polju radikali nisu ostvarili neku premoć koja bi bitno odlučila da oni pobjede, u šta ni Antonić ne veruje.

Njegovo divljenje budućem gubitniku, počiva dobrim delom i na tezi da je sva srpska elita, politička, medijska, ekonomska i svaka druga bila protiv Nikolića. Ja bih rekao obrnuto. U prvom krugu Boris Tadić je bio sam protiv svih, ako izuzmemo realno skroman doprinos G17 PLUS i Čankove lige. Protiv Tadića bili su njegovi glavni koalicioni partneri iz vlade, a izgleda da će biti i dalje ili će ga mrzovoljno i jalovo podržati, bio je Jovanovićev LDP, gde je javno točen šampanjac, a iza kulisa prosipan jed zbog rezultata za koji su odnekud verovali da je mogao biti impresivniji.

Te stranke kao „remetilačkog“ faktora u demokratskom bloku nije bilo na izborima 2004. godine. Bio je protiv Tadića splet međunarodnih okolnosti koje su kompromitovale evropsku ideju, bila je pojava „ruskog prolaza“ kao alternative za gubitak evropske perspektive... Sve ono što običnom biračkom oku nije bilo toliko vidljivo i jasno na izborima iz 2004. godine.

Uostalom, Nikolić je u finalu izbora 2004. godine, pri izlaznosti od nešto preko 47%, osvojio oko 1.430.000 glasova, pa to tada niko nije smatrao zemljotresom, jer obično ponderisanje izlaznosti s rezultatom, pokazuje da se on kreće i sada u tim granicama.

Zna to Antonić verovatno bolje nego ja, pa zato i predviđa da će Nikolić izgubiti. Ako ceo tekst nije, u stvari, ohrabrivanje Koštunice da skoči u Nikolićev zagrljaj, da se nađe na pravednoj strani gubitaške Srbije. Mada mi nije jasno zašto je ova bolja od one Srbije koja ima osećaj da je neki profit napravila. Za takav skok slab je izgovor koji nudi Antonić, pišući da je Šešelj ionako u zatvoru, a da od njega „ima više štete, nego koristi“. Baš me zanima šta o ovoj opasci misli Tomislav Nikolić.

NEBOJŠA KRSTIĆ

Proizvođači kolektivnog zaborava

(Politika, 4. 2. 2008)

Ovaj tekst je pisan nekoliko dana pre nedeljnih izbora, ne znam, dakle, kakav će ishod biti, ali sam siguran da će rezultat, kakav god da bude, promeniti Srbiju.

Kada su radikali pričali o navodnoj prljavoj kampanji Borisa Tadića, bio je to deo njihove kampanje i nije zasluživao komentar. Kada „nezavisni analitičari“ nastave da ponavljaju istu pesmicu, u pitanju je ili neznanje ili loša namera.

Prljava kampanja je vređanje ili iznošenje neistina o protivniku. Voleo bih da mi analitičari ukažu na neku od ovih pojava u bilo kom elementu kampanje koju je Tadić vodio tokom izbora. Da li je neistina da je Šešelj šef SRS-a, a Nikolić njegov zamenik? Da li je neistina da su radikali bili deo režima devedesetih? Da li je neistina da su posledice te vlasti po Srbiju bile katastrofalne? Da li su se ikada odrekli Šešeljeve ideologije? Teško bi neko mogao da me ubedi da je podsećanje na tu propast nešto prljavo. Međutim, bilo bi korisno porazmisliti o tome zašto je sam Tadić u kampanji morao da podseća građane kakva im se tragedija pre samo nekoliko godina događala i porazmisliti kakva je uloga medija i tih istih analitičara u proizvodnji kolektivnog zaborava i amokancije.

Tokom TV duela dva kandidata na RTS-u, Nikolić je u jednom trenutku zamerio Tadiću kako je nalazio za shodno da ide na muslimanska stratišta, u Srebrenicu npr., a na srpska nije. Siguran sam da Nikolić veoma dobro zna da je predsednik Tadić bio i u Jasenovcu i Jadovnu, i u Kravici i Bratuncu, ali mu je odgovaralo da kaže neistinu. Ne znam, ali mogu da pretpostavim zašto vajnim analitičarima odgovara da takve prljavštine previde a da se uzbude na podsećanje ko je i dalje predsednik Radikalne stranke.

Priča o prljavoj kampanji je besmislica. Neizvesnost ovih izbora je posledica jedne greške Borisa Tadića. Greška se sastoji u tome što je on tokom svog troipogodišnjeg mandata dao suviše velika uveravanja građanima da se stabilnost zemlje ne može dovesti u pitanje i da će se uvek, bez obzira na štetočinstvo, najprizemnija stranačka ludovanja i sebične strasti, uvek naći neko ko će maticu samodestrukcije prevesti u normalnost i razum. I uverio ih je do te mere da ljudi misle da je to nešto što se samo po sebi razume i što niko ne može dovesti u pitanje.

Ovaj tekst je pisan nekoliko dana pre nedeljnih izbora, ne znam dakle kakav će ishod biti, ali sam siguran da će rezultat, kakav god da bude, promeniti Srbiju.

Ako se ispostavi da je zamenik predsednika radikala izabran za predsednika Srbije, ušli smo u agoniju u kojoj će sve doći u pitanje.

Ukoliko Tadić obnovi mandat, neće biti dužnik ni sveta, ni Koštunice, ni svih ostalih koji su se pravili neodlučnim.

Jedna od te dve realnosti otvoriće se danas, u ponedeljak, 4. februara, i biće to trenutak tuširanja hladnom vodom i analize učinka svih faktora srspe političke scene. Čekam da vidim šta kažu analitičari. Čekam da čujem od Vukadinovića kako se oseća u zagrljaju Bebe Popovića. Čekam da Antoniće napiše šta misle on i Biljana Kovačević-Vučo. I tako dalje i u tom smislu.

Kad budem zaboravio sve dogodovštine ovih izbora, sve neslavne heroje i njihove padove, one koji su nas nekad gledali u oči a sad više ne mogu, kad sve to ode u prošlost, sećaću se duhovitog Milorada Pupovca koji je u emisiji „Upitnik“ na pitanje preterano energične voditeljke da li će Srbin, potpredsednik nove hrvatske vlade, služiti samo kao Sanaderova ikebana, odgovorio: „Da je to bila ambicija moje stranke, predložili bismo vas, gospođo, a ne profesora Uzelca.“

Srbi, narod najstariji.

ZORAN AVRAMOVIĆ

Čisto i prljavo

Povodom teksta „Proizvođači kolektivnog zaborava“
(4. februar) (*Politika*, 9. 2. 2008)

U političkoj borbi za vlast ne postoje čiste i prljave kampanje već više (manje) čiste i više (manje) prljave. Na proteklim izborima za predsednika Republike Srbije mogli smo se uveriti da su korišćena sredstva koja pripadaju i prljavim i čistim. Izborni štab Tome Nikolića je ukazivao na upotrebu prljavih sredstava, a izborni štab Borisa Tadića je to negirao. Jedno odbacivanje te kritike stiglo je iz kruga pobjednika izborne utakmice (Nebojša Krstić, „Proizvođači kolektivnog zaborava“, *Politika*, 4. februar), pa da vidimo koliko je ono ubedljivo.

Najpre, razmatranje upotrebe političkih sredstva u borbi za vlast treba diferencirati na tri nivoa: kandidati, izborni štabovi ili učesnici u kampanji i elektronski i štampani mediji. Potrebna je dublja analiza predsedničke izborne kampanje, ali već sad se može ukazati na neka „prljava sredstva“ koja naprosto budu oči.

Prvo treba skrenuti pažnju na prljavu instrumentalizaciju prošlosti, tačnije razdoblja od 1990. godine. To je jedno izuzetno tragično razdoblje u novijoj istoriji srpskog naroda o kome treba razgovarati sa puno opreza i znanja. U toj drami učestvovali su (morali su da učestvuju) na svoj način sve političke stranke i njihovi lideri, kao i dobar deo javnosti. U jednom delu inostrane politike i njihovih medija o Srbima govoreno je i pisano gadnim rečima i to se imenovalo kao satanizacija. Međutim, deo srpske politike već dugo koristi taj inostrani imidž za unutrašnje političke borbe. Preuzimanje tog inostranog stereotipa i njegova funkcionalizacija u unutrašnjoj politici nije nešto što se može opravdati sa stanovišta razvoja demokratske političke kulture Republike Srbije. Naprotiv!

Pod ruku sa ovim prljavim sredstvom ide manipulacija strahom. Vrlo dobro je poznato da igra na kartu straha nije nešto što doprinosi razvoju i blagostanju građanskog života. Ovome se mora dodati i upotreba ekonomskog katastrofizma kao pretnja ukoliko pobedi kandidat opozicije. Tako nešto je nedopustivo, pogotovo od onih koji upravljaju javnim finansijama.

Prostor ovoga teksta dozvoljava mi da ukažem samo na jedan primer nedemokratskog ponašanja elektronskih medija u vreme izborne trke. Imam u vidu Studio B. Ta stanica se finansira iz budžeta građana Beograda. A njena neskrivena pristrasnost i učestvovanje u kampanji je odličan primer prljave upotrebe medija. U toku izbornog dana, ova budžetska stanica emitovala je snimke spuštanja glasačkih listića u kutiju samo pristalica pobednika – nijednog iz redova opozicije. A u toku izborne noći gosti u studiju su bili isključivo navijači Borisa Tadića. Svaki, i malo objektivni gledalac morao se osećati poniženim, prevarenim i ismejanim, a mora biti da ima i onih koji su u ovoj prljavoj ulozi gradskog medija, u čijem studiju nema onoga ko drugačije misli, videli vrhunac kampanjske čistoće.

Rezultati predsedničkih izbora pokazuju bar dve stvari. Očigledno je da upotreba svih sredstva u borbi za očuvanje vlasti ima svoje granice. Uprkos agresivnoj medijskoj kampanji zastrašivanja, polovina biračkog tela u Srbiji nije prihvatila takve poruke. Već su neki analitičari dobro primetili da je ovo poslednji put da se igra na kartu straha. Drugo, ova kva grčevita borba za očuvanje jedne grane vlasti, u kojoj se koriste sva sredstva, mora da nas suoči sa pitanjem: da li je aktuelna vlast spremna da ustupi mesto opoziciji? Nastup u kome se opozicija predstavlja kao katastrofa za zemlju, kao „kraj istorije“ mora nas suočiti s nedoumicom o demokratskim kapacitetima vlasti.

I na kraju: zašto nam je potrebna diskusija posle svake izborne kampanje? Ako izbore gledamo kao borbu u kojoj cilj opravdava sredstvo, onda ne treba da se zamajavamo debatama već da se okrenemo novom čitanju Makijavelija. A ako hoćemo da unapredimo demokratski život i demokratsku kulturu, onda moramo da promenimo nešto u kampanjama tako da „čisto“ u znatnoj meri pretegne nad „prljavim“.

PREDSEDNIČKI IZBORI 2008

Okolnosti i rezultat

Izdavači

JP „Službeni glasnik“
Centar za slobodne izbore i demokratiju

Za izdavače

Slobodan Gavrilović
direktor i glavni i odgovorni urednik

Zoran Lučić
izvršni direktor

V. d. izvršnog urednika Izdavaštva

Sanja Jovičić

Dizajn

Miloš Majstorović

Izvršni urednik

Milka Zjačić-Avramović

Slog i prelom

Miodrag Panić

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.849.2(497.11)"2008"(082) 342.8(497.11)"2008"(082)

PREDSEDNIČKI izbori 2008 : okolnosti i rezultat / priredio Srećko Mihailović. – Beograd : Službeni glasnik : Centar za slobodne izbore i demokratiju, 2008 (Beograd : Glasnik). – 204 str. : ilustr. ; 23 cm. – (Edicija Izbori ; knj. 2)

Tiraž 300. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz većinu radova. – Abstracts.

ISBN 978-86-7549-959-6

1. Михаиловић, Срећко [уредник]

а) Избори – Србија – 2008 – Зборници б) Изборна кампања – Србија – 2008 – Зборници

COBISS.SR-ID 151832588

ГЛАСНИК
ШТАМПАРИЈА